

Tid og forbrug i etniske minoritetsfamilier

En kvalitativ undersøgelse af hverdagslivet blandt familier i Danmark med pakistansk, tyrkisk, palæstinensisk og irakisk baggrund

Larsen, Birgitte Romme

Publication date:
2013

Citation for published version (APA):
Larsen, B. R. (2013). *Tid og forbrug i etniske minoritetsfamilier: En kvalitativ undersøgelse af hverdagslivet blandt familier i Danmark med pakistansk, tyrkisk, palæstinensisk og irakisk baggrund*. Syddansk Universitetsforlag.

Tid og forbrug i etniske minoritetsfamilier

Tid og forbrug i etniske minoritetsfamilier

En kvalitativ undersøgelse af
hverdagslivet blandt familier i
Danmark med pakistansk, tyrkisk,
palæstinensisk og irakisk baggrund

Birgitte Romme Larsen

Antropologisk Analyse
Københavns Universitet

Rockwool Fondens Forskningsenhed

Syddansk Universitetsforlag

Tid og forbrug i etniske minoritetsfamilier

© Rockwool Fondens Forskningsenhed
og Syddansk Universitetsforlag

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press
Tryk: Narayana Press
Printed in Denmark 2013
ISBN 978-87-7674-756-5

Syddansk Universitetsforlag
Campusvej 55
5230 Odense M
Tlf. 66 15 79 99

www.universitypress.dk

Omslagsfoto (modelfoto): POLFOTO, fotograf: Jens Dresling

Mekanisk, fotografisk, elektronisk
eller anden mangfoldiggørelse
af denne bog er kun tilladt med forlagets tilladelse
eller ifølge overenskomst med Copy-Dan

University of Southern Denmark Studies in History and Social Sciences vol. 467

Ved indkøb af et større antal eksemplarer ydes en betydelig kvantumrabat.
Kontakt forlaget for yderligere oplysninger

Første udgave, første oplag

Udgivet med støtte fra
ROCKWOOL FONDEN

Indhold

Forord	7
Kapitel 1 Indledning – etniske minoriteters hverdagsliv	9
1.1. Rapportens indhold, fokus og relevans	9
<i>Undersøgelsens kvalitative metode</i>	12
<i>Undersøgelsens design og materialets sammensætning</i>	14
1.2. Rapportens opbygning og form	16
1.3. Rekruttering og undersøgelsesmetoder	18
<i>Undersøgelsens rekrutteringsdel – hvordan finder man folk, der vil deltage?</i>	18
Hvorfor ville folk ikke deltage?	21
Hvorfor ville folk gerne deltage?	23
<i>Dataindsamlingens procedure og interviewenes forløb</i>	25
1.4. Familierne i undersøgelsen	28
<i>Afrundende bemærkninger om familiernes sammensætning og medvirken</i>	34
Kapitel 2 Dagligdagens rammer: tid og forbrug	36
2.1. Balancen mellem arbejdsliv og familieliv i en dansk sammenhæng	36
2.2. Tid og økonomi – hvordan ser familiernes hverdag overordnet ud?	39
<i>De 'tidsrige' og 'tidsfattige', de 'pengerige' og 'pengefattige' – hvem er de?</i>	43
De pengerige	45
De pengefattige	50
<i>Hvordan forvaltes husholdets økonomi mellem ægtefællerne?</i>	59
<i>Hvis man havde flere penge...?</i>	61
2.3. Arbejdslivet	63
<i>Hvilken betydning har arbejdet uden for hjemmet?</i>	63

2.4. Familie og fritid	73
<i>Hvordan er husholdningsarbejdet fordelt mellem ægtefællerne?</i>	74
<i>Hvordan bruges fritiden i og uden for familien?</i>	84
Weekend og hverdag	86
Individuelle fritidsaktiviteter: bestyrelsesarbejde, foreningsliv og fitness	87
Familien uden for husholdet	91
<i>Hvis døgnet havde flere timer, eller ugen en dag mere...?</i>	98
Kapitel 3 Dagligdagens værdier: familie, børn og forældreskab	105
3.1. "Viden er lys" – forventningen om børnenes (ud)dannelse	107
<i>Hvilke forventninger har forældrene til børnenes fremtid – og hvorfor?</i>	110
<i>Hvordan søges forældrenes forventninger forankret i hverdagen? ...</i>	122
Tid brugt på børnene	122
Penge brugt på børnene	129
<i>Familielivet som værdi og praksis – fra generation til generation ...</i>	141
Sammenfatning	143
Perspektivering – nogle ord om genkendelighed og 'integration'	153
Bilag 1	160
Litteraturliste	164
Forfatterportræt	168
Litteratur fra Rockwool Fondens Forskningsenhed 2010-13	169

Forord

For at give et billede af indvandreres oplevelser af deres tidsforbrug og forbrugsmønstre indeholder denne rapport *kvalitative* interviews med ti udvalgte indvandrerfamilier med henholdsvis *pakistansk, tyrkisk, palæstinensisk* og *irakisk* baggrund. Formålet er gennem en antropologisk analyse at belyse, hvordan familier med etnisk minoritetsbaggrund indretter deres hverdagsliv i Danmark, og hvilke overvejelser og prioriteringer de gør sig i den forbindelse.

Rapporten skal ses som en indholdsmæssig uddybning af bogen *Integration blandt ikke-vestlige indvandrere – Arbejde, familie, netværk og forbrug*, som på baggrund af oplysninger indsamlet i Rockwool Fondens Forskningsenheds tidsanvendelses- og forbrugsundersøgelse blandt ikke-vestlige indvandrere i 2011 og oplysninger fra Danmarks Statistiks registre giver en *kvantitativ* belysning af disse indvandreres familieforhold, sociale kontakter, arbejds- og forbrugsmønstre.

Ekstern lektor, ph.d. i antropologi, Birgitte Romme Larsen, Institut for Antropologi, Københavns Universitet, har i regi af Antropologisk Analyse v. Steffen Jöhncke gennemført de kvalitative interviews og stået for udarbejdelsen af nærværende rapport. Seniorforskerne Jens Bonke og Marie Louise Schultz-Nielsen, begge ph.d. i økonomi og ansat i Rockwool Fondens Forskningsenhed, har kommenteret tidligere udkast af bogen, og professor Ruth Emerik, Aalborg Universitet, har fungeret som ekstern referee. Formidlingschef Bent Jensen, Rockwool Fondens Forskningsenhed, har været ansvarlig for produktionen og udgivelsen af rapporten.

Som Forskningsenhedens øvrige projekter er arbejdet her gennemført i fuldstændig videnskabelig uafhængighed – også af Rockwool Fonden, der har givet projektet de nødvendige ressourcemæssige rammer.

Forskergruppen og undertegnede skylder Fondens direktør Elin Schmidt og Fondens bestyrelse med formand Tom Kähler en tak for samarbejdet!

København, september 2013
Torben Tranæs

Kapitel 1 Indledning – etniske minoriteters hverdagsliv

1.1. Rapportens indhold, fokus og relevans

Denne rapport er resultatet af en kvalitativ interviewundersøgelse af etniske minoriteters dagligdag i Danmark på tværs af arbejde, familie og fritid. Hvordan søger familier med etnisk minoritetsbaggrund at indrette deres hverdagsliv i Danmark, og hvilke overvejelser og prioriteringer gør de sig i den forbindelse? Dette udgør et vigtigt spørgsmål i en tid, hvor der fra politisk side og i den offentlige debat er kraftigt fokus på, hvordan etniske minoriteters levemåder indvirker på deres inklusion og deltagelse i samfundet.

I undersøgelsen kastes der lys over denne problemstilling ved at fokusere på etniske minoritetsfamiliers *forbrug og anvendelse af tid* i dagligdagen. Ved forbrug forstås de økonomiske muligheder, som husstanden har, og måderne, hvorpå dette økonomiske råderum prioriteres i hverdagen. Ved tidsanvendelse forstås den måde, hvorpå husstandens medlemmer fordeler døgnets timer og ugens dage på forskellige aktiviteter og gøremål i og uden for hjemmet, samt de overvejelser og motivationer, som ligger til grund for denne tidsallokering. Hvordan vi som mennesker i det daglige prioriterer vores tid og penge, er et spørgsmål, som angår enhver familie i ethvert samfund, og som rammer ned i kernen af det daglige familielivs organisering og indretning og de overvejelser og værdier, som ligger til grund herfor. Gennem et sådant fokus på, hvorledes etniske minoritetsfamilier prioriterer deres tid og økonomi i dagligdagen, er det derfor muligt ikke alene at sige noget om, hvilken aktuell hverdag familierne har, men også hvilken fremtidig tilværelse forældrene stræber efter – for dem selv og for deres børn. På samme tid skaber tilgangen et vigtigt indblik i de muligheder og begrænsninger, som forældrene oplever i dagligdagen i forhold til deres bestræbelser på at opnå deres mål.

I rapporten analyseres etniske minoritetsfamiliers indretning af hverdagen således ikke alene i relation til det omgivende danske samfund, men også i tæt sammenhæng med den socialitet – altså karakteren af de sociale relationer – som eksisterer inden for den enkelte familie, mellem ægtefællerne og mellem forældre og børn. Undersøgelsens analytiske enhed er således ‘familien’ (her udgjort af forældrepar med hjemmeboende børn) og den sociale institution, som denne udgør. En families medlemmer indgår i en række familierelationer, som viser sig i

struktureringen af dagligdagen, det sociale samspil, de følelsesmæssige bånd og de forskellige former for kommunikation, der findes i familien (Dencik *et al.* 2008). De roller, som medlemmerne har i familien, og de positioner, de indtager i forhold til hinanden, bygger på en underliggende social orden eller struktur udgjort af familiens daglige rytme, livsform og rutiner (*ibid.*). Når det vedrører denne underliggende sociale struktur, skærer særligt to akser gennem den traditionelle kernefamilie, nemlig 'alder' og 'køn' – to forhold, som i det daglige har indflydelse på de forskellige sociale positioner og ansvarsfordelingen i familien (*ibid.*).

I undersøgelsen udgør temaerne *køn* og *generation* to centrale analytiske perspektiver i diskussionen af de inddragede familiers økonomiske forbrug og anvendelse af tid i dagligdagen. Hvordan forhandles og prioriteres familiens tidsmæssige og økonomiske ressourcer – dels i relationen mellem forældrene, dels mellem disse og deres hjemmeboende børn? Et centralt tema er endvidere, hvilke rammer og værdier forældrene i den forbindelse søger at henholdsvis videreføre og forandre, set i forhold til den familiestruktur de selv oplever at være vokset op inden for. Dette spørgsmål er interessant, fordi det indfanger, hvordan ikke alene praksis, men også forskellige normer og værdier knyttet til familielivet ændrer sig blandt etniske minoriteter over tid, fra en generation til en anden. Med andre ord omhandler familielivet ikke alene struktur, men også proces – og ikke alene kontinuitet, men også forandring. Derfor bliver håndteringen af familielivet ikke kun en central del af dagligdagen; det er ofte også gennem familielivet, at vores forestillinger om, hvem vi er som mennesker, kommer til udtryk – ikke blot som medlemmer af en familie, men også som medlemmer af det samfund, der omgiver os. Analytisk er 'familien' dermed et særligt givtigt udgangspunkt for en mere generel forståelse af forældres hverdagsliv og overvejelser om tilværelsen nu og i fremtiden.

Der er flere grunde til, at en sådan viden også er yderst relevant i forhold til familier med etnisk minoritetsbaggrund.

For det første udgør 'etniske minoriteter' en omdiskuteret befolkningsgruppe i den almene samfundsdebat, og både politikere, forskere og almindelige borgere er optagede af spørgsmålet om disse indbygges integration og deltagelse i samfundet. Imidlertid er denne optagethed ofte karakteriseret ved en bestemt problematiserende vinkling, hvor 'etniske minoriteter' implicit opstilles i et modsætningsforhold til dansk kultur og danske værdier, hvorved der skabes et fundamentalt skel imellem et "dem" og et "os" (Hervik 2004; Jacobsen *et al.* 2012; Olwig & Pærregaard 2007; Schmidt 2007; Stjer & Mikkelsen 2009). I den almene integrationsdebat og mediædækningen af 'etniske minoriteter' leder dette bl.a. til, at eksempelvis kriminelle handlinger eller andre former for problematisk adfærd blandt indbyggere med etnisk minoritetsbaggrund til tider kædes direkte sammen med de pågældendes etniske, kulturelle eller religiøse tilhørsforhold (Hervik 1999; Hussain *et al.* 1997;

Jacobsen *et al.* 2012). Sådanne implicite, men som regel ikke nærmere underbyggede årsagsslutninger er løbende med til yderligere at uddybe skellet mellem “dem” og “os”.¹

For det andet er der generelt tale om en skæv fordeling mellem minoritet og majoritet med hensyn til hvilke stemmer, der er repræsenteret i integrationsdebatten. I den forbindelse viser f.eks. en ny undersøgelse af fire danske dagblades dækning af etniske minoriteter med muslimsk baggrund, at medlemmer af denne befolkningsgruppe ikke selv kommer til orde i 75 pct. af de tilfælde, hvor den er omtalt eller diskuteret (Jacobsen *et al.* 2012). I de tilfælde, hvor gruppen kommer til orde, viser undersøgelsen samtidig, at de hørte ofte er repræsentanter for forskellige muslimske foreninger eller organisationer, mens mere almindelige borgere med muslimsk minoritetsbaggrund sjældent inddrages og således generelt overses i mediedækningen (*ibid.*) (se også Schmidt 2007).

Disse to forhold vendes der tilbage til i rapportens perspektiverende del. Foreløbig skal der blot peges på, at mens der altså på den ene side eksisterer en løbende offentlig debat om integrationsspørgsmål, hvori der udspiller sig et indgroet skel imellem et “os” og et “dem” (‘danskere’ og ‘etniske minoriteter’), giver den selvsamme debat på den anden side en ret begrænset adgang til viden om etniske minoriteters almindelige hverdagsliv, overvejelser og handlemønstre i det daglige.

Mens mange undersøgelser af etniske minoriteters hverdag i Danmark tager afsæt i et integrationsperspektiv, anskuer denne undersøgelse som nævnt etniske minoriteters hverdags- og familieliv gennem et tids- og forbrugsperspektiv. Undersøgelsens hensigt har således ikke været ved hjælp af en nærmere defineret målestok at vurdere, “hvor integrerede” eller “hvor anderledes” de medvirkende familier måtte være i forhold til etnisk danske majoritetsfamilier. Snarere har hensigten været at give en række forældrepar med etnisk minoritetsbaggrund adgang til selv at fortælle om deres hverdagsliv gennem et fokus på tid og forbrug. Dette fokus – hvordan forældrene i dagligdagen prioriterer deres tid og penge – knytter an til centrale aspekter af, hvordan en families liv i det daglige er organiseret og forvaltet. Som vi skal se,

1. Eksempelvis har forskere peget på, hvordan der særligt siden 2001 og den skærpede internationale konflikt efter terrorangrebene i USA er sket en generel forskydning i integrationsdebatten herhjemme fra primært bredt at referere til “udlændinge” og “flygtninge/indvandrere” til nu i stigende omfang mere specifikt at referere til “muslimer”, hvorved islam og muslimer opstilles i et generelt modsætningsforhold til danske værdier (se f.eks. Henkel 2011; Hervik 2004; Jensen 2007; Rytter & Pedersen 2011; Schmidt 2007). I den generelle mediedækning indebærer dette fokus på et religiøst aspekt, at manglende integration eller forskellige former for problematisk adfærd hos en indbygger med muslimsk baggrund, som f.eks. kriminelle handlinger, ofte kædes sammen med vedkommendes muslimsk-religiøse tilhørsforhold ud fra en implicit formodning om en årsagssammenhæng (Jacobsen *et al.* 2012).

har dette særlige perspektiv derfor også åbnet for et kig ind i betydningsfulde valg, værdier og overvejelser i de familiers liv, som denne undersøgelse omhandler. Desuden har indfaldsvinklen 'tid og forbrug' givet de medvirkende forældrepar lejlighed til at beskrive deres hverdag igennem en anden optik end den, som de oplever, at offentligheden oftest ser dem igennem, nemlig 'integration'. Under interviewene har det vist sig, at deres specifikke etniske baggrunde har fortonet sig, mens andre faktorer af relevans for deres håndtering af dagligdagen er kommet klarere frem. Dermed har synsvinklen 'tid og forbrug' udgjort et nyttigt vindue til en mere generel indsigt i etniske minoritetsfamiliers tilværelse og deres egne perspektiver på den. En sådan indsigt er ikke mindst betydningsfuld i en offentlig debat om etniske minoriteter, hvor holdninger og ideologiske synspunkter ofte får lov at dominere på bekostning af forskningsbaseret viden.

Frem for en intention om at måle eller på anden måde vurdere graden af de medvirkende familiers integration i det danske samfund har formålet med undersøgelsen således snarere været åbent at undersøge, *hvorvidt* det at være en familie med etnisk minoritetsbaggrund i Danmark slår igennem, når det omhandler forskellige aspekter af hverdagen, som knytter an til tid og forbrug. Det vil sige: Givet at mange tids- og forbrugsmæssige forhold formentlig vil være de samme for alle sammenlignelige familier i samfundet (som f.eks. befinder sig i samme økonomiske eller arbejdsmæssige situation), er der så alligevel nogle særlige omstændigheder, der synes at gøre sig gældende for etniske minoritetsfamilier? Og i bekræftende fald: Hvilke forhold, og hvordan slår de igennem i dagligdagen?

Undersøgelsens kvalitative metode

Rapporten er baseret på en *kvalitativ* interviewundersøgelse af et mindre antal strategisk udvalgte familier og sigter til at belyse variation og centrale spørgsmål inden for temaet *tid og forbrug*. Det er ikke en kvantitativ undersøgelse, der sigter til statistisk repræsentativitet af de interviewede i forhold til etniske minoriteter som helhed. I undersøgelsen indgår i alt ti forældrepar med henholdsvis *pakistansk*, *tyrkisk*, *palæstinensisk* og *irakisk* minoritetsbaggrund. Valget af disse oprindelsesnationaliteter er foretaget ud fra to forhold. For det første fordi de udgør fire af de største etniske minoritetsgrupperinger i Danmark med ikke-vestlig oprindelse (når både de indbyggere medregnes, som selv er indvandrede, samt efterkommere af disse i 1. generation).² For det andet fordi de omfatter både indbyggere med ind-

2. Der boede pr. 1. januar 2011 i Danmark 60.031 personer med tyrkisk oprindelse (både indvandrede og efterkommere), 29.662 med irakisk oprindelse, 24.089 med libanesiske baggrund (hvoraf de fleste udgør statsløse palæstinensere) og 21.152 personer med pakistansk oprindelse (Danmarks Statistik 2011).

vandrerbaggrund (*pakistanere og tyrkere*) og flygtningebaggrund (*palæstinensere og irakere*).³ Undersøgelsen har til formål analytisk at afdække relevante problemstillinger knyttet til tid og forbrug, som på forskellig vis går på tværs af disse ti familiers dagligdag.

Begrænsningen ved denne kvalitative indgangsvinkel – funderet på relativt få interviewpersoner – er selvsagt, at de familier, som indgår, ikke socialt og økonomisk kan betragtes som udgørende en dækkende repræsentativ “miniatureudgave” af den samlede gruppe af indbyggere i Danmark med pakistansk, tyrkisk, palæstinensisk og irakisk baggrund. Undersøgelsens resultater og konklusioner kan dermed ikke nødvendigvis generaliseres til at omfatte alle øvrige familier i samfundet med samme etniske/nationale minoritetsbaggrund. Omvendt er den kvalitative tilgangs styrke, at den går i dybden og i høj grad giver plads til folks egne oplevelser, forståelser og bevæggrunde i relation til deres handlinger og valg. Undersøgelsen åbner således for et dyberegående indblik i nogle af de mange *begrundelser, overvejelser og motivationer*, som ligger bag den enkelte families indretning af dagligdagen og de mange forskellige tidsmæssige og økonomiske prioriteringer, som dette indbefatter.

En sådan kvalitativ tilgang til etniske minoritetsfamiliers dagligliv i Danmark gør det muligt både at demonstrere de forskellige tilværelser, som familierne internt lever, men også at pege på en række fælles *erfaringer og strategier*, som udspringer af at være en familieenhed med etnisk minoritetsbaggrund i Danmark. Sådanne gennemgående tendenser, fremkommet gennem kvalitativ analyse, kan i givet fald danne udgangspunkt for en kvantitativ undersøgelse med det formål at afdække omfanget af disse tendenser i et større, statistisk perspektiv.

3. Ifølge FN's Flygtningekonvention af 1951 udgør en 'flygtning' en person, der som følge af velbegrundet frygt for forfølgelse pga. sin race, religion, nationalitet, sit tilhørsforhold til en særlig social gruppe eller pga. sine politiske anskuelser befinder sig uden for det land, hvori han eller hun har statsborgerret (for det tilfælde, at der ikke er tale om såkaldte 'statsløse', såsom palæstinensere). Såfremt frygten for forfølgelse findes reel, kan personen tildeles et andet lands beskyttelse i kraft af opholdstilladelse. Mens en flygtning udvandrer på grund af forfølgelse, forlader en 'indvandrer' eller 'immigrant' hjemlandet af egen vilje som f.eks. arbejdsmigrant eller i kraft af giftermål. Muligheden for at komme til Danmark som almindelig 'arbejdsmigrant' fra lande uden for Norden og EF ophørte med indvandringsstopet i 1973. Reglerne er tre årtier senere delvist lempet igen, men det gælder primært for særligt kvalificeret arbejdskraft (jf. Vedsted-Hansen 2006). De personer med ikke-vestlig oprindelse, som igennem de sidste årtier har bosat sig i Danmark, er derfor hovedsageligt flygtninge eller personer familiesammenført til herboende indbyggere.

Undersøgelsens design og materialets sammensætning

Undersøgelsen bygger på 20 kvalitative interviews udført med begge ægtefæller i ti hushold, der som nævnt har henholdsvis pakistansk (3), tyrkisk (3), palæstinensisk (2) og irakisk (2) baggrund.⁴ Interviewpersonerne befinder sig i aldersgruppen 25-60 år og har mellem et og fire hjemmeboende børn i alderen 0-20 år.

I udvælgelsen af interviewpersoner er der tilstræbt en ligelig fordeling imellem følgende to overordnede grupperinger: 1) personer, som har bosat sig i Danmark i løbet af deres voksenliv, og 2) personer, som enten er født i Danmark, eller som er kommet hertil som barn/tidlig ung i tilknytning til deres forældre, og som således har tilbragt en stor del af deres opvækstår og skoleliv i Danmark. Igennem rapporten betegnes disse to grupperinger af interviewpersoner som tilhørende en henholdsvis *1. generation* og *2. generation*.

En sådan inddragelse af interviewpersoner med både 1. og 2. generationsbaggrund er relevant af flere grunde. Først og fremmest kan det give et vigtigt indblik i, hvorvidt og hvordan opgaven med at "organisere" en familieenhed og opdrage sine børn inden for rammerne af det danske samfund er forskellig, alt efter om man selv er født eller opvokset i landet eller først har bosat sig i samfundet i løbet af sit eget voksenliv. For den enkelte forælder udgør dette to forskellige sociale betingelser, som på forskellig vis kan have betydning for udformningen af dagligdagen. Dette gælder ikke mindst med hensyn til det dansksproglige, hvor der ofte er tale om en stor forskel mellem 1. og 2. generation. Hvor sidstnævnte er vokset op og har gået i skole i det danske samfund og derfor oftest har lært dansk fra barnsben, udgør det danske sprog derimod en betydelig udfordring for dem, som er kommet til Danmark som voksne. For 1. generation kan denne sprogmæssige udfordring have betydning i hverdagen på mange niveauer – f.eks. i forhold til hvorvidt man kan bestride en bestemt type job, deltage i en given fritidsforening eller hjælpe sine børn med lektierne derhjemme. For gruppen i 1. generation gør der sig også en række andre fælles, strukturelle vilkår gældende. Som udefrakommende har de alle i løbet af deres voksne liv skullet finde fodfæste i et dansk samfund og på et dansk arbejdsmarked, hvor der igennem mange år ikke har været nogen generel mangel på ufaglært arbejdskraft (gældende for dem *uden* uddannelse), og hvor det

4. I rapporten veksles der mellem betegnelserne husstand og hushold, og i begge tilfælde tages der udgangspunkt i den formelle definition, som anvendes af Danmarks Statistik. Således henviser 'husstand' til en sammenslutning af personer, som bor på den samme folkeregisteradresse, mens 'hushold' refererer til personer, som i det daglige indgår i den samme husholdning, det vil sige f.eks. deler økonomi og spiser sammen. I henhold til disse definitioner kan der således principielt være tale om flere hushold inden for samme husstand. Hvad angår de husstande/hushold, som indgår i undersøgelsen, er disse to forhold dog sammenfaldende.

typisk er vanskeligt at få sin udenlandske uddannelse godkendt (gældende for dem *med* uddannelse). Dette betyder, at en del etniske minoriteter varetager job, hvortil de er overkvalificerede, fordi de i Danmark ikke kan bruge deres uddannelse fra hjemlandet (se f.eks. Nielsen 2011; Kleif *et al.* 2012).

Endvidere kan der blandt de to grupperinger – 1. og 2. generation – være tale om en relativt stor forskel med hensyn til karakteren og omfanget af det sociale netværk. Mens mange etniske minoritetsforældre med 2. generationsbaggrund typisk i dag er omgivet af deres forældre, søskende og disses familier i Danmark, gør dette forhold sig i mindre grad gældende for familieenheder eller enkeltpersoner, der er kommet til Danmark som 1. generation. Sommetider har disse slet ikke nogen tætte slægtninge her i landet. Som det belyses i rapporten, kan også dette forhold – tilstedeværelsen af udvidede familierelationer i Danmark eller ikke – have væsentlig betydning for dagligdagens udformning.

I undersøgelsen falder i alt ti interviewpersoner ind under 1. generation; de har opholdt sig i Danmark mellem fem og 40 år på interviewtidspunktet. Af disse har nogle en indvandrerbaggrund, nogle en flygtningebaggrund og andre en baggrund som familiesammenførte til en ægtefælle i Danmark, der i dag tilhører 2. generation. Undersøgelsens øvrige ti interviewpersoner falder ind under 2. generation. Af disse er størsteparten født i Danmark, enten af forældre med indvandrerbaggrund eller flygtningebaggrund. Et mindre antal er først kommet til Danmark i løbet af deres barndom, og også her repræsenterer disses forældre både en indvandrer- og en flygtningebaggrund.

Endvidere er der i udvælgelsen af husstande til interviews søgt en generel spredning med hensyn til forskellige socioøkonomiske forhold såsom uddannelsesniveau, arbejdsmarkedstilknytning og beskæftigelsesart. Dertil er der efterstræbt en variation i forhold til geografisk beliggenhed, karakter af boligområde (parcelhuskvarter, almennyttigt boligbyggeri m.v.), ejerforhold (ejer-/lejebolig) samt alderen på hjemmeboende børn (småbørn, skolebørn, ældre teenagere). Et skema over, hvordan disse spredningsfaktorer nærmere er fordelt på familierne, præsenteres senere i dette kapitel.

Samlet set spænder materialet med andre ord over en bred diversitet i forhold til adskillige faktorer i tillæg til interviewpersonernes varierende oprindelsesnationalitet, opholdsgrundlag (indvandrer/flygtning/familiesammenført) samt status af henholdsvis 1. eller 2. generation.

I designet af undersøgelsen er en spredning inden for ovenstående parametre både søgt inden for materialet som helhed og desuden – så vidt muligt – inden for den enkelte etniske minoritet. Dette valg er dog ikke truffet ud fra en idé om herigennem at kunne sammensætte et repræsentativt socioøkonomisk billede af den samlede gruppe af etniske minoriteter i Danmark med pakistansk, tyrkisk,

palæstinensisk og irakisk baggrund. Det lave antal af interviewpersoner giver ikke mulighed for sådanne generaliseringer. Den store grad af diversitet de inddragede familier imellem er derimod efterstræbt for at kunne frembringe en intern spænding i materialet, som tillader forskellige gennemgående mønstre, temaer og tendenser at komme tydeligere frem, idet disse kan spores og belyses ud fra flere samtidige livsbetingelser og hverdagsvilkår. I rapporten anskues familiernes sociale og økonomiske dagligdagsforhold således alene på tværs af de fire inddragede etniske/nationale minoritetsgrupper. Med dette menes, at de fire grupper ikke vil fungere som særskilte analytiske enheder, som kunne basere sig på et ønske om at foretage en intern sammenligning mellem dem med afsæt i national baggrund. En sådan landevariabel er ellers ofte anvendt i overvejende kvantitative undersøgelser af etniske minoriteters hverdagsliv (se f.eks. Kavli & Nadim 2009; Deding & Jacobsen 2006; Schmidt 2002). Men materialet og perspektivet i denne undersøgelse understøtter ikke en sådan sammenlignende analyse af etnicitet og oprindelsesland. Centralt for den analytiske opbygning her er derimod interviewpersonernes nuværende livsramme (socialt, økonomisk, beskæftigelsesmæssigt m.v.) på tværs af de etniske og nationale baggrunde. Oprindelsesforhold anskues alene som én relevant faktor blandt mange andre væsentlige omstændigheder af betydning for, hvorledes de interviewede prioriterer og forvalter deres tid og økonomi i dagligdagen, anskuet i et køns- og generationsperspektiv.

1.2. Rapportens opbygning og form

Dette kapitel har frem til nu beskrevet rapportens overordnede indhold, fokus og relevans, ligesom der er redegjort for undersøgelsens nærmere afgrænsning og for de kriterier, som har ligget til grund for udvælgelsen af de deltagende husstande. I den resterende del af kapitlet behandles først undersøgelsens metoder. Dette inkluderer en metodologisk diskussion af selve rekrutteringen af interviewpersoner og de udfordringer og spørgsmål, som denne arbejdsproces i sig selv har givet anledning til i forbindelse med undersøgelsesarbejdet. Endvidere beskrives den procedure, som har ligget til grund for dataindsamlingen og udførelsen af de kvalitative interviews. Slutteligt rummer dette kapitel en oversigtsmæssig præsentation af de ti hushold, som indgår i undersøgelsen. Denne oversigt har dels til hensigt i punktform kort at introducere den enkelte familieenhed, dels at illustrere, hvordan familierne nærmere fordeler sig med hensyn til forskellige sociale og økonomiske parametre såsom uddannelsesniveau, beskæftigelse, karakter af boligområde, antal hjemmeboende børn m.v. Denne præsentation afrundes med en række overordnede bemærkninger og betragtninger i relation til familiernes sammensætning og medvirken.

De følgende to kapitler (kapitel 2 og 3) udgør rapportens analytiske del, hvor undersøgelsens materiale behandles. Fremstillingsformen, som dette gøres i, er *etnografisk-kvalitativ*. Det skal forstås på den måde, at analysen vil have en problemafdækkende og fortolkende form, som bygger på et løbende engagement med det empiriske materiale i form af præsentation af interviewuddrag, som på forskellig vis forbindes og sammenlignes i henhold til diverse tematikker knyttet til tid og forbrug. Den tekstlige form fremstår således deskriptiv, diskuterende og argumenterende gennem kvalitativ brug af illustrerende hverdagsbeskrivelser og underbyggende eksempler fra interviewmaterialet.

Ser man på de større kvantitative tids- og forbrugsstudier, som eksisterer i relation til den danske befolkning generelt, og som fortrinsvist er baseret på spørgeskemadata, opererer disse med en grundlæggende metodisk og analytisk opdeling af dagligdagen ud fra bestemte sfærer – fortrinsvist ‘arbejde’, ‘fritid’ og ‘familieliv’ (se f.eks. Bonke 2002; 2012; Mogensen 1990; Schmidt *et al.* 1989). En sådan tilgang gør det muligt at sammenligne på tværs af et stort antal meget forskellige hushold, fordi elementerne i data og analyse er fastlagt i forvejen. Til gengæld giver tilgangen ikke dybere indsigt i, hvilke forståelser og prioriteringer der ligger til grund for forskellige måder at indrette sig på. Når man vil udforske familiers måder at prioritere deres tid og økonomi på, bliver styrken ved en kvalitativ undersøgelsestilgang, at man netop får en dybere indsigt i forskellige bevæggrunde og værdier. Ved at komme tættere på den enkelte familie egner tilgangen sig i høj grad også til at få øje på forskellige grænseområder og overlapsfænomener med hensyn til opdelinger af hverdagen i forskellige sociale og økonomiske rum – såsom arbejde, fritid og familieliv (se evt. også Linnet 2010; Madsen 1990; Madsen & Nayberg 1992). I det daglige liv overlapper disse rum på forskellig vis – og måske sommetider på måder, som kan være vanskelige for den enkelte at præcisere i et kvantitativt spørgeskema, hvor kategorierne allerede er givet på forhånd. Sammenlignet hermed er den kvalitative interviewsamtale mere fleksibel, hvilket giver den enkelte undersøgelsesdeltager større mulighed for at uddybe og forfølge egne måder at forstå og rubricere sine forskellige tidslige og økonomiske gøremål på. Denne rapport nøjes derfor ikke med at kaste lys over, hvordan interviewpersonernes tid og forbrug er fordelt imellem de overordnede, foruddefinerede sfærer, der er spurgt ind til – nemlig *arbejde*, *familieliv* og *fritid*. Rapporten giver også et dyberegående indblik i interviewpersonernes egne værdibaserede forståelser og overvejelser i relation til, og på tværs af, disse sfærer. Denne dobbelthed er afspejlet i den måde, hvorpå rapportens analytiske del, kapitel 2 og 3, er bygget op. Ud over at give nyttig indsigt i sig selv, kan en kvalitativ undersøgelse på denne måde også give anledning til udvikling af nye kategorier og temaer, der siden kan belyses yderligere med en kvantitativ tilgang.

I kapitel 2 – ‘Dagligdagens rammer’ – belyses hverdagens overordnede *praksis* i feltet mellem arbejde, familieliv og fritid. Hvad bruger interviewpersonerne deres tid og penge på? Hvor meget og hvornår arbejder de, og hvad er deres økonomiske situation? Hvad laver de i deres fritid, og på hvilke måder deltager de i det omgivende samfund? Hvorledes organiseres familielivet; hvordan er den hjemlige arbejdsdeling kønnene imellem, hvordan forvaltes husholdets økonomi mellem ægtefællerne, hvordan bruger familiemedlemmerne tid og penge sammen, og hvilke sociale relationer indgår de i til slægtninge uden for husholdet? Dette udgør nogle af de hovedspørgsmål, som analyseres i rapportens andet kapitel.

I kapitel 3 – ‘Dagligdagens værdier’ – analyseres nogle af de dybereliggende *bevæggrunde* og *betydninger* knyttet til generation og familieliv, som interviewpersonerne lægger til grund for dele af den hverdagslige praksis, som behandles i kapitel 2. Hvilken sammenhæng er der mellem – på den ene side – forældrenes tidsmæssige og økonomiske måder at strukturere dagligdagen på og – på den anden side – den fremtid, som de drømmer om og stræber efter at kunne give den næste generation, deres børn? Hvilke værdier og normer sigter interviewpersonerne i denne sammenhæng efter at videreføre eller forandre med tanke på deres egen opvækst og de prioriteringer i forhold til tid og penge, som de finder, kendetegnede deres egne forældre? Dette generationsperspektiv på familiernes tid og forbrug er centralt for dette tredje kapitel og skal kaste lys over, hvordan forskellige familierelaterede værdier og normer ændrer sig over tid blandt etniske minoriteter i det danske samfund.

Sluttelig rummer rapporten et kort, perspektiverende kapitel – ‘Perspektivering’ – der fungerer som en opsamlende diskussion, hvorigennem undersøgelsens fund og resultater blandt andet sættes i relief til den løbende offentlige debat om etniske minoriteters integration i det danske samfund.

1.3. Rekruttering og undersøgelsesmetoder

Undersøgelsens rekrutteringsdel – hvordan finder man folk, der vil deltage?

I forbindelse med denne undersøgelse har rekrutteringen af interviewpersoner udgjort en langvarig og interessant fase for sig – hvorfor dette emne også i det følgende er tildelt en vis plads. For at kunne ende med de ti husstande, som indgår i undersøgelsen, anslås det, at i alt mellem 100 og 150 familier er blevet kontaktet med henblik på at undersøge deres interesse i at medvirke. Disse mange familier er enten blevet adspurgt personligt (pr. telefon, mail eller ansigt-til-ansigt) af forskeren eller af andre, som i kraft af deres arbejdsfunktion eller personlige netværk har været behjælpelige i forsøget på at rekruttere familier. De adspurgtes begrundelser for at

ville deltage såvel som for ikke at ville deltage rummer i sig selv betydningsfulde oplysninger, som rejser nogle interessante spørgsmål – ikke kun metodisk i en forskningssammenhæng, men også på et mere generelt plan. Før dette nærmere diskuteres, skal den overordnede arbejdsangang, som rekrutteringsprocessen har fulgt, dog kort skildres.

På baggrund af en række erfaringer med rekruttering af interviewpersoner, som forskeren tidligere har gjort sig i forbindelse med et kvalitativt studie af flygtningefamilier (Larsen 2011), er der i denne undersøgelse fra start lagt stor vægt på anvendelsen af såkaldte 'gatekeepers' (Hammersley & Atkinson 1995). En *gatekeeper* – eller "portvagt" – refererer i denne sammenhæng til en given person i en forskers professionelle eller personlige netværk, som har tillid til forskeren og dennes undersøgelsesprojekt, og som i kraft af f.eks. sin arbejdsfunktion eller sit sociale netværk har kendskab til familier, som falder inden for deltagerkriterierne, og som for sin del nærer tillid til den givne person og dennes intentioner. Pointen er altså hovedsageligt den, at man benytter sig af et *tillidsfremmende mellemlid* frem for blot selv at kontakte (hvad enten det sker personligt, skriftligt eller telefonisk) en potentiel undersøgelsesdeltager, som man ikke på forhånd kender.

Som omtalt er der i designet af denne undersøgelse tilstræbt en diversitet blandt interviewpersonerne med hensyn til forskellige socioøkonomiske parametre såsom arbejdsmarkedstilknytning, beskæftigelsesart (jf. forskelle i indkomstniveau) og karakter af boligområde. Dette har gjort det nødvendigt at benytte flere forskellige former for *gatekeepers*. Bevæger man sig i en kvalitativ interviewundersøgelse af etniske minoriteters hverdag alene igennem én type af mellemlid i rekrutteringsfasen – et eksempel kunne være boligsociale medarbejdere i den almennyttige sektor (jf. f.eks. Schmidt 2002) – er det selvklart vanskeligt at opnå samme grad af diversitet, som denne undersøgelse lægger op til. I forbindelse med rekrutteringsarbejdet i denne undersøgelse er der derfor gjort brug af flere typer af mellemlid, som her for nemheds skyld kan rubriceres inden for fire hovedkategorier. Det er i parentes angivet, hvor mange af undersøgelsens endelige ti familier, der er rekrutteret inden for hver kategori:

- 1) *Kommunale socialrådgivere og -integrationsmedarbejdere* i forskellige dele af landet, som i kraft af deres arbejdsfunktion er i kontakt med relevante familier (2).
- 2) *Forskerkolleger*, som har udført længerevarende, kvalitative studier om forskellige emner knyttet til etniske minoriteter i Danmark, og som fortsat har kontakt til personer, de har haft inddraget i deres forskning, og som enten selv lever op til deltagerkriterierne for denne undersøgelse (2), eller som har kunnet henvise til andre i deres personlige netværk, for hvem dette gælder (2).

- 3) *Personer med etnisk minoritetsbaggrund*, som undertegnede er bekendt med fra diverse arbejdsrelaterede sammenhænge, og som har kunnet skabe kontakt til relevante hushold inden for egen vennekreds (2) eller familie (2).
- 4) *Medarbejdere i organisationer og medlemmer af frivillige foreninger*, som på forskellig vis beskæftiger sig med etniske minoriteter (0).

Det er vanskeligt i praksis at fastslå, hvor mange *gatekeepers* der i alt har været involveret i undersøgelsens rekrutteringsproces. Med hensyn til den *første* kategori, har der personligt af undertegnede været taget kontakt til cirka 50 socialrådgivere/integrationsmedarbejdere. Heraf svarede ti tilbage, at de var bekendt med en eller flere relevante familier, som de var villige til at undersøge om havde lyst til at deltage, hvilket som nævnt blot to familier havde. Imidlertid er det vanskeligt at vide, hvorvidt en række af de socialrådgivere og integrationsmedarbejdere, som ikke svarede, ligeledes har haft forsøgt at spørge mulige interviewpersoner uden at melde tilbage om det. Samme problematik gælder i relation til den *fjerde* kategori, hvor en række medarbejdere og foreningsmedlemmer i toppen af en given organisation eller forening er blevet kontaktet af forskeren, hvorefter disse typisk har indvilget i at bistå rekrutteringsprocessen ved at sende besked videre ud blandt medarbejdere og medlemmer. I dette tilfælde uddelegerer det givne mellemlid således kontaktopgaven til et ukendt antal mennesker, og man kan ikke vide, om disse har haft forsøgt at tage kontakt til relevante interviewpersoner eller ej. Hvad angår den *anden* og *tredje* kategori, anslås det, at forskeren inden for hver af disse har taget kontakt til omkring ti personer, som alle har haft indvilget i at agere mellemlid.

Hvis det er vanskeligt at anslå, hvor mange *gatekeepers* der i alt har været involveret i rekrutteringsfasen, er det kun endnu vanskeligere at fastslå, hvor mange familieenheder der i alt er blevet adspurgt, om de ville deltage. Et kvalificeret bud lyder på mellem 100 og 150 familier. Hvad ligger til grund for dette bud? Når et givent mellemlid (uanset kategori) vendte tilbage, at han eller hun havde kendskab til en potentiel familie, var det forskelligt fra gang til gang, om vedkommende efterfølgende selv spurgte familien om dens lyst til at deltage, eller om forskeren selv tog kontakt. Forskeren har personligt adspurgt i alt omkring 50 familier, mens omkring 50 familier er blevet adspurgt af *gatekeepers*. Usikkerhedsmarginen fra disse cirka 100 familier og op til de 150 eksisterer i form af de familier, der som tidligere beskrevet kan være blevet adspurgt, uden at det er blevet meldt tilbage.

Hvad, der imidlertid med sikkerhed kan fastslås, er, at det generelt har været vanskeligt at finde familier, der har haft lyst til at medvirke.

Hvorfor ville folk ikke deltage?

Som nævnt var der kun to helt overordnede kriterier for, at en given husstand kunne medvirke i undersøgelsen, nemlig at ægtefællerne skulle have en enten pakistansk, tyrkisk, palæstinensisk eller irakisk baggrund, og at de skulle have et eller flere fælles, hjemmeboende børn under 18 år. Parrene kunne imidlertid tilhøre såvel 1. som 2. generation eller en blanding af disse, ligesom de kunne have bopæl hvor som helst i landet. Denne forholdsvist brede udvælgelsesramme taget i betragtning kunne man måske umiddelbart forvente, at det ville være relativt problemfrit at finde en række familier, der gerne vil være med i en undersøgelse omhandlende etniske minoriteters tid og forbrug i dagligdagen. Tilfældet var dog det modsatte: Samlet set ønskede ni ud af ti adspurgte familier ikke at deltage. De årsager, som de adspurgte har angivet for ikke at ville medvirke, er i sig selv vigtige og kan indordnes under to overordnede former for begrundelse.

Den første type af afslag har haft at gøre med tid. Mange af de adspurgte gav udtryk for at være stressede på grund af forskellige hverdagsforhold, såsom meget arbejde eller igangværende uddannelseseksaminer, som skulle gå op i en højere enhed med børn, familie og hjem. Der er naturligvis en vis ironi i, at netop presset for at skabe sammenhæng imellem arbejde og familieliv, som denne undersøgelse blandt andet fokuserer på, samtidig var grunden til, at en stor del af de adspurgte oplevede at have for travlt til at kunne afsætte tid til at deltage. Når denne type af afslag blev givet, var der ingen sammenhæng at spore i forhold til, hvorvidt det var den kvindelige eller mandlige ægtefælle, der var taget kontakt til (afhængigt af hvilken af disse, det givne mellemed havde sin primære relation til). Lige så mange mænd som kvinder angav travlhed og en stresset hverdag som begrundelse for deres afslag.

Den anden type af afslag har ligeledes at gøre med temaet for denne undersøgelse, nemlig det at tilhøre en 'etnisk minoritet'. Mange af de adspurgte gav udtryk for at være trætte af som indbyggere i Danmark "hele tiden" i forhold til det omgivende samfund at blive sat i forbindelse til deres specifikke etniske oprindelse eller nationale baggrund. En telefonsamtale, som undertegnede f.eks. havde med en mandlig, pakistansk kioskejer (og dermed selvstændigt erhvervsdrivende), skal hjælpe til at illustrere denne gennemgående problematik. Den lød nogenlunde sådan her:

Jeg ringer til dig, fordi jeg har fået dit nummer af (...), som jeg kender fra (...), og som mente, at du måske kunne have lyst til at deltage i en forskningsundersøgelse, som jeg er i gang med at lave. Jeg håber, at det er i orden, at jeg har ringet til dig?

Ja, det er helt i orden. Hvad handler undersøgelsen om?

Helt kort fortalt, så er det en undersøgelse, der handler om sammenhængen mellem arbejde, fritid og familieliv blandt etniske minoriteter, og hvor der blandt andet skal indgå en række familier med pakistansk baggrund. Jeg ringer derfor til dig, fordi du måske kunne være interesseret i at deltage.

Ja, det vil jeg gerne – altså, det vil sige nogen, som er selvstændigt erhvervsdrivende ligesom mig?

Nej, det er ikke afgørende – blot de har pakistansk baggrund.

Okay... jamen... så tror jeg ikke, at jeg er interesseret...

Ovenstående dialog, der er gengivet efter hukommelsen, udgør kun et eksempel – blandt mange – inden for denne kategori af afslagsbegrundelser. De adspurgte gav udtryk for at føle sig utilpasse og utrygge ved det faktum at blive udpeget til en undersøgelse alene som følge af deres etniske eller nationale familiebaggrund og ikke (også) på baggrund af *andre* identiteter, som de i det daglige oplevede som centrale for deres liv (f.eks. 'selvstændigt erhvervsdrivende', 'husejer', 'kvinde på barsel', 'skolelærer', 'fodboldtræner', 'lokalpolitiker', 'kronisk hjertepatient' m.v.). Én sådan "anden" identitet, som flere af de adspurgte fremhævede som begrundelse for ikke at være interesserede i at deltage, var, at de først og fremmest var danskere. Nogle gav ganske enkelt udtryk for at opleve sig "alt for danske" i forhold til at kunne se sig selv inkluderet i en undersøgelse omhandlende 'etniske minoriteter'. Som én eksempelvis begrundede sit afslag med: "*Jeg er sådan en rigtig leverpostejsdansker – så det tror jeg ikke, at du ville få så meget ud af.*"

Ser man på de mange adspurgte, hvis 'nej tak' på forskellig måde har haft relation til ovenstående problematik, kan der inden for denne gruppe observeres en klar overvægt af personer tilhørende 2. generation. Dette rejser selvfølgelig et spørgsmål om, hvad man i en forskningsmæssig sammenhæng generelt stiller op med dette forhold. Hvor længe kan man se folk som 'indvandrere' eller 'efterkommere', der på netop denne baggrund skal være med i et studie om deres hverdagsliv og deltagelse i samfundet? Hvor længe kan familiebaggrund vedblive at udgøre den primære kategoriserings- og udvælgelsesfaktor? Eller samme spørgsmål stillet lidt kortere: Hvornår hører man op med at være 'efterkommer'? Og når (eller hvis) dette sker, hvilket ansvar påhviler da forskningen for at indtænke disse indbyggere i forskning og undersøgelser på nye måder?

Inden for begge kategorier af begrundelser for afslag tegner der sig intet mønster med hensyn til de adspurgtes uddannelsesniveau. Begge typer afslag forekom f.eks. nogenlunde ligeligt, hvad enten der var tale om højt eller lavt uddannede

eller personer, som ingen uddannelse havde. Endelig skal det nævnes, at der i en række tilfælde – blandt begge typer af afslag – var tale om, at den ene af ægtefællerne gerne ville deltage, mens den anden ikke ønskede det. Endvidere angav en række personer, at de ikke havde noget imod at deltage, men at de ikke selv mente, at deres sprogfærdigheder var tilstrækkelige.

Hvorfor ville folk gerne deltage?

Hvilke bevæggrunde havde så de, der gerne ville medvirke (og som altså enten indgår i undersøgelsen, eller som i den endelige sammensætning af hushold blev fravalgt i forhold til at skabe den størst mulige variation familierne imellem)? Også her kan de adspurgtes bevæggrunde indordnes i to overordnede kategorier.

Den første type af begrundelser for gerne at ville deltage har at gøre med den samme problematik vedrørende ‘etniske minoriteter’, som diskuteredes i forrige afsnit, men udgør så at sige “den anden side af mønten”. Personerne gav her udtryk for, at de som indbyggere med etnisk minoritetsbaggrund fandt det befriende at blive inviteret til at være med i en undersøgelse om tid og forbrug, som de ikke oplevede handle om deres ‘integration’, men om noget, som vedrørte alle i samfundet: det daglige samspil mellem arbejde, familieliv og fritid. Dette samspil – fandt de – udgjorde en daglig udfordring for alle i befolkningen og er noget, som de uden problemer kunne relatere til sig selv. Disse personer gav derfor udtryk for at være glade for, at et alment anliggende som dette ikke kun blev undersøgt blandt ‘danskere’, men at også de som etniske minoriteter blev inkluderet og husket i sådan sammenhæng – “frem for altid kun at blive kontaktet, når en undersøgelse handler om integration”, som én udtrykte det.

Kombinationen af undersøgelsestilgangens to grundkomponenter – ‘tid og forbrug’ og ‘etniske minoriteter’ – har altså overordnet set givet anledning til to markant forskellige reaktioner fra de adspurgtes side. De, som på baggrund af undersøgelsens tilgang ønskede at deltage, så sig som etniske minoriteter *inkluderet* i en sammenhæng og i en problemstilling, som de oplevede at have til fælles med alle andre i samfundet. De, som på baggrund af undersøgelsens tilgang ikke ønskede at deltage, oplevede sig tværtimod snarere *skilt ud* fra dette samfundsfællesskab i kraft af at være blevet peget ud som ‘etnisk minoritet’ – dvs. til forskel fra en almindelig indbygger, som blev bedt om at medvirke til en undersøgelse, fordi han eller hun havde en kiosk, et miniput-fodboldhold, en hjertesygdom eller en jurauddannelse.

Uddannelsesniveau synes som nævnt ikke at have haft indflydelse på, om de adspurgte opfattede undersøgelsen som inkluderende eller ekskluderende. Men hvor der var en klar overvægt af personer tilhørende 2. generation blandt dem, som oplevede sig skilt ud som ‘etniske minoriteter’, fandtes der en mere ligelig fordeling af 1. og 2. generation iblandt dem, som oplevede sig inkluderet.

Den anden type af begrundelser for gerne at ville deltage har ikke (som i det forrige) så meget at gøre med et forhold mellem den adspurgte og det omgivende samfund, men mere med selve forholdet mellem den adspurgte og så den pågældende *gatekeeper*, som i det enkelte tilfælde har fungeret som mellemlid. Blandt de positive tilbagemeldinger gav de adspurgte her udtryk for at have accepteret at medvirke, fordi de stolede på og følte sig trygge ved gatekeeperen og derfor havde sagt ja, selvom de måske ellers ikke ville have gjort det. Eller de pointerede (i de tilfælde, hvor sagen ikke handlede om tryghed, men om travlhed), at de gerne havde villet gøre personen en tjeneste ved at sige ja, selvom de måske ikke ellers syntes, at det var noget, de ville have haft tid til at deltage i. Denne begrundelse for gerne at ville deltage forekom både i tilfælde, hvor det pågældende mellemlid udgjorde en tæt relation (såsom en ven eller et familiemedlem) eller en lidt fjernere relation (såsom en socialrådgiver). Hyppigst forekom den dog i situationer, hvor mellemlid indgik i en forholdsvis tæt relation til adspurgte.

Endelig fandtes der enkelte adspurgte, som gav udtryk for ikke at have haft noget forbehold overhovedet (hverken med hensyn til tryghed eller travlhed), og at de med det samme på gatekeeperens forespørgsel ville medvirke. Enten fordi de helt enkelt, som nogle pointerede, fandt det hyggeligt at få besøg og blive interviewet, eller fordi de fandt undersøgelsen væsentlig og derfor havde et personligt ønske om at bidrage til den. I forhold til begge disse former for motivation (“hyggeligt med besøg” eller “personligt ønske om at bidrage”) var det kendetegnende, at de adspurgte på den ene eller den anden måde var fortrolige med forskning. Det kunne enten være, fordi de selv var højtuddannede og som en del af deres arbejde til tider skulle forholde sig til forskning, eller fordi de tidligere havde haft deltaget i et kvalitativt studie og derfor følte sig fortrolige med at have en forsker på besøg i hjemmet, hvilket de forbandt med en god (og tilsyneladende hyggelig) oplevelse. De sidstnævnte var ikke højtuddannede, men havde enten en kort uddannelse eller ingen.

Hvis man foretager en samlet vurdering af de mange, som er blevet spurgt om deres vilje til at medvirke i denne undersøgelse, kan det opsummerende siges, at den afgørende nøgle til forskellen imellem afslag eller ikke-afslag ikke har været at finde i relation til hverken køn, uddannelsesniveau eller etnisk/national baggrund. Det, der derimod har haft central betydning, er karakteren af den relation, som har været mellem den adspurgte og det givne mellemlid, og graden af tæthed i denne relation. Jo mindre tæt relationen var, jo mindre var sandsynligheden for, at en person, som ellers ville have sagt nej til at deltage (hvis vedkommende var blevet kontaktet af en ukendt person), nu i stedet sagde ja. Omvendt, jo tættere relationen var, jo større var sandsynligheden for dette. Blot til illustration: Som angivet kontaktedes cirka 50 kommunale socialrådgivere rundt omkring i landet

(som undertegnede var bekendt med fra anden sammenhæng), hvilket tilsammen indbragte positive tilbagemeldinger fra kun to familier. I de langt færre tilfælde, hvor mellemløbet derimod har udgjort et familiemedlem til adspurgte eller en nær ven, har til sammenligning stort set alle indvilget i at ville medvirke med kun ganske få undtagelser (som angivet er der skabt kontakt til fire medvirkende familier ad denne vej).

Konklusionen på disse metodologiske erfaringer er altså, at der i denne undersøgelse indgår en række familier – højt såvel som lavt uddannede – som ifølge dem selv aldrig ville have sagt ja til at blive interviewet, hvis de i stedet var blevet kontaktet af en ukendt person (personligt, skriftligt eller telefonisk).

Slutteligt er det vigtigt at nævne, at det generelle mønster efter endt interviewbesøg har været, at de medvirkende har udtrykt tilfredshed med at have givet tilsagn og være blevet interviewet. På samme måde har alle ivrigt og velvilligt fortalt under interviewene, ligesom de interviewede generelt har været opslugte af samtalen og dens indhold undervejs. Mange understregede, at de syntes, det havde været en god oplevelse at have haft en lang og intens samtale omhandlende både deres familiebaggrund, nuværende hverdag og fremtidsønsker – i én sammenhæng. Følgende udtalelse, der stammer fra afslutningen af et interview, skal illustrere denne generelle oplevelse blandt de medvirkende:

Det har været et privilegium at kunne sidde og fortælle. Jamen, hvornår har jeg sidst vendt alle de her ting med nogen? Jeg synes, det har været godt. Selvfølgelig plukker man nogle ting ud og ind, og man taler om det ene og det andet. Men det *hele* i én sammenvælling, min opdragelse og mine børns opdragelse, arbejde og uddannelse og sådan, det har jeg da ikke gjort med nogen før – ikke i én sammenhæng, det har jeg da ikke.

Dataindsamlingens procedure og interviewenes forløb

De 20 interviews, som ligger til grund for undersøgelsen, er udført i perioden fra den 14. juni til den 13. september 2012. De enkelte interviews har varet alt imellem en og tre timer, afgjort af forskellige omstændigheder såsom sprogkundskaber, fortællelyst og den tid, som interviewpersonen havde til rådighed. Med undtagelse af to interviews, som blev udført på de respektive personers arbejdspladser, har alle interviews fundet sted i de interviewedes hjem. Hvert af de ti hushold er besøgt en-tre gange, afhængigt af om det i det enkelte tilfælde på forhånd blev vurderet, at der var behov for et introducerende og tillidsfremmende besøg forud for selve interviewene med hver af ægtefællerne. Hvor dette gjaldt, udførtes interviewene således først under et senere besøg. I omkring halvdelen af tilfældene er interviewene med de to ægtefæller blevet udført samme dag, ét efter ét, og i den anden

halvdel af tilfældene på to forskellige dage, alt efter hvordan dette har passet de medvirkende bedst.

Mens nogle af de interviewede har talt et enten flydende eller nært flydende dansk, har andre personer alene behersket et begrænset dansk. Alligevel har samtlige interviews kunnet gennemføres på dansk, uden brug af tolk, bortset fra et enkelt interview, som har fundet sted på engelsk. Den manglende brug af tolk var udtryk for et bevidst valg truffet på baggrund af en række erfaringer, som forskeren tidligere havde gjort sig i forbindelse med interviews af nyankomne flygtningeforældre omhandlende forskellige private forhold (Larsen 2011). Her var erfaringen, at de interviewede generelt gik dybere ind i samtalen og spørgsmålenes indhold, når der ikke var en tredjeperson til stede i form af en tolk, og til trods for de interviewedes begrænsede danskkundskaber fremstod dataindsamlingen derfor samlet set mere givtig, når der ikke benyttedes tolk.

Alle interviewene er bandede på nær i ét tilfælde, hvor interviewpersonen ikke følte sig tryk ved, at samtalen blev lydoptaget. I stedet blev der taget noter undervejs, som straks efter besøget blev skrevet mere udførligt ud, imens samtalen fortsat stod frisk i hukommelsen. Inden det enkelte interview påbegyndtes, og lydoptageren tændtes, repeterede forskeren, hvad undersøgelsen handlede om, og informerede om, at de fremsatte udtalelser kun ville blive anvendt i anonymiseret form. Ligeledes sikredes vedkommendes samtykke i forhold til, at interviewsamtalen blev båndoptaget. Samtlige 19 bandede interviews er transskriberet i totaludskrift og efterfølgende gennemlæst, kodet og analyseret.

Bortset fra i de tre hjem, hvor der forud for interviewene var blevet aflagt et særskilt introduktionsbesøg af en-to timers varighed, forløb besøgene generelt på den måde, at forskeren og den interviewede først tilbragte en times tid sammen med almindelig samtale, hvor der serveredes te eller kaffe, og hvor forskeren blevet vist rundt i dele af hjemmet og kunne spørge ind til forskellige, almene forhold – som f.eks. hvem familien bestod af, og hvor længe den havde boet på stedet. Denne fremgangsmåde fungerede både tillidsskabende og som en hurtig indsamling af baggrundsviden forud for interviewet med særligt henblik på at identificere forskellige forhold, som det i det givne tilfælde var specielt relevant at spørge ind til. Med hensyn til de to personer, som blev interviewet på deres arbejdspladser inden for deres arbejdstid, måtte interviewene dog påbegyndes mere umiddelbart og på baggrund af en mere begrænset forhåndsviden om personernes familie- og hverdagsforhold, ud over blot deres beskæftigelse, nationale baggrund og antallet af børn.

Den samlede mængde tid anvendt på besøg/interviews i hver enkelt familie har således varieret fra fire-seks timer for de korteste (to ægtefæller med interviews samme dag uden forudgående introduktionsbesøg) til syv-ni timer for de længste

(to ægtefæller med interviews på forskellige dage og med forudgående introduktionsbesøg). Efter hvert besøg/interview blev der skrevet to-fem sideres feltnotater omhandlende diverse observationer gjort før, under og efter interviewene, ligesom en række data om boligens karakter og størrelse blev noteret. Det samme gjaldt for diverse udtalelser af relevans for undersøgelsen, som blev fremsat før eller efter selve lydoptagelsen.

Alle personer er blevet interviewet hver for sig, således at de under interviewet var alene med interviewerens uden for andres hørevidde. I cirka en fjerdedel af tilfældene har den ene af de to ægtefæller dog befundet sig i hjemmet, i gang med forskellige hverdagsaktiviteter – bevægende sig ind og ud af det rum, hvor interviewet fandt sted (oftest dagligstuen). Hvor dette har været tilfældet, har det dog kun gjaldt for en mindre del af den samlede interviewtid, som blev brugt med den enkelte person. På generelt plan har størstedelen af interviewene derimod været afbrudt i korte perioder af det almindelige hverdagsliv – telefonopringninger, børn, der henvendte sig, fremstilling af kaffe eller te osv.

I de tilfælde, hvor ægtefællen har bevæget sig ind og ud af interviewrummet, har dette ikke samlet set haft en negativ indvirkning på det enkelte interview. I de fleste tilfælde har det snarere tilført interviewet en givtig dynamik, eksempelvis i form af at den tilstedeværende ægtefælle kort har bidraget med indskudte bemærkninger i relation til den interviewedes udtalelser. Dette er særligt sket i forhold til interviewspørgsmål, som har omhandlet den interviewedes overvejelser om børneopdragelse set i lyset af hans/hendes egen opvækst. I forhold til andre emner – såsom ægtefællernes indbyrdes arbejdsdeling i hjemmet – kunne en egentlig drøftelse ligefrem opstå mellem parterne, og i et enkelt tilfælde virkede det, som om at det igangværende interview decideret kom til at fungere som en anledning for den givne interviewperson til at få sagt en række ting højt i ægtefællens påhør. Hvad enten ægtefællernes kommentarer og bemærkninger til hinanden under interviewene har afspejlet indbyrdes uenighed eller konsensus, har de som regel kun været med til at give et yderligere indblik i et af undersøgelsens centrale temaer – nemlig hvordan det daglige familieliv forhandles mellem ægtefællerne indbyrdes. Selvom disse “forstyrrelser” ikke var planlagt til at finde sted, har de således – overordnet set – bidraget positivt til den dataindsamling, som er pågået under det enkelte, personlige interview.

Interviewene har udgjort såkaldte *semistrukturerede kvalitative interviews*. Dette betyder, at interviewene i dette tilfælde har fulgt en fast spørgeguide (se bilag 1), som var medbragt under hvert interview, men som sjældent fulgtes slavisk i en bestemt rækkefølge. De overordnede temaer, som interviewet skulle omkring (og de spørgsmål, som knyttede an til disse temaer), var i stedet indlejret i forskerens hukommelse undervejs, imens spørgeguiden som regel først mod slutningen blev

kontrolleret for relevante udeladelser. I det semistrukturerede kvalitative interview flyder samtalen med andre ord forholdsvist frit (i henhold til en række fastlagte, overordnede temaer), snarere end at interaktionen punktvis følger en bestemt rækkefølge baseret på bestemte fastformulerede spørgsmål. Formålet hermed er ikke mindst at sikre, at ordvalg, formuleringer og perspektiver i så høj grad som muligt bliver den interviewedes egne, snarere end antaget på forhånd.

I kombination til interviewenes åbne kvalitative form har de dog på samme tid rummet enkelte faste standardspørgsmål, som blev stillet under samtlige interviews (afhængigt af hvornår det bedst passede ind i samtaleforløbet), og som fra gang til gang formuleredes på samme måde. Ét sådant fast spørgsmål, som dog i hvert tilfælde forsøgt lagte ind tidligt i interviewet, bestod i at bede interviewpersonen – i grove træk – beskrive en typisk hverdag, sådan som denne tog sig ud, fra vedkommende stod op, til vedkommende gik i seng (og det samme gældende for en typisk weekenddag). Denne beskrivelse fungerede som en form for navigationsværktøj, ud fra hvilket interviewer i højere grad kunne målrette resten af samtalen, således at interviewet på bedst mulig vis (den begrænsede tid taget i betragtning) kunne nå omkring de forskellige tidlige og økonomiske anliggender, som fremstod mest centrale. Dette betyder, at mens undersøgelsens fokus er på de interviewedes *forbrug og anvendelse af tid* i dagligdagen, er denne rapportes formål dog hverken at give en minutios beskrivelse af deres tidsanvendelse eller en detaljeret kortlægning af deres økonomiske forbrug. Formålet er derimod mere overordnet at indkredse og fremanalysere en række centrale forhold – tidsmæssige og økonomiske – som på forskellig vis fremtræder iøjefaldende på tværs af de enkelte interviewpersoner, når det vedrører indretningen af hverdagen og det daglige familieliv.

1.4. Familierne i undersøgelsen

I undersøgelsen indgår som nævnt i alt ti husstande, og i dette afsnit præsenteres i punktform en oversigt over dem. Hensigten hermed er både at give en kortfattet introduktion til den enkelte medvirkende familie og at anskueliggøre, hvordan familierne fordeler sig med hensyn til forskellige karakteristika i deres hverdagsliv.

I den skematiske præsentation af familierne er der taget hensyn til disses *anonymitet*. Deltagere i en undersøgelse som denne har altid krav på at være anonyme, ikke mindst når den er baseret på personlige interviewuddrag, som omhandler ting, der i høj grad har med privatlivet at gøre. Dette betyder, at visse forhold vedrørende de enkelte hushold nødvendigvis vil være sløret både i oversigtsskemaet og resten af rapporten. Således er interviewpersonernes alder og øvrige forhold angivet inden for et interval eller en overordnet kategori.

	Familiebaggrund	Navn/ alder	Beskæftigelse	Hjemm. børn/ alder	Lokalitet	Boligområde/ ejerforhold	Uddannelsesniveau (fra DK)	Generation/tid i DK
1	Pakistansk	Bashir 31-40	I arbejde, fuld tid	1 (0-2)	Kbh.-vestegn	Rækkehuskvarter, ejer	Lang videregående	2. (født DK)
		Abida 31-40	I arbejde, fuld tid (barsel)				Lang videregående	2. (født DK)
2	Pakistansk	Alim 31-40	I arbejde, fuld tid	2 (3-5, 6-12)	Stor-Kbh.	Rækkehuskvarter, ejer	Lang videregående	2. (født DK)
		Tahira 31-40	I arbejde, fuld tid				Lang videregående	2. (født DK)
3	Pakistansk	Fawad 51-60	Førtidspensionist	1 (17-20)	Kbh.	Almennyttigt boligområde, leje	Ufaglært	1. (DK 30-40 år)
		Zainab 41-50	Ledig				Ufaglært, VUC 10. kl.	1. (DK 20-30 år)
4	Tyrkisk	Ruzgar 25-30	I arbejde, fuld tid	2 (0-2, 3-5)	Kbh.	Parcelhuskvarter, ejer	Mellem-lang videregående	2. (født DK)
		Umay 25-30	I arbejde, fuld tid (barsel)				Mellem-lang videregående	2. (kom til DK som barn)
5	Tyrkisk	Selim 31-40	Ledig	2 (3-5, 6-12)	Kbh.-vestegn	Almennyttigt boligområde, leje	Ufaglært	1. (DK 5-10 år, fam.samf.)
		Gülstan 31-40	I arbejde, fuld tid				Erhvervsuddannelse (3 år)	2. (født DK)

6	Tyrkisk	Erdem 31-40	I arbejde, fuld tid (plus selv- stændig)	2 (3-5, 13-16)	Øvrige Sjæl- land	Almen- nyttigt boligom- råde, leje	Mellem- lang videre- gående	2. (kom DK som barn)
		Ceren 31-40	Ledig				Ufaglært	1. (DK 10-20 år, fam. samf.)
7	Palæsti- nensisk	Amin 41-50	Selv- stændig	4 (0-2, 6-12, 6-12, 13-16)	Stor- Kbh.	Almen- nyttigt række- hus- kvarter, leje	Ufaglært	1. (DK 10-20 år, fam. samf.)
		Janine 31-40	I arbejde, deltid				Erhvervs- uddan- nelse (19 mdr.)	2. (kom til DK som barn)
8	Palæsti- nensisk	Murwan 31-40	I arbejde, fuld tid	1 (3-5)	Kbh.	Lejlig- heds- kompleks i bykvar- ter, leje	Ufaglært	1. (DK 5-10 år, fam.samf.)
		Amani 25-30	Ledig				HHX (3 år), ingen videre- gående udd.	2. (født DK)
9	Irakisk	Rami 51-60	Førtids- pensio- nist	2 (13-16, 17-20)	Kbh.- vestegn	Almen- nyttigt boligom- råde, leje	Ufaglært	1. (DK 15-25 år)
		Faten 51-60	I arbejde, deltid				Erhvervs- uddan- nelse (19 mdr.)	1. (DK 15-25 år)
10	Irakisk	Khalid 41-50	Ledig	3 (6-12, 13-16 13-16)	Nord- jylland	Parcel- hus- kvarter, ejer	Ufaglært	1. (DK 10-15 år)
		Ihsam 31-40	Ledig				Ufaglært	1. (DK 10-15 år)

I skemaet angives heller ikke de interviewedes nøjere uddannelsesretning og præcise beskæftigelse. Dette valg er truffet ud fra den vurdering, at flere af interviewpersonerne har en specifik profession/beskæftigelse, som potentielt ville kunne gøre det muligt for andre inden for vedkommendes sociale miljø at identificere personen – når dette vel at mærke ses i kombination med de øvrige oplysninger, som skemaet giver. Selvom denne problematik ikke eksisterer i lige stor grad i forhold til alle interviewpersoner, er det alligevel valgt at foretage en ensartet sløring oversigtsskemaet igennem. Til gengæld vil skemaet være efterfulgt af en kort, tekstlig skitsering af de forskellige professioner/beskæftigelser, som samlet set optræder i materialet (men uden at det konkret vil fremgå, hvilke interviewpersoner/par der er tale om). Dette skyldes, at det samtidig giver god mening at kunne danne sig et indtryk af de forskellige former for arbejde, som de inddragede personer samlet set bestrider (ligesom eventuel uddannelse fra oprindelseslandet i samme ombæring vil blive nævnt). I rapportens efterfølgende analytiske dele (kapitel 2 og 3) vil det forekomme, at en given interviewpersons beskæftigelse omtales, i tilfælde hvor dette har betydning for den analytiske sammenhæng. Dette vil dog alene ske i situationer, hvor dette ikke vurderes at udgøre et problem i forhold til anonymitet. Navnene, som personerne har i oversigtsskemaet og løbende igennem rapporten, er pseudonymer.

Blandt undersøgelsens ti husstande er der ti interviewpersoner, som i skemaet er anført som 1. generation. Af disse har fire personer en flygtningebaggrund, og to en indvandrerbaggrund; de har opholdt sig i Danmark alt imellem 10 og 40 år på interviewtidspunktet. De øvrige fire personer, som på interviewtidspunktet havde opholdt sig i Danmark imellem 5 og 20 år, har en baggrund som familiesammenførte til en ægtefælle (og interviewperson), som i dag tilhører 2. generation.

Af de ti interviewpersoner, som falder ind under 2. generation, er syv født i Danmark, heraf seks som børn af forældre med indvandrerbaggrund og en som barn af forældre med flygtningebaggrund, mens tre er kommet til Danmark som barn/tidligt ung (op til 13 år), to som børn af forældre med indvandrerbaggrund og en som barn af forældre med flygtningebaggrund.

Undersøgelsens ti ægtepar har følgende sammensætning: I tre par tilhører begge ægtefæller 2. generation, i tre par begge 1. generation, og i fire par er ægtefællerne en kombination af 1. og 2. generation – eller det, der også er blevet betegnet som “halvandengenerationspar” (Kavli & Nadim 2009).

De interviewpersoner, som tilhører 1. generation, har disse uddannelsesmæssige baggrunde:

Fem har ingen videre skolegang/faglære/uddannelse ud over den grundskolegang, de har fra oprindelseslandet. Disse er i dag i Danmark hhv. beskæftiget som selvstændig

forretningsdrivende (1 pers.), er ledig under aktivering (2 pers.) eller står uden for arbejdsstyrken som førtidspensionist (2 pers.).

To har en faglært uddannelse fra hjemlandet (begge håndværksfag), men som ikke er godkendt i Danmark, hvor de ikke har taget yderligere uddannelse. Disse varetager i dag hhv. ufaglært arbejde (1 pers.) som rengøringsassistent og er ledig under aktivering (1 pers.).

To har en videre skolegang på gymnasialt niveau fra hjemlandet. Af disse har en person i Danmark taget folkeskolens 8., 9. og 10. klasse på VUC og er i dag ledig under aktivering, mens en ligeledes er ledig og er i gang med en et-årig, selvbetalt uddannelse på en privat erhvervsskole.

En har en mellemlang videregående uddannelse fra oprindelseslandet inden for regnskab, men som ikke er godkendt her i landet. Denne person har i Danmark taget 9. klasse fra VUC samt en uddannelse til social- og sundhedshjælper, hvilket vedkommende i dag er beskæftiget som.

De interviewpersoner, som tilhører 2. generation, har disse uddannelsesforhold:

En har en højere handelseksamen (HHX) efter folkeskolens 9. klasse og ingen videre erhvervs- eller anden uddannelse herefter og er i dag ledig.

En har en uddannelse til social- og sundhedshjælper efter 9. klasse og er i dag beskæftiget inden for dette område.

En har efter 9. klasse en uddannelse som tandklinikassistent og arbejder i dag uden for sit uddannelsesområde som ufaglært/selvlært bogfører.

Tre har mellemlange videregående uddannelser til pædagog eller folkeskolelærer og er i dag alle beskæftigede inden for deres uddannelsesområde (hvoraf en dog er på barsel). En af disse har endvidere eget enmandsfirma som parallelbeskæftigelse.

Fire har en lang videregående uddannelse i form af en kandidatgrad fra universitetet, hvoraf tre personer (heraf en på barsel) er beskæftigede inden for deres uddannelsesretninger (økonomi og sundhedsvidenskab), mens en person er beskæftiget uden for sit uddannelsesområde som organisationskonsulent.

Der er altså forholdsvis stor variation imellem de medvirkende personer, hvad angår uddannelsesbaggrund og beskæftigelse. Det samme gør sig gældende med hensyn til de interviewedes arbejdstider, som varierer mellem deltids- og fuldtidsarbejde såvel som mellem regulære arbejdsdage "kl. 8-16" og skæve arbejdstider i form af skiftende dag-, aften- eller weekendarbejde. På grund af interviewpersonernes forskellige beskæftigelsessituationer er der selvsagt ligeledes en forskel med hensyn til indkomsttypen – varierende fra kontanthjælp, dagpenge og førtidspension til almindelig lønindkomst (af forskellig størrelse) og selvstændig indtjening.

I fire af undersøgelsens ti par er begge ægtefællerne i beskæftigelse, hvoraf to personer er på barsel (i tre af disse par udgør begge ægtefæller 2. generation, mens de i ét tilfælde udgør en kombination af 1. og 2. generation). I andre fire af undersøgelsens par er den ene ægtefælle i beskæftigelse, mens den anden ikke er; i tre tilfælde grundet ledighed og i ét tilfælde grundet førtidspension (i tre af disse par udgør ægtefællerne en kombination af 1. og 2. generation, mens de i ét par begge udgør 1. generation). I de sidste to af undersøgelsens par er begge ægtefæller uden beskæftigelse; i det ene tilfælde er begge ledige, og i det andet tilfælde er den ene ledig, og den anden førtidspensioneret (i begge par tilhører ægtefællerne begge 1. generation). Som det også vil blive tydeligt igennem rapporten, herunder ikke mindst i kapitel 2, er der derfor – når det angår den overordnede hverdag både økonomisk og tidsmæssigt – tale om forholdsvis store forskelle på tværs af undersøgelsens ti medvirkende familier.

Slutteligt, som oversigtsskemaet viser, dækker materialet med hensyn til karakter af boligområde over et spektrum fra almennyttige boligområder (hvoraf to indgår på Regeringens nyeste såkaldte "ghetto-liste" over landets mest udsatte boligområder) over rækkehuskvarterer til parcelhuskvarterer. Mens fire familier ejer deres bolig, bor seks familier til leje.

Tilbage er kort at nævne to punkter, som ikke fremgår af oversigtsskemaet, men i forhold til hvilke, der ligeledes findes en stor forskel husstandene imellem. Det ene punkt har at gøre med religion. Hvor en familie er troende kristne, har ni familier en muslimsk baggrund. Blandt sidstnævnte er der en stor variation med hensyn til graden af deres religiøsitet – fordelt over fuldt praktiserende (rettroende)⁵, delvist praktiserende, "kulturmuslimer" (jf. delvist troende, men ikke-praktiserende) og ateister (ikke-troende/ikke-praktiserende). Det andet punkt har at gøre med interviewpersonernes familienetværk i form af slægtninge uden for husstanden. Også her er der stor forskel, idet nogle – primært personer tilhørende 2. generation –

5. En rettroende muslim er defineret ved en person, som praktiserer alle islams såkaldte fem søjler: 1) trosbekendelsen; 2) bøn fem gange dagligt; 3) velgørenhed; 4) faste (Ramadan); samt 5) pilgrimsrejse til Mekka mindst én gang i livet.

har deres forældre, søskende og disses familier omkring sig i Danmark, mens de personer, som falder ind under 1. generation, i de fleste tilfælde ikke har nogen slægtninge i landet. Som tidligere nævnt, og som det vil blive belyst i rapportens analytiske dele, kan denne forskel have væsentlig betydning for forskellige aspekter af dagligdagens indretning.

Afrundende bemærkninger om familiernes sammensætning og medvirken

Når de inddragede interviewpersoners mange forskellige livsvilkår og hverdagsbetingelser tages i betragtning (med hensyn til økonomi, uddannelse, beskæftigelse, bolig, m.v.), er det rimeligt at spørge, på hvilken måde det overhovedet er relevant, at disse vidt forskellige etniske minoritetsfamilier sammen optræder i en forskningsundersøgelse som denne (hvorved det på forhånd antages, at de som indbyggere i Danmark skulle have noget *særligt* til fælles). Man kan spørge, hvad der legitimerer, at en så forholdsvis heterogen samling af familier indgår under ét i en undersøgelse, hvorved de indiskutabelt rubriceres som tilhørende en bestemt gruppering i samfundet til trods for deres mange indbyrdes socioøkonomiske forskelligheder. Dette spørgsmål rummer imidlertid i sig selv en del af svaret.

Noget af det, de inddragede familier helt overordnet kan siges at have til fælles, er, at de – inden for rammen af det omgivende samfund, som de lever i – netop i al almindelighed er begrebsliggjort som *noget andet* end 'etnisk danske'. Det gælder, hvad enten dette 'andet' er indrammet af betegnelsen 'etniske minoriteter', 'personer med anden etnisk baggrund end dansk', 'udlændinge' eller 'flygtninge/indvandrere'. Denne rubricering har dog ikke kun en abstrakt virkning. For dem, som rubriceringen omfatter, får den også en forankring i selve hverdagen, hvor den – som rapporten viser – ofte kan spores ned til mange af interviewpersonernes helt konkrete overvejelser og valg i dagligdagen. Som vi skal se, er dette ikke mindst tilfældet i form af en række bestemte tidsmæssige og økonomiske prioriteringer, hvis beavgrunde – direkte eller indirekte – har at gøre med akkurat ønsket om, indadtil såvel som udadtil, at skille sig ud fra det, som de oplever udgøre en udbredt stereotypi for en person tilhørende denne gruppe af indbyggere. Den almene kategorisering af interviewpersonerne som *noget andet* end 'dansk' (jf. 'etniske minoriteter', 'personer med anden etnisk baggrund end dansk', 'udlændinge', 'flygtninge/indvandrere') udgør med andre ord et forhold, som de alle er bevidste om, og som de på forskellig vis løbende forholder sig til i deres indretning af hverdagen og planlægning af fremtiden. Dette betyder, at de inddragede familier deler et vigtigt hverdagsvilkår og på den måde i praksis kommer til at have noget til fælles i dagligdagen (på trods af deres mange sociale og økonomiske forskelligheder i øvrigt).

Men de inddragede familieenheder er også fælles om et andet vilkår, som gør det relevant, at de sammen figurerer i denne undersøgelse. Uagtet deres forskelligartede

socioøkonomiske hverdagsbetingelser har interviewpersonerne alle i deres hverdag det til fælles, at de har en familiebaggrund, som er knyttet til et andet land end det land, Danmark, hvori de lever (jf. Pakistan, Tyrkiet, Irak og – hvad de palæstinensiske interviewpersoner angår – Libanon). Enten er den enkelte interviewperson selv født og opvokset i et af disse lande eller er i Danmark født af forældre, for hvem dette gælder. Dette betyder, at de medvirkende i denne undersøgelse til daglig alle er del af en bredere familiesammenhæng, inden for hvilken der kan være tradition for andre kulturelle forventninger til familielivet end de forventninger, som interviewpersonerne generelt oplever gør sig gældende inden for det omkringliggende samfund. Hvilke normer og værdier eksisterer der eksempelvis med hensyn til forholdet mellem generationerne, og hvornår og hvordan er man et ordentligt familiemedlem – en god søn eller datter, en god svigersøn eller svigerdatter, en god forælder? Uanset hvorvidt og hvordan den enkelte familie søger at leve op til disse krav og forventninger, udgør det en social faktor, som de er nødt til at forholde sig til.

Ofte betyder dette, at interviewpersonerne i det daglige må positionere sig inden for flere samtidige, kulturelle norm- og værdisæt. Hvad enten deres familiemedlemmer lever i Danmark eller i oprindelseslandet (eller et helt tredje sted), må de på samme tid forholde sig til det danske samfunds forventninger til dem som borgere og forældre og til deres families forventninger til dem som sønner og døtre, svigersønner og svigerdøtre, mødre og fædre. Det er forventninger, som iblandt (om end ikke nødvendigvis altid) kan være vanskelige for den enkelte at få til at harmonere, og de potentielle udfordringer og konflikter heri finder den enkelte person og familie forskellige måder at håndtere på.

Denne hensyntagen til forskellige sæt af kulturelle normer, værdier og traditioner fra flere samtidige sider kan ofte spores ned til mange af de både tidsmæssige og økonomiske overvejelser, som interviewpersonerne konkret gør sig i det daglige. Den samtidige tilstedeværelse af disse to referencerammer (det omgivende samfund og den givne familiebaggrund) – og den betydning, som dette har for de interviewedes måder at prioritere deres tid og penge på i hverdagen – udgør derfor en vigtig tematik igennem denne rapport.

Kapitel 2 Dagligdagens rammer: tid og forbrug

I dette kapitel belyses de interviewedes hverdagspraksis, hvad angår forholdet mellem arbejde, familieliv og fritid. Der søges svar på spørgsmål som disse: Hvor meget – og hvornår – arbejder de, og hvad er deres overordnede økonomiske og tidsmæssige situation som familier? Hvorledes foregår arbejdsdelingen i hjemmet kønnene imellem, og hvordan forvaltes husholdets økonomi mellem ægtefællerne? På hvilke måder anvendes fritiden på en selv og på familien, og hvilket socialt netværk indgår de i til slægtninge uden for husholdet?

Kort sagt: Hvordan bruger interviewpersonerne deres tid og penge? Og lige så vigtigt, hvad ville de gøre, hvis hverdagens betingelser så anderledes ud – hvis de havde *flere* penge eller *mere* tid? Igennem kapitlet besvares disse spørgsmål blandt andet ved hjælp af en præsentation og diskussion af uddrag fra de gennemførte interviews.

Før dette diskuteres kort den kontekst, som ovenstående spørgsmål indskriver sig i, og som de derfor med fordel kan ses i forhold til: Hvad siger tidligere undersøgelser om, hvordan den danske befolkning generelt oplever balancen mellem arbejds- og familielivet? Og findes der tegn på, at dette adskiller sig blandt indbyggere med etnisk minoritetsbaggrund?

2.1. Balancen mellem arbejdsliv og familieliv i en dansk sammenhæng

I den politiske og offentlige debat i Danmark er balancen mellem arbejdsliv og familieliv et omdiskuteret emne, og undersøgelser har fokuseret på, i hvilket omfang denne balance udgør en særlig udfordring for børnefamilier. Her viser et større kvantitativt studie (Deding *et al.* 2006), at 40 pct. af alle danske kvinder og mænd i familieenheder med børn fra 0 til 10 år – hvor begge voksne er i beskæftigelse uden for hjemmet – oplever det som stressende at få hverdagen til at hænge sammen, mens de øvrige 60 pct. finder balancen mellem arbejds- og familielivet tilfredsstillende (samtidig peger andre undersøgelser på, at denne sandsynlighed for stress er større blandt kvinder end blandt mænd, se Bonke 2002). Parallelt til ovenstående undersøgelse findes en særskilt, kvantitativ undersøgelse af den

oplevede balance mellem arbejdsliv og familieliv blandt indvandrere (Deding & Jacobsen 2006). Denne fokuserer på personer mellem 18-45 år, som har henholdsvis pakistansk, tyrkisk og iransk oprindelse, og som overvejende udgør forældre til børn i 0-10-årsalderen.

Hvad angår den oplevede balance mellem arbejds- og familielivet, peger Deding & Jacobsen på, at der ikke blandt de indvandrere, som undersøgelsen omhandler, eksisterer nogen større forskel til det gennemgående billede blandt den danske befolkning generelt (jf. førstnævnte undersøgelse). Med hensyn til denne umiddelbare lighed pointerer forfatterne samtidig, at dette bør ses i lyset af, at det i mange af undersøgelsestilfældene alene er manden, der er beskæftiget, mens kvinden er ledig. En væsentlig del af de inddragede familier befinder sig derfor ikke (i lige så hyppig grad som befolkningen generelt) i en beskæftigelsessituation, hvor begge ægtefæller er udearbejdende, på samme tid som husholdningsarbejdet skal udføres ved siden af (Deding & Jacobsen 2006). Som det understreges, kan dette forhold selvklart have en vis betydning for, i hvilken udstrækning undersøgelsesindividerne udtrykker tilfredshed med balancen mellem arbejds- og familieliv.

Når en væsentlig andel af de 1. generationsindvandrere, som Deding & Jacobsens undersøgelse omhandler, indgår i hushold med alene én udearbejdende ægtefælle, er det relevant i relation til nærværende rapport kort at kommentere dette – set i lyset af den pågældende undersøgelses konkrete design. Undersøgelsen, der er fra 2006, inkluderer som nævnt iranske, pakistanske og tyrkiske indvandrere i alderen op til 45 år. Rent indvandringshistorisk er disse med andre ord for unge til at have været del af de første grupper af pakistanske og tyrkiske indvandrere, som kom til landet i slutningen af 1960'erne/begyndelsen af 1970'erne. For dengang at kunne få den nye tilværelse i Danmark til at hænge sammen økonomisk var det iblandt disse først ankomne grupper langt fra ualmindeligt, at begge forældre varetog ufaglærte jobs uden for hjemmet – ved siden af at have mindre børn, og sommetider mange, der skulle ydes omsorg for. I Deding & Jacobsens undersøgelse er personerne indvandret til Danmark længere fremme i historien end dette (undtaget, selvfølgelig, den part, der som børn familiesammenførtes til en herboende forælder). Når det angår deltagernes beskæftigelsessituation, har dette i hvert fald to konsekvenser: *For det første* betyder det, at de har skullet finde fodfæste på det danske arbejdsmarked – som flygtninge og familiesammenførte – i en tid, hvor der ikke længere er samme generelle mangel på ufaglært arbejdskraft, som var tilfældet tilbage i slutningen af 1960'erne/begyndelsen af 1970'erne. *For det andet* betyder det, at mange af de familiesammenførte, der er omfattet af undersøgelsen, netop kan være blevet gift med personer i Danmark, som i dag tilhører 2. generation, og som måske allerede er solidt etablerede på det danske arbejdsmarked. I den situation kan den familiesammenførtes økonomiske bidrag til husholdet eventuelt være af

mindre afgørende betydning (det vil sige sammenlignet med den første gruppe af pakistanere/tyrkere, hvor jo netop begge parter udgjorde 1. generationsindvandrere, der ikke allerede var økonomisk veletablerede i samfundet).

På flere vigtige punkter adskiller ovennævnte undersøgelse sig fra den nærværende – ikke kun hvad angår den netop diskuterede aldersafgrænsning op til 45 år og den indholdsmæssige effekt, som dette undersøgelsesdesign kan siges at have. Dertil fokuserer Deding & Jacobsens rapport som nævnt alene på etniske minoriteter med pakistansk, tyrkisk og iransk baggrund, som i løbet af deres *egen* levetid har bosat sig i Danmark (som enten flygtninge eller familiesammenførte). Undersøgelsen inkluderer med andre ord ikke *efterkommere* – det vil her sige personer i samme aldersgruppe (18-45 år) og med samme etniske baggrunde, men som er *født* i Danmark og således i dag tilhører 2. generation. Som nærværende rapport også peger på, er der blandt denne efterfølgende generation ofte tale om, at den i højere grad end forældregenerationen har tilegnet sig forskellige normer og værdier knyttet til det danske familie- og samfundsliv, herunder f.eks. i forhold til kønsroller, arbejdsdeling i hjemmet og kvinders erhvervsdeltagelse. Havde Deding & Jacobsens undersøgelse af etniske minoriteters hverdagsliv ligeledes omfattet efterkommere, ville de implicerede derfor med al sandsynlighed også i større omfang have haft en hverdag, hvor begge ægtefæller er udearbejdende, alt imens det husarbejde, der er forbundet med at udgøre en børnefamilie, skal tages hånd om ved siden af.⁶

I nærværende undersøgelse er det netop denne hverdagsituation – funderet på to udearbejdende forældre – der er tilfældet for alle de tre hushold, hvor begge ægtefæller er 2. generation. Med hensyn til de ægtepar i undersøgelsen, hvor parterne udgør en kombination af henholdsvis 1. og 2. generation, er begge kun udearbejdende i et ud af i alt fire hushold (i ét tilfælde er det manden, der ikke arbejder, og i to tilfælde kvinden). I ingen af undersøgelsens sidste tre hushold, hvor begge ægtefæller tilhører 1. generation, er disse begge udearbejdende (i to tilfælde er det manden, der ikke arbejder, og i ét tilfælde dem begge).

Ud over en anden aldersgrænse (op til 60 år), samt inddragelsen af både personer tilhørende 1. og 2. generation, adskiller nærværende undersøgelse sig fra Deding & Jacobsens ved, at den er kvalitativt funderet. Som beskrevet betyder det, at den i

6. I denne sammenhæng er det dog igen vigtigt at nævne, at med hensyn til en god del af de pakistanske og tyrkiske 1. generationsindvandrere, som kom til Danmark i slut-1960'erne/start-1970'erne, var det ofte tilfældet, at begge forældre varetog arbejde uden for hjemmet. Mange indbyggere med pakistansk og tyrkisk baggrund, som i dag tilhører 2. generation, er således selv vokset op i et barndomshjem præget af to udearbejdende forældre, hvorfor lige netop dette ikke nødvendigvis i sig selv indebærer nogen særlig omstillingsproces i relation til deres egne liv. Dette er et forhold, som også afspejler sig i denne rapport.

højere grad, end det er muligt for et kvantitativt studie, giver prioritet til de etniske minoriteters egne begrundelser og overvejelser, hvad angår den måde, hvorpå de har valgt (og, med hensyn til nogle ting, ikke selv har valgt) at indrette deres hverdagsliv. Belyst gennem de interviewedes egne ord, hvordan ser den overordnede sammenhæng mellem arbejde, fritid og familie konkret ud i det enkelte tilfælde og af hvilke grunde? Hvilke generelle mønstre og problemstillinger kan udledes, når de interviewedes udsagn analyseres på tværs?

2.2. Tid og økonomi – hvordan ser familiernes hverdag overordnet ud?

Hvad angår balancen mellem arbejds- og familieliv, spænder materialet over mange forskellige hverdagsscenarier. Nogle interviewpersoner udgør f.eks. højtuddannede, yngre forældre med travle karrierer, små børn, der kræver meget tid og omsorg, og en generelt presset hverdag, som de tidsmæssigt finder vanskelig at få til at hænge sammen. Andre forældre er f.eks. lavtuddannede eller ikke-uddannede og lidt højere oppe i årene, førtidspensionerede som følge af kronisk sygdom og kun med ældre teenagebørn, som i større udstrækning har fået deres egne sociale liv – og hvis selskab er savnet i hjemmet, hvor tiden pludselig opleves lang. Hvad angår de interviewedes overordnede situation i dagligdagen med hensyn til deres oplevelse af tiden, dækker undersøgelsesmaterialet således over et bredt spektrum. Nedenstående to længere interviewuddrag beskriver nogle hverdagsliv og markerer samtidig yderpunkterne i hver sin ende af dette spektrum – dem, der oplever at have “for lidt tid”, og dem, der oplever at have “for meget tid”. Formålet med beskrivelserne er, at de skal give en lidt dybere etnografisk indsigt og mulighed for indlevelse.

Den første hverdagsbeskrivelse stammer fra moren Tahira, der er i trediveerne, har to mindre børn og bor med sin mand, Alim, i et rækkehuskvarter i Storkøbenhavn. Begge er de født i Danmark af pakistanske forældre, har lange videregående uddannelser og er fuldtidsbeskæftigede i vellønnede stillinger. Tahira beskriver her sin dagligdag i overordnede træk – iberegnet alle de mange hensyn og gøremål i relation til forskellige personer og opgaver, som hun hele tiden oplever at måtte tænke ind i denne dagligdag. Beskrivelsen rummer således de mange tidslige facetter, som en travl familiehverdag med gode karrierer, høje stillinger og små børn kan opleves som værende lig med:

Jeg står op kvart over seks, er lidt sammen med børnene og så af sted. Og så er det min mand, der står for at give dem morgenmad. Vores dreng går i skole. Ham sender min mand af sted tyve i otte over til en kammerat, som han følges med. Og så

tager han vores lille datter med på hendes cykel, så hun kan få lært at cykle på vej til børnehaven. Og når han så har sat hende af, så tager han bussen ind på sit arbejde.

Jeg er på arbejde til kl. tre, som regel, og henter børnene kvart over tre. Når vi så kommer hjem kl. fire, finder jeg på noget med børnene – bare sidde lidt sammen ude i haven for eksempel. Og hvis vejret er godt, så *er* de allerede ude, fordi de andre børn i kvarteret måske er ude. Men jeg *prøver* at holde fast i, at de lige kommer hjem først, så jeg kan spørge til, hvordan dagen er gået, og de lige kan få lidt frugt og lidt at drikke, inden de går i gang med noget andet. Det er sådan en meget fast rutine. Og hvis der så mangler noget oprydning fra om morgenen, så gør jeg det, imens jeg går og snakker med dem.

Så plejer vi at spise fem, halv seks, fordi de er rigtig, rigtig sultne. Og her på det sidste har vi faktisk lavet en madplan sammen med børnene, hvor vi har siddet hver fredag aften og aftalt det. For det der med “hvad skal jeg nu lave til aftensmad?”... det tager altid længere tid. Og så når min mand at komme hjem, mens jeg så småt er kommet i gang i køkkenet. Og så tænker vi “nå, men så passer jeg køkkenet, og så har du børnene”. I stedet for at de bare skal finde på et eller andet selv, mens vi *begge* står dér og er optagede af at lave mad. Så vi prøver at fordele det på den måde. Også fordi jeg er hurtigere i køkkenet, end han er. Så køkkentjansen tager jeg oftest, fordi det går lidt hurtigere. Det er jo lige dét med at få det til at hænge sammen med tiden.

Når vi er færdige med at spise, så er der lektier, og ellers er de ude at lege. Eller vi sidder lidt sammen med dem. Og hvis de skal i bad, så bader han dem enten inden eller efter aftensmaden. Og så går vores søn til fodbold to gange om ugen – det er før maden. Og så halv otte begynder vi at gå op på værelserne med børnene for at putte dem og læse for dem. Mens de er ved at få nattøj på, tager jeg så det tøj frem, de skal have på næste dag – så er der dét mindre om morgenen.

Og når de så er lagt, og der er ro omkring kl. ni, så sidder vi som regel med en kop te, os to. Eller måske har en af os noget arbejde, som vi har været nødsaget til at tage med hjem – dét har jeg ofte. Eller vi sidder og planlægger lidt, for ellers så bliver planlægningen altid *lige* midt i aftensmaden eller deres bad. Dét prøver vi at undgå, for deres skyld. Og så går jeg i seng kl. elleve – eller kl. ti på de dage, hvor jeg er *meget* træt.

Men altså... selvfølgelig synes vi da, at vores hverdag går lynhurtigt dér om eftermiddagen og aftenen. Selvom det hele lyder meget planlagt, så går det da “tjuhej”. Og så er vi lige flyttet fra lejlighed til rækkehus, og her er *masser* af børn, de kender fra

børnehaven og skolen – så det er *ikke* til at holde dem inden døre. Så vi synes, at vi ser dem for lidt. Så derfor prøver jeg også at være sådan lidt fast med at have de der bestemte tider – frugt, spisning, lektier, aftensbolle og sådan. Men umiddelbart synes jeg, det er svært at få tiden til at hænge sammen. Og det er jo også derfor, at man prøver at skabe tider og rutiner, fordi det gør hverdagene lidt lettere. Men jeg *synes*, det er svært – for jeg vil jo gerne have meget mere tid med mine børn, end jeg har.

Den næste hverdagsbeskrivelse stammer fra faren Rami, som er i halvtredserne og kom til Danmark som irakisk flygtning for omkring tyve år siden.⁷ Rami, der ingen videre uddannelse har ud over grundskoleniveau fra hjemlandet, har ingen slægtinge i Danmark, hvor han i dag er blevet førtidspensioneret som følge af sygdom. Rami bor i et almennyttigt boligområde på den københavnske vestegn sammen med sin hustru, der er social- og sundhedshjælper. De har tre børn i alderen 16-22 år (de to fortsat hjemmeboende). Nedenfor beskriver Rami, hvordan han overordnet oplever sin dagligdag som præget af ensomhed og – stik imod Tahira – af en generel følelse af at have *for meget* tid:

Efter jeg blev førtidspensioneret for tolv år siden og frem til i dag, har jeg ikke haft nogen aktiviteter, almindelige aktiviteter. Jeg sidder kun og læser bøger, eller nyheder på internettet. Og jeg ser kun meget lidt fjernsyn. Jeg kan ikke lide fjernsyn hele tiden. Selvfølgelig, andre siger til mig, “hvorfør går du ikke ned til kulturhuset eller biblioteket”. Men jeg har masser af bøger hjemme. Jeg kan læse hjemme. Jeg gider ikke gå ud og kigge uden for hjemmet. Jeg ved ikke hvorfor, men dét er mit liv. Måske fordi det bliver mange år nu, jeg har siddet hjemme. Jeg kan ikke længere lide at gå ud og lave nogle sjove eller aktive ting.

Jeg er hele tiden træt og har hovedpine på grund af min sygdom. Men jeg kan ikke sove ret meget. Jeg sover fra kl. to om natten til kl. syv om morgenen. Og så sover jeg en time om eftermiddagen. Ja, det er mit liv. Selvfølgelig, det er et *dårligt* liv. Jeg synes, det er et dårligt liv, at man ikke har nogen aktiviteter. Og at der ikke er noget familie eller nogen kammerater, som besøger dig, eller du besøger dem, sådan at tiden kan *forsvinde*.

Tiden bliver meget langsom og går ligesom at man venter på at dø. Min familie bliver voksen. Alle mine børn er blevet store og har kammerater og aktiviteter. Fitness,

7. Fraværet af præcise tids- og aldersangivelser skyldes igennem rapporten hensynet til interviewpersonernes anonymitet.

uddannelse, fritidsjob, venner og andre ting. Og min kone arbejder. Jeg bliver alene. Jeg bliver alene, herhjemme.

Med hensyn til at undersøge hvorvidt forældre i det danske samfund oplever, at deres hverdag tidsmæssigt hænger sammen, illustrerer Ramis eksempel, at det ikke alene er vigtigt at fokusere på en ubalance mellem arbejdsliv og familieliv, som kan forekomme, når man oplever at have for *lidt* tid: Det er også vigtigt at have øje for den modsatte situation, hvor ubalancen kan bestå i oplevelsen af at have for *megen* tid – f.eks. i kraft af at den pågældende befinder sig helt uden for arbejdsstyrken, og der derfor som udgangspunkt slet ikke *eksisterer* nogen 'balance' at opnå imellem et arbejdsliv og et familieliv. Det er således ikke alene kombinationen af 'for meget arbejde' og 'for lidt tid til familien', der kan afføde en oplevelse af ubalance i dagligdagen (jf. Tahira). Også den omvendte kombination – 'for lidt eller intet arbejde' og 'for meget tid til familien' – kan skabe en oplevelse af ubalance, hvor problemet altså nærmere består i, at der slet ikke *er* nogen balance til hjemmet og familien i det hele taget (jf. Rami). Hvis alle husstandens øvrige medlemmer samtidig har travlt med egne gøremål og aktiviteter *uden for* hjemmet (såsom i Ramis tilfælde), er det oplagt, at oplevelsen af denne ubalance blot forstærkes yderligere.

Som nævnt repræsenterer Rami og Tahira her hver sin ende af det spektrum, som undersøgelsesmateriale spænder over, hvad angår de interviewedes overordnede hverdagssituation med hensyn til tid – dem, der oplever at have "for lidt" tid, og dem, der oplever at have "for meget" tid. Inden for dette spektrum findes en række interviewpersoner, som på forskellig vis oplever en mere tilfredsstillende balance i hverdagen, end der er tale om for både Tahira og Ramis vedkommende.

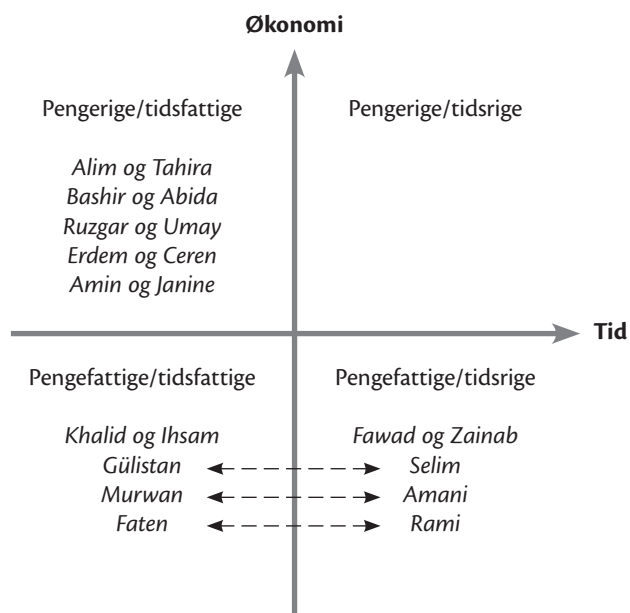
Hvad angår de medvirkende familiers overordnede hverdagssituation i et økonomisk perspektiv, spænder undersøgelsesmateriale ligeledes over et relativt bredt spektrum. Mens nogle af de interviewede aldrig, eller kun sjældent, oplever, at de ikke har råd til ting, de gerne vil købe, eller aktiviteter, de gerne vil foretage sig, oplever andre dagligt at måtte vende hver en krone for blot at få råd til de faste udgifter. Også her kan Tahira og Rami (og de to hushold, som disse indgår i) indplaceres i hver sin ende af dette spektrum. Hvor Tahira stort set aldrig finder at måtte bekymre sig om økonomiske anliggender, udgør husstandens økonomiske situation en vedvarende bekymring for Rami, som finder, at der hver dag er ting, familien har behov for, men som den ikke har råd til.

Betragter man imidlertid Tahira og Ramis hverdagsbeskrivelser igen, står det dog klart, at disse ikke *kun* udgør hinandens diametrale modsætninger, hvad angår såvel tid som økonomi. Der findes også træk, som samtidigt gennemløber begge beskrivelser, og som på fundamental vis forener dem: nemlig betydningen af at have *nok tid* sammen med børnene og den utilfredsstillende følelse, det skaber hos

de to interviewede som mødre og fædre, når denne tid lige præcis ikke opleves som “nok” (hvad enten grundet forældrenes egen travlhed eller børnenes). For de interviewede generelt udgør akkurat dette et centralt omdrejningspunkt i dagligdagen – spørgsmålet om *tid nok med børnene* – og i rapporten er det også på mange måder netop dette, som analytisk forbinder familierne på tværs af deres respektive hverdagsbetingelser (tidsmæssigt, økonomisk, socialt m.v.). Dette aspekt vil særligt blive behandlet i rapportens kapitel 3.

De ‘tidsrige’ og ‘tidsfattige’, de ‘pengerige’ og ‘pengefattige’ – hvem er de?

For at få et overblik over de interviewede par i undersøgelsen, særligt hvad angår deres overordnede hverdagsituation med hensyn til tid og økonomi, er det gavnligt i det følgende at tage udgangspunkt i en række kategorier. Disse vil være inspireret af den inddeling af husstande i fire typer, som ofte anvendes inden for større, kvantitative tids- og forbrugsstudier (se f.eks. Bonke 2002: 20). Denne inddeling har relation til den balance imellem arbejdsliv og fritids-/familieliv, som blev diskuteret ovenfor, og angiver forskellige kombinationer af en husstands overordnede hverdagsituation, tidsmæssigt og økonomisk. Nedenfor præsenteres de fire kategorier efterfulgt af en kort diskussion af præmisserne for deres brug i forbindelse med denne kvalitative undersøgelse.

Når undersøgelsens interviewpersoner i dette afsnit søges indplaceret i ovenstående fire kategorier, skelnes der i denne henseende imellem den enkelte *familieenhed* og *interviewperson*, idet to ægtefæller i visse tilfælde kan henføres under to forskellige kategorier. Et eksempel kunne igen være Rami, der oplever at have rigeligt tid ('tidsrig'), alt imens hans udearbejdende hustru, Faten, ikke nødvendigvis har det på samme måde, men måske tværtimod i dagligdagen oplever en mangel på tid ('tidsfattig'). Samme problematik kunne principielt gælde, hvad angår økonomi, for det tilfælde, at to ægtefæller eksempelvis ikke opererer med fælles økonomi, men har separate økonomier eller har markant forskellige behov, hvad angår forbrug.

Med andre ord: I placeringen af undersøgelsens familier inden for de fire kategorier tages der udgangspunkt i interviewpersonernes overordnede *subjektive* oplevelse af deres tidsmæssige og økonomiske hverdagssituation. Dette skal ses i sammenhæng med den etnografisk-kvalitative undersøgelsestilgang, som rapporten som tidligere beskrevet hviler på, og som tager afsæt i de undersøgtes egne oplevelser og erfaringer af hverdagen.

'Pengerige' i denne sammenhæng skal dermed ikke nødvendigvis forstås som "rige" i traditionel forstand – f.eks. defineret ved en samlet årlig husstandsindkomst over en vis, fastsat størrelse. 'Pengerig' skal derimod forstås sådan, at den interviewede giver udtryk for i det daglige at opleve, at husholdets økonomiske ressourcer dækker familiemedlemmernes behov, enten på *fuldt ud* eller *nogenlunde* tilfredsstillende vis.

Modsat skal '*pengefattig*' forstås sådan, at den interviewede giver udtryk for, at husholdets økonomi kun *i ringe omfang* eller *slet ikke* slår til. Slår økonomien kun i ringe omfang til, har den interviewede en generel oplevelse af, at der er ting i hverdagen, de som familie ikke kan, men som de gerne ville (som f.eks. at købe et nyt møbel, oprette en børneopsparing, rejse på ferie, gå i biografen eller ud at spise), alt imens økonomien dog rækker til at dække husstandens faste udgifter og det mest nødvendige forbrug. Slår økonomien slet ikke til, giver den interviewede udtryk for, at det jævnligt udgør en udfordring blot at betale for de vigtigste faste udgifter såsom husleje og elektricitet, alt imens der ikke er råd til aktiviteter såsom biografure, restaurantbesøg eller ferier i det hele taget.

Hvad angår bestemmelsen af de interviewede som henholdsvis '*tidsrige*' eller '*tidsfattige*', er forholdene, som dette kan "måles" ud fra, straks mindre håndgribelige (det vil sige sammenlignet med f.eks. det at have råd til varmeregningen eller ikke). Alligevel er interviewpersonerne blevet bedt om at beskrive, i hvilket omfang de generelt oplever, at deres tid slår til med hensyn til de forskellige opgaver og funktioner, som den enkeltes dagligdag rummer – børn, erhvervsarbejde, husholdningsarbejde, sociale relationer uden for husholdet, osv. Oplever de for eksempel grundlæggende at have for lidt, tilpas eller for megen tid og på hvilken

måde? Igen betyder den kvalitative undersøgelsestilgang, at personer, som måske i andres øjne ville blive betragtet som 'tidsrige', ikke nødvendigvis her er indplaceret under denne kategori. Er man eksempelvis ledig, kan dette forhold måske i sig selv opleves som at indebære en travl hverdag, hvor der skal leves op til forskellige krav om at forfatte jobansøgninger, deltage i aktiveringskurser og møde til samtaler med kommunen eller A-kassen. Har man ved siden af børn og et hjem, der også skal passes, er dét at være ledig altså med andre ord ikke nødvendigvis lig med en subjektiv oplevelse af at have god tid (se også f.eks. Goul Andersen 2002).

Undersøgelsen i alt 20 interviewpersoner fordeler sig på de fire kategorier, som følger (se også figuren på side 43):

- Pengerige/tidsfattige: *ti personer*
- Pengerige/tidsrige: *ingen*
- Pengefattige/tidsfattige: *fem personer*
- Pengefattige/tidsrige: *fem personer*

De pengerige

Af de i alt ti individer, som er placeret i denne kategori, oplever fire personer, at husholdets økonomiske ressourcer dækker familiemedlemmernes behov på *fuldt ud* tilfredsstillende vis, mens seks personer finder, at det samme er tilfældet på *nogenlunde* tilfredsstillende vis. I nævnt rækkefølge introduceres personerne nedenfor (i parentes angivet deres status med hensyn til 1. eller 2. generation).⁸

Alim og Tahira (begge 2.g.)

Tahira (31-40 år), som vi allerede har mødt, er gift med Alim (31-40 år). De har to børn under 12 år og bor i et rækkehus i Storkøbenhavn. Begge er de som nævnt født i Danmark af pakistanske forældre, har længevarende videregående uddannelser og er i dag ansat på fuld tid i gode stillinger – Tahira bestridende en mellemliderpost. Mens Alim mere eller mindre finder at have en reel arbejdsuge på 37 timer, angiver Tahira snarere at have en arbejdsuge på 45-50 timer, når hun inkluderer det arbejde, som hun ofte er nødt til at udføre hjemme om aftenen. Mens Alim af og til har skæve arbejdstider (aften og weekend) på grund af f.eks. kurser eller workshops, som han står for at afholde i andre dele af landet, befinder Tahira sig dog mere regelmæssigt på sin arbejdsplads fra 07.30 til 15.00. På almindelige hverdage kan Alim nøjes med at opholde sig på arbejdspladsen fra 09.00 til 15.00, idet han dagligt afspadserer for den løbende arbejdstid lagt på skæve tidspunkter.

8. Grundet hensynet til interviewpersonernes anonymitet lader det sig kun gøre i nogle tilfælde at oplyse den nøjagtige erhvervsbeskæftigelse, afvejet i hver enkelt situation.

Transporttiden til og fra arbejde udgør for Tahira 10 min. i bil, og for Alim 35 min. med offentlig transport.

Begge parter oplever det som en anseelig udfordring at få hverdagen til tidsmæssigt at hænge sammen set i lyset af de mange ting, de gerne ville have (mere) tid til, ikke mindst i relation til deres børn. Tahira ville således gerne være gået på deltid for en årrække, men det har ikke kunnet lade gøre i forhold til hendes stilling. Rent økonomisk oplever begge, at hverdagen hænger sammen på fuldt ud tilfredsstillende vis, i den forstand at der ikke i det daglige er ting, de har lyst til at købe eller foretage sig, men som de ikke finder at have råd til. Alim synes dog også, at de generelt bruger for mange penge på unødvendige ting:

Vi er *for gode* til at bruge *for* mange penge. Du ved... på alt muligt. Vi ødsler begge to penge, synes jeg. Og jeg ødsler mere, end hun gør. Vi køber for eksempel meget mad udefra. Og vi kører meget i bil. For vi kunne jo sagtens bare bevæge os imellem tre forskellige steder inden for nærområdet og så købe de forskellige ting dér, som skal købes. Men nej, så tager vi lige til Fields. Og så bruger man også lige lidt ekstra penge, når man nu er der – spiser derude og hygger sig. Altså, vi bruger måske lidt for mange penge på ting, der bare er *nice-to-do* og ikke *need-to-do*.

Familien kan rejse på udenlandsferier minimum én gang om året og kan herudover lægge fire tusinde kroner til side til generel opsparing hver måned (ud over pensions- og børneopsparing). Når dette samt alle faste udgifter er fratrukket (heriblandt til hus- og billån), oplever de fortsat, at der er tilstrækkeligt tilbage til at dække ønsket forbrug. Hvert år indbetaler Alim og Tahira et væsentligt beløb til forskellige danske og internationale velgørenhedsorganisationer, svarende til 2,5 pct. af deres samlede formue hen over året. Ved siden af dette større, årlige beløb, donerer de i hverdagen også ofte en række mindre, løbende velgørenhedsbidrag. Begge disse økonomiske handlinger er for Alim og Tahira religiøst funderede.⁹

Bashir og Abida (begge 2.g.)

Bashir og Abida (begge 31-40 år) er født i Danmark af pakistanske forældre og har begge længerevarende videregående uddannelser. De bor i et rækkehus på

9. En af islams såkaldte fem obligatoriske 'søjler' består i at betale en form for 'skat', som betegnes *zakat*, arabisk for *renselse* og *vækst*. Betalingen af *zakat* indebærer, at man som rettroende muslim årligt donerer 2,5 pct. af sin samlede velstand/formue (set over et år) til fattige eller på anden vis socialt udsatte. *Zakat* betales under forudsætning af, at personens indkomst overskrider en vis minimumsgrænse. Desuden kan en person vælge at betale mere end de obligatoriske 2,5 pct. i form af andre, mindre bidrag, som kaldes for *sadaqah*.

den københavnske vestegn og har ét mindre barn. Begge er de ansat fuld tid i vel-lønnede stillinger. Heraf kan Bashirs stilling, en mellemliderpost i en stor dansk erhvervsvirksomhed, siges at være særligt højt lønnet. Når Abida ikke, som nu, er på barsel, angiver hun at have en reel arbejdsuge på 37 timer, fra 08.00 til 16.00, og kun i yderst sjældne situationer er hun nødt til at tage noget arbejde med hjem. Bashir, derimod, har en gennemsnitlig arbejdsuge på 60-65 timer. Normalt foregår omkring de 45 af disse timer på selve arbejdspladsen, i timerne mellem 09.00 og 18.00, og resten derhjemme om aftenen og i weekenden. Dertil er han jævnlige på forrentningsrejse rundt om i verden, bortrejst typisk en uge ad gangen. Transport-tiden til og fra arbejde udgør for Abida (når hun ikke er på barsel) 60 min. på cykel og med offentlig transport og for Bashir 20 min. i bil.

Begge parter finder, at det udgør en betragtelig udfordring at få hverdagen til at hænge sammen tidsmæssigt. For Abida er dette også tilfældet nu – oplever hun – hvor hun ikke arbejder, men er på barsel med deres første barn. Dette finder hun i sig selv udgør en travl beskæftigelse, hvor tiden til andet end at tage sig af barnet aldrig er tilstrækkelig. Abida ville således gerne kunne vende tilbage fra barsel på nedsat tid, men ved ikke, om dette vil være i orden med arbejdspladsen. Bashir er ikke i sig selv utilfreds med mængden af sin arbejdstid, idet han brænder meget for sit job, men han synes dog samtidig, at han ser deres barn for få timer i døgnet.

Begge finder de husstandens økonomiske ressourcer fuldt ud tilfredsstillende i forhold til samtlige af deres behov – også nu, hvor Abida er på barsel og således for øjeblikket kun modtager dagpenge. Generelt oplever de for eksempel aldrig at være nødsaget til at holde igen med hensyn til forskellige aktiviteter, som de har lyst til at foretage sig – herunder en til to gange årligt at tage på fjernere ferierejser, af og til at spise ude og jævnlige at invitere venner hjem på middag. Abida fortæller:

Ud over faste udgifter, og tøj og mad selvfølgelig, så bruger vi en *del* penge på fællesoplevelser. For eksempel når vi holder middag for venner. Og vi går også selv ud og spiser en gang imellem. Eller går i biografen og Tivoli og sådan nogle ting. Vi plejer også at rejse, minimum én gang om året. Og når vi rejser, så bor vi på et godt hotel, spiser godt og prøver nogle forskellige ting. Og vi kan også godt bruge penge på f.eks. at købe nogle af de her *dyre* telefoner, eller hvad ved jeg. Altså, vi skal ikke tænke så meget over “jamen, det her har vi ikke råd til”, eller “det der bliver for dyrt”. Vi føler ikke, at vi lige må holde lidt igen med noget.

Når alle faste udgifter (herunder hus- og billån) er betalt, og alt ønsket forbrug og aktivitet er dækket, er der forsat en god del tilbage til generel opsparring (ud over pensions- og børneopsparing). En del af det opsparede beløb anvendes, som nævnt, ikke mindst på ferierejser rundt om i verden. Også Bashir og Abida ind-

betaler hvert år af religiøse grunde et anseeligt beløb til danske og internationale velgørhedsorganisationer, svarende til 2,5 pct. af deres samlede velstand (se note 8). Endvidere bidrager de begge med faste, månedlige beløb til forskellige hjælpeorganisationer i Danmark.

Ruzgar og Umay (begge 2.g.)

Ruzgar og Umay (begge 25-30 år) har tyrkiske forældre. Mens Ruzgar er født og opvokset i Danmark, er Umay født i Tyrkiet og kom til Danmark sammen med sine forældre som to-tre årig. Inden skolealderen flyttedes hun dog tilbage til Tyrkiet uden sine forældre. Sammen med en søster voksede hun her op hos et familie-medlem, indtil hun i 11-13-årsalderen atter kom tilbage til sine forældre og mindre søskende i Danmark. Både Ruzgar og Umay har en mellemlang videregående uddannelse som skolelærere og bor med deres to børn under fem år i eget hus i et parcelhuskvarter i udkanten af København. Begge er de ansat 37 timer inden for deres uddannelsesområde og oplever hver især at have en reel arbejdsuge på omkring 40-45 timer. Især Umay, der har en position som souschef, har ofte noget arbejde, hun må forberede hjemme om aftenen, alt imens dette lidt sjældnere er tilfældet for Ruzgar. Transporttiden til og fra arbejde udgør for dem begge 10-15 min. i bil – de følges ad, og den ene sættes af. For tiden er Umay dog på barsel.

Både Ruzgar og Umay finder, at deres tid i det daglige ikke slår til, heller ikke nu under barslen. Økonomisk oplever de, at dagligdagen løber nogenlunde tilfredsstillende rundt, om end det kan mærkes, at Umay for tiden er på barselsdagpenge, hvorfor de ikke helt oplever at kunne gøre de samme ting, som de plejer. For eksempel har de i år måttet skære den årlige ferierejse til Tyrkiet væk, ligesom de generelt har måttet spare lidt på aktiviteter såsom tivolture og restaurantbesøg. Ligeledes har de i forbindelse med deres nylige køb af hus samt renovering af dette måttet opbruge det beløb, som stod på børneopsparingen, hvis dette var muligt. Alligevel oplever de, at der – når alle faste udgifter er betalt, inkl. bolig- og billån – er tilstrækkeligt tilbage til at dække det nødvendige daglige forbrug. Tilbage er der dog ikke noget at lægge til side til opsparing, nu mens Umay er på barsel.

Erdem og Ceren (2.g. / 1.g.)

Erdem (31-40 år) er født i Tyrkiet og blev i slutningen af firserne, som 10-12-årig familiesammenført til sin tyrkiske far i Danmark sammen med sin mor og sine søskende. Ceren (31-40) er også født i Tyrkiet, hvorfra hun som 18-årig blev familiesammenført til Erdem i Danmark, efter under en af hans ferier i Tyrkiet at have truffet ham og giftet sig med ham. Modsat Erdem har Ceren ingen slægtninge i Danmark. Parret har to børn, den ene i børnehvealderen og den anden en ældre teenager, og de bor på Sjælland (uden for Københavnsområdet) i et almennyttigt

boligområde med en høj procentdel indbyggere med anden etnisk baggrund end dansk. Erdem har en mellemlang videregående uddannelse, mens Ceren fra Tyrkiet har en skolebaggrund på gymnasialt niveau, men ingen videre uddannelse i Danmark. Erdem har en fast stilling, 37 timer, inden for sit uddannelsesområde og er ved siden af dette selvstændig med sit eget enmandsfirma inden for håndværk. Erdem vurderer, at disse to beskæftigelser tilsammen udgør en arbejdsuge på omkring 50 timer, og hvad begge job angår, er der tale om skiftende, skæve arbejdstider, fordelt imellem dagtid, aften og weekend. Ceren har de sidste to år været ledig efter igennem en længere årrække at have varetaget skiftende, ufaglært arbejde inden for rengøringsbranchen og fabriksindustrien. Ceren er i gang med en etårig, selvbetalt uddannelse på en privat erhvervsskole, hvor hun har ti timers undervisning om ugen, mens hun de resterende 27 timer er ledig med dagpenge. Transporttiden til og fra arbejde/uddannelse er for Erdem 20 min. på cykel og for Ceren 1½ time med offentlig transport.

Begge ægtefæller finder, at de tidsmæssigt har en presset hverdag. Hvor Erdem ville ønske, at der var mere tid, ikke mindst til at arbejde på at få hans virksomhed bedre op at stå, ville især Ceren ønske, at familiens medlemmer havde mere tid sammen. Parret bor til leje og har ingen lån i form af f.eks. bolig- eller billån. Økonomisk oplever både Erdem og Ceren, at økonomien hænger nogenlunde tilfredsstillende sammen i hverdagen. Der er altid nok til de faste udgifter og det mest nødvendige forbrug, og de kan omkring hvert andet år tage på ferie for at besøge Cerenes forældre og søskende i Tyrkiet. De har aldrig været nødsaget til at gøre brug af at købe forskellige ting på afbetaling såsom fjernsyn eller møbler. Parret laver børneopsparinger, men har ingen private pensionsopsparinger. Når forbrug og faste udgifter er betalt, kan Erdem i nogle måneder lægge to-tre tusinde kroner til side til generel opsparing til ferier, møbler m.v. – andre måneder går økonomien i nul.

Amin og Janine (1.g. / 2.g.)

Amin (41-50) og Janine (31-40) er begge palæstinensere, født i Libanon. Janine kom som flygtning til Danmark i slutningen af 1980'erne som 10-12årig sammen med sine forældre og søskende. Amin derimod kom alene til Danmark midt i halvfemserne, da han var omkring 25 år. Her fik han afslag på asyl, men mødte Janine, der dengang var omkring 20 år, og parret blev gift. Modsat Janine har Amin ingen slægtninge i Danmark. Parret har fire børn i alderen 3-16 år, og familien bor i et rækkehuskvarter (lejebolig) i Storkøbenhavn. Mens Amin ingen uddannelse har ud over grundskolegang fra Libanon, har Janine en korterevarende erhvervsuddannelse som social- og sundhedshjælper, hvilket hun i dag er deltidsbeskæftiget som (30 timer). Denne deltidsansættelse er fra Janines side selvvalgt, idet hun ellers

ikke oplever at kunne få hverdagen med fire børn til tidsmæssigt at hænge sammen. Amin er selvstændigt erhvervsdrivende uden ansatte og driver en forretning i København på omkring tiende år. Mens Janines arbejde hovedsageligt ligger inden for dagstid i hverdagene, har hun dog også af og til weekendvagter. Amin holder forretningen lukket lørdag, og hans arbejdstid ligger således i hverdage mellem kl. 10.00 og 18.00. Kun i særligt travle perioder er der arbejde, som han bliver nødt til at tage med hjem, mens dette aldrig er tilfældet for Janine. Transporttiden til og fra arbejde er for Janine 20 min. i bil og for Amin 35 min. med offentlig transport.

Både Amin og Janine finder, at deres hverdag til tider er alt for travl, og at det er vanskeligt at få tiden til at række med fire børn og to udearbejdende forældre. Hvad angår husstandens økonomi, finder de begge, at denne det meste af tiden løber rundt på nogenlunde tilfredsstillende vis, dog sådan at Amins forretning kan have både gode og dårlige tider. Siden den økonomiske finanskrisens begyndelse i 2008 har han kunnet mærke en generel nedgang i sin indtjening. Alligevel kan familien dog altid dække husstandens faste udgifter og alment forbrug i form af mad, tøj, elektronisk udstyr osv. Der er dog aktiviteter, som de i de seneste år har måttet skære ned på, såsom restaurantbesøg og ferierejser. Familien har ingen lån i form af f.eks. bolig- eller billån og kan nogle måneder lægge et par tusinde kroner til side til generel opsparing, heriblandt til ferier, men i andre måneder ingenting.

De pengefattige

Af de i alt ti individer, som indgår i disse to kategorier, oplever fire personer, at husholdets økonomiske midler kun i *ringe omfang* slår til, mens seks personer oplever, at økonomien *slet ikke* slår til. I nævnt rækkefølge introduceres personerne nedenfor.

Selim og Gülistan (1.g. / 2.g.)

Gülistan (31-40 år) er født i Danmark af tyrkiske forældre. Hun blev for fem-ti år siden gift med Selim (31-40 år), som hun mødte under en ferie i Tyrkiet. Selim familiesammenførtes herefter til Danmark, hvor han – modsat Gülistan – ingen slægtninge har. Parret har to børn mellem tre og seks år og bor i et mindre almennyttigt boligområde på den københavnske vestegn. Gülistan har en treårig erhvervsuddannelse og er i dag fuldtidsansat uden for sit uddannelsesområde som ikke-faglært/selvlært bogfører. Gülistan lider af en kronisk sygdom, der gør, at hun ikke kan opholde sig på arbejdspladsen fulde 37 timer, hvorfor hun ofte tager arbejde med hjem til udførelse om aftenen. Transporttiden til og fra hendes arbejdsplads er 20 min. i bil. Selim har en elektrikeruddannelse fra Tyrkiet, som ikke er godkendt i Danmark, hvor han ingen videre uddannelse har taget. Efter igennem en årrække i Danmark at have varetaget forskelligt skiftende, ufaglært deltidsarbejde, hovedsageligt inden for rengøringsbranchen, har han i det sidste

1½ år været ledig med dagpenge. Han afventer nu at skulle påbegynde et korterevarende uddannelsesforløb (med VEU-godtgørelse), der skal føre til godkendelsen af hans elektrikeruddannelse i Danmark. Herefter håber han med tiden at kunne komme til igen at få arbejde inden for sit fag.

Selim og Gülistan har for tiden en meget forskellig hverdag, hvad angår oplevelsen af deres tidsrådighed ('tidsrig' vs. 'tidsfattig'). Selim oplever, at dagene i hjemmet som ledig ofte kan være lange, mens Gülistan generelt finder tiden for knap. Især synes hun, at der ikke er nok tid til at være den mor og husmor, som hun gerne vil være – ved siden af sit arbejdsliv. Dertil oplever hun, at hendes sygdom alt for ofte gør, at hun ikke har overskud til hverken børnene eller sit arbejde i det omfang, som hun gerne vil. Derfor har hun et stort ønske om at kunne gå ned i tid på arbejdet, hvilket imidlertid ikke økonomisk kan lade sig gøre, så længe Selim som nu er ledig. Gülistan fortæller:

Hvis Selim havde et arbejde, kunne jeg godt tænke mig at gå ned i tid på grund af min sygdom. Men jeg ville stadigvæk arbejde – komme ud nogle timer og så være hjemme igen, inden børnene kommer. For jeg synes, det er svært både at arbejde og være husmor i et hjem. Og jeg har faktisk været i depression på grund af netop dét. Jeg er sådan én, der gerne vil have ordentlig mad om aftenen til børnene og min mand. Så hvis vi nogle gange bare skal have noget hurtigt mad, så føler jeg det, som om at jeg har svigtet familien – eller børnene i hvert fald.

Jeg vil gerne være en ordentlig mor – nærmest en husmor. Og så plus have en karriere og gøre mit arbejde ordentligt. Men jeg kan *selvfølgelig* ikke nå det. Det er *helt* umuligt. Og det er kun få timer, vi ser vores børn i hverdagen. Fra kl. fem til otte – og så sover de. Og dét synes jeg *slet* ikke er nok. Og så får jeg dårlig samvittighed over, at jeg ikke er en ordentlig mor, hvis man skal sige det sådan.

Rent økonomisk føler Gülistan og Selim sig begge pressede, idet de oplever, at deres samlede indkomst kun i ringe omfang slår til i forhold til deres faste udgifter og forbrug. Parret har intet bolig- eller billån, men hver deres kassekredit, som de finder har vokset sig uhensigtsmæssigt stor, siden Selim blev arbejdsløs. Når alle faste udgifter og familiemedlemmernes allermest nødvendige forbrug er betalt, er der intet tilbage hverken til opsparing (hvorfor de f.eks. ikke har børneopsparing) eller til forskellige familieaktiviteter uden for hjemmet, såsom udflugter til Zoolo-gisk Have eller andet. De sidste to somre har de endvidere af økonomiske grunde måttet undlade at rejse til Tyrkiet – sådan som de plejer – for at besøge Selims forældre og søskende.

Murwan og Amani (1.g. / 2.g.)

Murwan (31-40 år) er palæstinenser, født og opvokset i Libanon. Han blev for omkring fem år siden familiesammenført til Danmark, gift med Amani (25-30 år), som han havde mødt, mens hun var på ferie i Libanon. Murwan har ingen slægtninge i Danmark. Amani, derimod, er født i Danmark af palæstinensiske forældre, flyttet fra Libanon i midten af 1980'erne. De har ét barn i børnehavealderen og bor i København i en lejelejlighed. Murwan har en teknisk uddannelse fra Libanon inden for et håndværksfag, men som ikke er blevet godkendt i Danmark. Amani har efter 9. klasse taget en treårig HHX (Højere Handelseksamen), men har ingen erhvervskompetencegivende videre uddannelse. Efter i en længere årrække at have varetaget skiftende, ufaglært arbejde, primært inden for handels- og servicebranchen, er Amani for nogle måneder siden blevet ledig. Hun planlægger derfor nu at søge ind på en toårig erhvervsuddannelse inden for økonomi og regnskab. Murwan var igennem sine første år i Danmark ledig, men har de sidste par år varetaget ufaglært arbejde som rengøringsassistent og er i dag fastansat 37 timer inden for dette område. Hans arbejdstider ligger inden for dagstid i hverdage, men idet han ofte tager ekstravagter – for at spæde husstandens økonomi op – har han ofte også en del dagsarbejde i weekender (mens han dog ikke længere arbejder aften eller nat, som tilfældet var tidligere). Transporttiden til og fra Murwans arbejdsplads er 30 min. med offentlig transport. Parret har ikke bil.

Når det angår oplevelsen af tidsrådighed, kan ægtefællerne heller ikke her placeres inden for samme kategori ('tidsfattig' vs. 'tidsrig'). Dette skyldes igen, at de to parter for tiden befinder sig i en forskellig hverdagssituation. Murwan oplever generelt at være udkørt i hverdagene efter mange timers hårdt fysisk arbejde, hvorfor der er mange ting, han ikke finder at have overskud til i sin fritid, men som han ville ønske, at han fik gjort. Som ledig synes Amani derimod ikke, at hun er tidspresset i hverdagen i forhold til at nå det, hun gerne vil – herunder bl.a. at have god tid til sig selv og sønnen. Amani fortæller om sin nuværende tidsmæssige situation, og om dengang det var Murwan, der var ledig, og tingene forholdt sig lige omvendt:

Jeg tror, at jeg har vænnet mig til det med at arbejde – jeg har jo altid arbejdet. Selvom jeg kun har gået hjemme i et par måneder nu, så føler jeg, at jeg har *lidt* for meget frihed. Jeg mangler en, der siger "du skal gøre sådan, sådan og sådan", for ellers så ligger jeg bare og sover og laver ingenting. Altså, min dag flyver af sted – med ingenting.

Nu kan jeg pludselig godt forstå, hvordan det var for Murwan, da han sad hjemme i de første tre år og ikke kunne få arbejde. Vi havde mange diskussioner og konflikter, når jeg kom hjem fra arbejde: "Jamen, hvad har du lavet i dag? Du har jo bare

været hjemme, og du har ikke engang fået gjort dit og dat!” Han havde bare sovet, set fjernsyn, sovet. Og dét kunne jeg bare ikke forstå – at man *ikke* laver noget, når man er hjemme. Men det kan jeg så godt forstå nu! Ens krop vænner sig til, at man ikke har en rytme, som man skal stå op til.

Økonomisk oplever begge ægtefæller, at deres husstandsindkomst kun i ringe omfang slår til. Dette skyldes hovedsageligt, at Amani for tiden er ledig på dagpenge, ligesom at hun snarligt påbegynder en uddannelse på SU. Var disse forhold ikke tilfældet, ville det økonomisk hænge tilfredsstillende sammen, finder de. Amani fortæller:

Når jeg kommer tilbage på uddannelse her snart, så går der i hvert fald to år, før jeg kan se en lønindkomst for mig igen. Men heldigvis har Murwan en okay god løn – set i forhold til, at det er ufaglært. Det er i hvert fald den, der får os til at stå på benene.

Amani og Murwan oplever altså fortsat “at stå på benene” økonomisk, hvilket i denne forbindelse er ensbetydende med, at den samlede, nuværende husstandsindkomst i nogenlunde grad dækker de faste udgifter og det mest nødvendige forbrug. Der er imidlertid mange ting og aktiviteter i hverdagen, som de oplever at have behov for, men ikke råd til. Parret, der ikke har lån (og som generelt undlader at købe ting på afbetaling), formår imidlertid at sætte et mindre, månedligt beløb ind til børneopsparing, men kan derudover kun meget sjældent spare noget op, når faste udgifter og nødvendigt forbrug er betalt: De forsøger hver måned, men som oftest er det ikke muligt. Det lidt, der eventuelt kan lægges til side, går til – så vidt muligt, én gang årligt – at rejse til Libanon for at besøge Murwans forældre og søskende.

Khalid og Ihsam (begge 1.g.)

Khalid (41-50 år) og Ihsam (31-40 år) er begge født og opvokset i Irak og kom til Danmark som flygtninge for 10-15 år siden, sammen med deres dengang to mindreårige børn. I henhold til dansk integrationslovgivning siden 1999 blev parret efter endt asylansøgningsfase boligplaceret for tre år i en bestemt kommune i landet, hvilket de ikke selv havde indflydelse på.¹⁰ Khalid og Ihsam har imidlertid efterfølgende valgt at blive boende i den pågældende nordjyske kommune, hvor de føler at være faldet godt til som familie. Ingen af dem har slægtninge i Danmark. Parret har i dag tre børn i alderen 6-16 år og bor i eget hus i et parcelhuskvarter i et

10. For flygtninge, der nyligt er blevet tildelt opholdstilladelse, udgør denne boligplacering en obligatorisk procedure, såfremt man ikke har arbejde og derfor forsørges gennem offentlige midler i form af den såkaldte ‘introduktionsydelse’.

mindre lokalsamfund med omkring tre tusinde indbyggere. Begge har de fra hjemlandet ingen videre skolegang/uddannelse ud over grundskoleniveau, og Khalid var fra sit sekstende leveår selvstændig butiksindehaver i Irak. I Danmark har de fulgt det treårige introduktionsprogram, som er obligatorisk for nyankomne flygtninge, der ikke er i arbejde, og begge har de bestået et eksamensniveau svarende til det såkaldte 'Dansk 3'. Mens Khalid igennem en længere årrække har været fastansat på fuld tid som ufaglært arbejdsmand i et lokalt firma, har Ihsam de fleste af årene i Danmark haft varetaget skiftende ufaglært arbejde inden for den lokale restaurationsbranche. Begge har de nu været ledige igennem halvandet år, afskediget i de pågældende lokale virksomheder med henvisning til den almene finanskrisen.

De oplever, at deres nuværende økonomiske indkomst, baseret på to gange dagpenge, slet ikke slår til, hvilket de begge finder udgør en markant stressfaktor i hverdagen. Når de faste udgifter er betalt, inkluderende både hus- og billån, er det vanskeligt at finde penge til familiemedlemmernes mest nødvendige behov ud over mad – ting som f.eks. børnenes fodboldkontingenter eller mindre lompepengebeløb til de to større børn. Ferier kan udelukkende foregå ved at besøge slægtninge andre steder i Nordeuropa, som de kan bo hos uden betaling. Familien kan ikke spare op og har således heller ingen børneopsparing – noget som især går Ihsam på, idet hun føler dårlig samvittighed over for børnene, når de af og til spørger hende, hvorfor de fleste andre børn i deres skole har en børneopsparing, når *de* ikke har. Tiden som ledige bruger Khalid og Ihsam nu på at gennemføre 9. klasse fra VUC. Ved siden af dette er Ihsam i gang med forskellige kurser med relation til restaurationsbranchen – med henblik på i fremtiden måske at kunne åbne deres egen restaurant som en mulig vej ud af arbejdsløsheden. Med hus og tre børn, der også skal tages hånd om, oplever hverken Khalid eller Ihsam således at have god tid i hverdagen til trods for deres ledighed (hvorfor de begge her er indplaceret i kategorien af 'tidsfattige'). Dertil oplever de begge at bruge meget tid på at bekymre sig økonomisk om fremtiden. Ihsam fortæller:

Vores økonomi er op og ned hele tiden. Ustabil. Vi bliver meget bange nu for, hvordan det skal fungere i fremtiden. Vi bliver hurtigt fyret. Og kommer igen i arbejde. Og bliver igen fyret. Med Khalid har det været mere stabilt end med mig, som har skiftet job mange gange. Jeg føler, det er hårdt for mig. Og nu er vi begge blevet fyret.

Jeg er bange for vores økonomi – rigtig meget. Det er sådan gået lidt galt. Derfor vil vi spørge vores bank, om vi kan låne penge til at åbne en restaurant. Jeg er meget dygtig til at lave mad, og det er helt sikkert, at jeg kan klare det. Alle steder, jeg har arbejdet, har de fortalt mig, at jeg sagtens kan være selvstændig – lave budgetter,

foretage bestillinger og alt. Og Khalid har haft egen butik i Irak altid. Så han har god erfaring i alt det med økonomien og regnskab.

Rami og Faten (begge 1.g.)

Rami (51-60 år), som vi allerede har mødt, kom som nævnt til Danmark som flygtning fra Irak for omkring tyve år siden sammen med sin hustru, Faten (51-60 år). Ingen af dem har slægtninge i Danmark, bor i et almennyttigt boligområde på den københavnske vestegn og har tre store børn, hvoraf de to yngste, der er mellem 16 og 20 år, fortsat bor hjemme. Mens det yngste barn går i gymnasiet, er de to ældste færdige fra gymnasiet og har netop påbegyndt en længerevarende videregående uddannelse. Det ældste barn bor sammen med sin kæreste, der har etnisk dansk oprindelse, i en lille lejlighed i samme boligområde. Rami har som nævnt ingen faglig eller anden uddannelse ud over grundskoleniveau fra hjemlandet og er i dag førtidspensioneret grundet kronisk sygdom (forårsaget af en krigsskade, han påførtes i hjemlandet i 1980'erne). Faten, derimod, har fra hjemlandet en mellem-lang videregående uddannelse inden for økonomi og regnskab, som dog ikke er blevet godkendt i Danmark. Her har hun taget 9. klasse fra VUC og derefter en erhvervsuddannelse til social- og sundhedshjælper. Et skifte, som har været svært for hende at gennemleve, fortæller hun:

Jeg havde før et godt job med en god løn, men så kom jeg hertil, og så gik det bare nedad. Da jeg kom til Danmark, forestillede jeg mig ikke, at jeg skulle starte helt forfra – eller arbejde med f.eks. rengøring, sådan som jeg gjorde i starten. Jeg tænkte, at jeg skulle arbejde ligesom andre mennesker – og måske gå videre med min erfaring inden for revision og regnskab. Men det viste sig at være helt anderledes. Jeg måtte starte fra nul – ja, helt nede fra *under* jorden, faktisk, og så op.

Faten er i dag deltidsbeskæftiget (28 timer) som social- og sundhedshjælper inden for hjemmeplejen. Hendes arbejdstider er skæve og ligger på både hverdage og i weekender mellem kl. 15.00 og 23.30. Transporttiden til og fra hendes arbejdsplads er 15 minutter til fods. Fatens ansættelse på deltid skyldes en række permanente ryg- og skulderproblemer, som hun har erhvervet sig i forbindelse med sit arbejde i hjemmeplejen. Hvor hun tidligere har kunnet varetage sin stilling i 37 timer, giver disse problemer hende i dag en sådan grad af smerte, at hun har været nødsaget til at gå på deltid. Samtidig har dette dog haft den økonomiske konsekvens, at hun og Ramis samlede indkomst ikke længere slår til i forhold til deres faste udgifter og daglige levebehov. For familien udgør det hver måned en hovedpine, hvordan de skal få råd til huslejen, og af og til har de været nødsaget til at låne penge af f.eks. naboer til dette formål.

Faten og Rami kan ikke bidrage med noget økonomisk til de to hjemmeboende børns daglige underhold ud over kost og logi, og børnene betaler således i kraft af deres fritidsjob og SU (for hjemmeboende) for alt eget forbrug, hvad angår tøj, fritidsaktiviteter m.v. Familien har ikke råd til fælles aktiviteter uden for hjemmet, såsom restaurantbesøg eller biografbesøg, og kan ikke tage på ferier i ind- eller udland eller rejse til Irak for at besøge deres familiemedlemmer. Forskelligt udstyr, som de har brug for, er de ofte nødsaget til at købe på afbetaling, ligesom de af og til må foretage dyre ekspreslån (med høj rente) blot til at leve for. Ligeledes har de måttet sælge deres bil, som var købt brugt, og som Faten ellers anvendte i forbindelse med sit arbejde i hjemmeplejen, hvor hun ikke finder at kunne bevæge sig mellem borgerne på cykel, grundet sine ryg- og skulderskader. Familien har endvidere for nyligt været nødsaget til at opbruge den børneopsparing, som de igennem årene havde formået at lave til den yngste af børnene. Faten forklarer:

Sidste måned, da alt var betalt, havde vi 55 kr. tilbage til mad. Dét ville vi ikke fortælle børnene direkte, men vi sagde til vores datter, at vi blev nødt til at låne lidt fra hendes børneopsparing. Men det ville hun ikke have og sagde, at dette jo var penge til hende. Så nu har vi måttet tage fra den, men uden at fortælle hende det.

[*Rami tilføjer:*]

Største problem i vores liv: økonomi! Vi kan ikke rejse. Vi kan ikke lave nogen ting. Vi sidder hjemme. Og økonomien presser på mig – *presser* på mig. Jeg tænker f.eks. nogle gange, at jeg meget gerne ville invitere min kone og mine børn på restaurant. Men det kan jeg ikke. Og man kan ikke fortælle om sine problemer til alle – venner og til familien. Man kan ikke lægge det over på *dem*. De har deres *egne* problemer. Og så er det ligesom om, at man selv får meget stress indeni.

Faten ville gerne gå endnu længere ned i tid end de nuværende 28 timer pga. sine smerter, hvilket dog ikke lader sig gøre af hensyn til familiens udgifter. Og da hun heller ikke kan sygemelde sig mere uden fare for at blive afskediget, ser hun heller ikke dette som en udvej. Hun oplever derfor dagligt, påpeger hun, at måtte udføre sine arbejdsopgaver under smerte. Samtidig er Faten ikke nedslidt “nok”, har hun fået at vide, til at kunne blive førtidspensioneret. Idet Rami kun har indkomst i form af førtidspension, hviler der et stort pres på Fatens skuldre som den eneste ægtefælle i husstanden, der kan bidrage med en lønindkomst.

Når det omhandler oplevelsen af tid, er Rami og Faten indplaceret under hver deres kategori (‘tidsfattig’ vs. ‘tidsrig’). Som beskrevet oplever Rami at have for meget tid. Imens synes Faten, at hun generelt har en presset hverdag, hvor det er vanskeligt at finde tid til det hele, herunder ikke mindst til den træning, som

skulle kunne afhjælpe hendes ryg- og skuldersmerter. Rami på sin side må derimod snarere forsøge at finde på ting, som i hverdagen kan give ham en oplevelse af at have travlt. Han forklarer:

Det er jo ensomt at være hjemme og ikke arbejde. Derfor har jeg nu prøvet at gøre det lidt travlt for mig selv. Jeg har lavet en hjemmeside, med hjælp fra min søn, hvor jeg indsamler forskellige nyheder fra Mellemøsten og blogger om dem på arabisk til dem, som besøger siden. Det bruger jeg mange timer på hver dag foran computeren. Så jeg *forsøger* at have lidt travlt. Før jeg fik hjemmesiden, havde jeg det rigtig dårligt. Nervøs, stresset og kunne ikke lide at tale med nogen. Men nu går det så lidt bedre – fordi jeg over for mig selv forsøger at gøre lidt, som om at jeg har *travlt* [griner].

Fawad og Zainab (begge 1.g.)

Fawad (51-60 år) og Zainab (41-50 år) er begge født og opvokset i Pakistan. Som ganske ung indvandrede Fawad i 1970'erne som arbejdsmigrant til Danmark, hvor han således nu har været bosat mellem 30 og 40 år. Efter en længere årrække blev han i årene omkring 1990 gift med Zainab, som han af sine forældre blev introduceret til under en ferie i Pakistan. Zainab familiesammenførtes derefter til Danmark, omkring 20 år gammel, og har således i dag været bosat i Danmark mellem 20 og 30 år. Ingen af dem har slægtninge i Danmark. Parret bor i et stort almennyttigt boligområde i København med en høj koncentration af indbyggere med etnisk minoritetsbaggrund. De har tre store børn (op til 23 år), hvoraf den yngste, der er i 18-årsalderen, fortsat bor hjemme. Mens sidstnævnte netop har færdiggjort et toårigt grundforløb på HG-uddannelsen og nu afventer en praktikplads for at kunne gennemføre uddannelsens sidste to år, da er de to ældste begge i gang med en længerevarende videregående universitetsuddannelse. Fawad selv har ingen videre skolegang eller uddannelse fra hjemlandet ud over grundskoleniveau og har igennem alle årene i Danmark varetaget skiftende, ufaglært arbejde inden for fabriksindustrien. Grundet kronisk sygdom er Fawad for nyligt blevet førtidspensioneret efter igennem fem-syv år ikke at have arbejdet, imens udredningen for førtidspension stod på. Zainab har fra hjemlandet en videre skolegang svarende til gymnasialt niveau og har i Danmark gennemført 8., 9. og 10. klasse på VUC.

Efter igennem en længere årrække, også da børnene var små, at have varetaget skiftende, ufaglært arbejde, hovedsageligt inden for rengøringsbranchen, har Zainab nu været ledig igennem 2½ år – en tid hun bl.a. har udnyttet til at gennemføre de ovennævnte VUC-eksamener. Hun har i forbindelse med sine mangeårige rengøringsjob fået slidigt i det ene håndled, hvilket betyder, at hun i dag får smerter

ved let overanstrengelse. Under hendes seneste ansættelse som rengøringsassistent ledte dette til, at hun havde for mange sygedage og på denne baggrund til sidst blev afskediget. Grundet sin gigtsituation ønsker Zainab derfor ikke på ny at søge arbejde inden for rengøring. Da det imidlertid heller ikke er lykkedes hende at finde andet ufaglært arbejde, afventer hun nu på VEU-godtgørelse at påbegynde en korterevarende erhvervsuddannelse til receptionist (i alt 17 mdr.). Det er en strategi, som hun efterfølgende håber, vil føre til, at hun atter kommer i arbejde. Zainab forklarer:

Rengøringsbranchen er blevet meget hård – de vil hele tiden have færre ansatte til at lave det dobbelte arbejde. De slår os mennesker ihjel! Og nu har jeg så fået gigt. Så man må altid være klar til at skabe nogle andre muligheder på sin vej, som passer til én. Derfor tænkte jeg, at jeg måske kunne være receptionist på et hotel, hvor de har brug for én som mig. Altså, jeg kan jo både engelsk, kantonesis, urdu og dansk.

Så jeg vil nu bruge tiden på at uddanne mig til receptionist, sådan at jeg måske *bagefter* kan få et arbejde, som jeg er *glad* for. Og *ikke* med rengøring. Men et arbejde, hvor jeg ikke hele tiden må presse mig selv, selvom jeg er ulykkelig og ked af det på min arbejdsplads. Et arbejde, hvor jeg har det godt og derfor ikke så meget skal leve et bekymringsliv. Så jeg håber, at nogen har brug for mig.

Begge ægtefæller indgår under kategorien af 'pengefattige'/tidsrige'. Som ledig finder Zainab ikke, at hun for øjeblikket har en tidspresset hverdag, men oplever, at der generelt er tid nok til at nå de ting, hun gerne vil – et forhold, påpeger hun, som dog nok vil ændre sig, når hun inden længe skal påbegynde sin receptionistuddannelse. Fawad, derimod, befinder sig i en mere permanent situation tidsmæssigt, idet han (på linje med Rami) oplever, at dagene i hjemmet som førtidspensionist kan være lange – ikke mindst fordi hans børn er blevet store og har travlt med deres egne liv i form af uddannelse, venner og fritidsaktiviteter. Han får således meget af sin dagstid til at gå med at besøge forskellige butiksindehavere i kvarteret, som han kender. I forretningerne drikker de te og kaffe sammen, imens de diskuterer forskellige politiske anliggender i Danmark og den øvrige verden.

Økonomisk oplever Fawad og Zainab, at deres samlede husstandsindkomst generelt ikke slår til. Igennem de sidste 2½ år – siden Zainab blev ledig – har de haft særligt vanskeligt ved at få det til at løbe rundt, og springet fra hendes tidligere lønindkomst til kontanthjælp mærkes hårdt, finder de. Når parrets faste udgifter (som ikke inkluderer bolig- eller billån) er betalt, er det vanskeligt med de resterende midler at dække de mest nødvendige behov såsom mad, tøj og buskort. Rejser til Pakistan og England for at besøge deres nærmeste familie i form af søskende og

forældre er helt udelukket. Parret kan – ligesom Rami og Faten – ikke bidrage med noget økonomisk til deres børns daglige underhold (ud over det hjemmeboende barns kost og logi), og alle tre forsørger de således sig selv i kraft af SU og fritidsarbejde. Fawad og Zainab har igennem årene ikke haft mulighed for at oprette børneopsparinger og kan i dag ikke lægge en krone til side til opsparing, når alle faste udgifter, og det allermost nødvendige forbrug, er betalt.

Hvordan forvaltes husholdets økonomi mellem ægtefællerne?

Når det omhandler forvaltningen af et husholds økonomi, skelnes der i den økonomiske litteratur ofte mellem forskellige fordelingssystemer med hensyn til, hvordan husstandens samlede ressourcer indbyrdes forvaltes mellem ægtefællerne (se f.eks. Bonke 1997; 2013). Samles ressourcerne for eksempel helt eller kun delvist, og hvis indkomsterne er lige store, hvem betaler da mest til fællesudgifterne? Hvem beholder mest af sin indkomst til eget forbrug, og har den, der bidrager med flest penge til fællesudgifterne, også mest indflydelse i forhold til økonomiske beslutninger i familien? (ibid.: 78f.). Uanset hvilket nærmere forvaltningssystem, der i det enkelte tilfælde er tale om, er disse spørgsmål interessante, fordi de på samme tid kaster lys over den daglige magtfordeling mellem parterne. Et centralt spørgsmål med hensyn til, hvordan et husholds økonomi forvaltes, er derfor, om ressourcerne fordeles uden diskussion og til fælles bedste, eller om der er uenighed og konkurrence om fordelingen af disse ressourcer (ibid.: 69).

I denne undersøgelse praktiserer alle ti ægtepar en grad af fællesøkonomi. Dette skal her overordnet forstås på den måde, at begge parter – både manden og kvinden – bidrager til husholdets samlede, fælles udgifter (som består af både de faste udgifter såsom husleje, afbetaling på lån m.v. samt de løbende husholdningsudgifter). Med andre ord kan ingen af parterne alene anvende sin indkomst til eget personligt forbrug. Blandt familierne udmønter praktiseringen af denne fællesøkonomi sig på forskellige måder i hverdagen.

Oftest har parterne hver deres bankkonto og kreditkort, men udover fællesøkonomi i den forstand, at husstandens faste udgifter trækkes fra den ene ægtefælles konto (typisk mandens), imens det, der står på den anden ægtefælles konto (typisk kvindens), går til at dække det daglige forbrug i løbet af måneden. Skulle pengene til dette forbrug slippe op, har flere af kvinderne således fuldmagt til mandens konto (men ikke nødvendigvis altid den anden vej rundt). Denne måde at administrere pengene på indebærer, at skulle manden eksempelvis ønske at købe en given forbrugsvarer til sig selv, vil de penge, han behøver til dette formål, typisk være at finde på hans hustrus konto og ikke på hans egen – med mindre, som tilfældet er i nogle hushold, at hans månedlige indkomst har en sådan størrelse, at der efter betaling af samtlige fælles, faste udgifter fortsat står en given sum penge tilbage på

hans konto. Denne form for forvaltning af et husholds økonomi er blevet betegnet som 'det ensidige fordelingsystem' (se f.eks. Bonke 1997: 79).

I to hushold er det netop beskrevne økonomiske forhold imellem kønnene imidlertid vendt om. Det drejer sig om henholdsvis Rami/Faten (begge 1.g irakisk) og Fawad/Zainab (begge 1.g pakistansk), hvor begge mænds indkomster som førtidspensionister er lavere end den kvindelige ægtefælles månedlige indkomst. Derfor er de faste omkostninger her nødt til at blive trukket fra kvindens konto, hvorefter stort set den fulde månedlige indkomst for manden må overføres til kvindens konto, for at der på denne kan findes penge til varetagelsen af det daglige forbrug.

I to tilfælde, gældende for Bashir/Abida (begge 2.g pakistansk) og Erdem/Ceren (1.g / 2.g tyrkisk), angiver parterne at have delvist fællesøkonomi og delvist separat økonomi, forstået på den måde at størstedelen af de faste udgifter trækkes fra mandens konto (som i begge de konkrete tilfælde er den, der har størst månedlig indkomst), alt imens kvinden dog ligeledes fra *sin* konto bidrager til disse udgifter med et fast månedligt beløb. På samme måde er de fælles om de daglige husholdningsudgifter i kraft af, at manden til dette formål overfører et aftalt beløb til kvindens konto. Hvad, der derefter er tilbage på hver deres konto, står således til "fri" afbenyttelse til eget eventuelle forbrug parterne hver især. Denne form for forvaltning af et husholds økonomi er blevet betegnet som 'det individuelle fordelingsystem' (se f.eks. Bonke 1997: 80). I begge de nævnte tilfælde udøves denne økonomiske ordning dog med en vis fleksibilitet, afhængigt af forskellige aktuelle omstændigheder (såsom at Abida pt. alene har barselsdagpenge, og at Ceren er ledig).

I samtlige husstande er det med andre ord kvinden, der forvalter den daglige forbrugsøkonomi (et forhold, som også gør sig gældende for størstedelen af etnisk danske par, se Bonke 1997; 2013). Ved indkøb af større, fælles ting eller ejendele (såsom nye møbler eller elektronisk udstyr), som bevæger sig ud over det almindelige, daglige husholdningsforbrug, angiver alle – både kvinder og mænd – at dette typisk er noget, de sammen taler om og i fællesskab beslutter, om de har råd til og/eller brug for. Ved ønsket om erhvervelse af diverse større ting, som mere kan siges at falde ind under personligt forbrug (såsom tøj, tasker, smykker, telefoner, computere eller andet), angiver størsteparten af de interviewede, at sådanne anskaffelser som regel – dog afhængigt af beløbets størrelse – forinden drøftes med ægtefællen med henblik på hans eller hendes samtykke. Denne fremgangsmåde er imidlertid hyppigst forekommende blandt de par, der generelt oplever *ikke* at have tilstrækkeligt med penge tilovers til forbrug, hvorimod dét først at adspørge ægtefællen lader til at spille en mindre væsentlig rolle blandt dem, der i det daglige oplever, at penge generelt ikke udgør et problem (en tendens, som også går igen blandt etnisk danske par, se Bonke 1997; 2013).

Hvis man havde flere penge...?

Hvis man pludselig fik flere penge mellem hænderne – måske fem tusinde kroner om måneden – hvordan ville interviewpersonerne da anvende disse penge? Dette udgør et interessant spørgsmål, fordi det igennem opstillingen af en sådan “ideel” situation bliver muligt at få indblik i den interviewedes præferencer, holdninger og værdier med hensyn til forbrug (Madsen 1989) – dvs. til forskel fra alene at kunne sige noget om gældende praksis ud fra interviewedes *nuværende økonomiske situation*. Endvidere kan spørgsmålet kaste lys over forskellige sammenhænge mellem forbrug og tidsanvendelse, idet det samtidig løfter sløret for, hvordan – og med hvem – den interviewede ville bruge tiden, *mens* de ekstra penge anvendtes.

Spørgsmålet om, hvordan interviewpersonerne ville anvende pengene, hvis de havde fem tusinde kroner mere om måneden, besvares i det følgende parvist, efterfulgt af en kort, opsamlende diskussion.

- 1) *Alim* og *Tahira* (pakistansk, begge 2.g.): Han ville anvende pengene på velgørelighed, imens hun ville bruge dem på flere ferier og på at betale hurtigere af på huslånet.
- 2) *Bashir* og *Abida* (pakistansk, begge 2.g.): Han finder ikke, at fem tusinde kroner om måneden ville gøre den store forskel for ham, men han mener, at han ville bruge dem til at lægge mere til side til uventede udgifter og pension, ligesom han ville anvende dem på velgørelighed. Hun ville lægge mere til side til pension og børneopsparing samt betale mere af på huslånet, ligesom hun gerne ville rejse mere og længere væk.
- 3) *Ruzgar* og *Umay* (tyrkisk, begge 2.g.): Han ville bruge pengene på at investere i huset i form af tilbygninger, sådan at dets friværdi ville stige – en friværdi, fortæller han, som han sidenhen ville bruge til at optage lån med henblik på økonomisk at kunne støtte sine børn i forbindelse med deres uddannelser (f.eks. for det tilfælde, at de skulle ønske et uddannelsesophold i udlandet). Hernæst ville han bruge pengene på flere ferier sammen med familien. Hun, for sin del, ville ligeledes bruge dem på ferier og dertil på børneopsparing.
- 4) *Erdem* og *Ceren* (tyrkisk, 2.g. / 1.g.): Han ville bruge pengene til udbetalingen til et hus, men førend dette til udbetalingen til et butikslokale, hvor *Ceren* (efter afslutningen af sin etårige erhvervsuddannelse) ville kunne drive egen forretning og hermed atter kunne få beskæftigelse og indtjening. Hun ville, ud over disse to ting, bruge dem på rejser til Tyrkiet for at se sin familie.
- 5) *Amin* og *Janine* (palæstinensisk, 1.g. / 2.g.): Han ville bruge pengene på at spare op til at købe et stykke jord i Sydeuropa, hvorpå han senere hen, når børnene er blevet voksne, ville bygge et hus at flytte ind i. Dette skyldes, at han – af forskellige grunde, som berøres andetsteds – på længere sigt ikke ønsker at leve

i Danmark. Hun, derimod, ville dels bruge pengene på børneopsparing, dels på oftere at leje store sommerhuse i Danmark, hvor de sammen med hendes mange søskende og deres familier kunne afholde flere fælles ferier.

- 6) *Selim* og *Gülistan* (tyrkisk, 1.g. / 2.g.): Begge ville de bruge pengene på at spare op, dels til udbetalingen til et hus, hvor de finder, at børnene ville kunne have det bedre end i en lejlighed, dels til udbetalingen til en deleejerlejlighed i Tyrkiet, sådan at de ikke, når de besøger Selims forældre, hver gang skal bo sammen med dem. Han nævner herudover, at han ville bruge pengene på ekstra lektiehjælp eller eneundervisning i f.eks. engelsk, når hans børn starter i skole. Hun ville desuden betale af på deres kassekreditter, og hvis disse ikke længere fandtes, ville hun oprette børneopsparinger til børnene.
- 7) *Murwan* og *Amani* (palæstinensisk, 1.g. / 2.g.): Han ville bruge pengene på ferierejser sammen med familien, ikke mindst til Libanon for at besøge sine forældre og søskende. Hun ville ligeledes bruge dem på at rejse, men gerne også, understreger hun, til andre steder end Libanon, så hun kan opleve noget nyt.
- 8) *Khalid* og *Ihsam* (irakisk, begge 1.g.): Han ville ikke bruge pengene på ferierejser, men ville i stedet spare op til det daglige forbrug i relation til børnene – sikre sig, at de løbende kunne få nyt tøj, tage i biografen eller invitere en kæreste på restaurant. Alt sammen ting, understreger han, som han ikke ønsker, at hans børn skal opleve ringere mulighed for end deres jævnaldrende, hvilket er situationen nu. Hun ville bruge pengene på at oprette børneopsparinger – noget, hun som nævnt ofte har dårlig samvittighed over, at de ikke har råd til.
- 9) *Rami* og *Faten* (irakisk, begge 1.g.): Han ville bruge pengene på endelig at kunne rejse til Irak for at gense dem af hans familiemedlemmer, der fortsat lever. Denne prioritering, pointerer han, skyldes, at hans børn i dag er store og økonomisk klarer sig selv igennem fritidsjob. Hun ville bruge pengene på i det daglige “bare at have et bedre liv” – gå på restaurant med familien, for eksempel, eller tage i biografen.
- 10) *Fawad* og *Zainab* (pakistansk, begge 1.g.): Han ville, ligesom Rami, bruge pengene på at kunne rejse til hjemlandet, hvor han særligt savner sin aldrende mor, som han ikke har set i mange år. Hun ville, ligesom Faten, bruge pengene på en generel højnelse af sin daglige livskvalitet – f.eks. i form af at kunne tage familien på restaurant. Derudover ville hun bruge dem på at rejse til England, hvor hendes far og søskende bor, og som hun kun ser med års mellemrum.

Betragtes disse besvarelser under ét, ser man en temmelig stor variation med hensyn til, hvad interviewpersonerne ville stille op med fem tusinde kroner mere på kontoen om måneden. De, der i forvejen har et tilfredsstillende økonomisk overskud

(og som i undersøgelsen hovedsageligt udgøres af personer, der er 2. generation), ville generelt bruge disse penge på velgørenhed og flere ferierejser – eller på at betale hurtigere af på huslånet. De, som derimod generelt oplever store økonomiske vanskeligheder i dagligdagen (og som i undersøgelsen fortrinsvist udgøres af personer, der er 1. generation), fremhæver i stedet at kunne tage på restaurant sammen som familie eller forære sine børn en biografbillet – eller de fremhæver et ønske om at kunne gense familiemedlemmer i hjemlandet, eller andre steder, efter mange år uden råd til dette. Endelig findes der en økonomisk mellemgruppe (i undersøgelsen udgjort af personer i de såkaldte halvandengenerationspar), der – som *Erdem* og *Ceren* – ud over rejser bl.a. fremhæver ønsket om at få råd til udbetalingen til et hus i Danmark, og for *Gülistan* og *Selims* vedkommende endvidere til en delejlighed i Tyrkiet, mens *Amin* – modsat sin ægtefælle, *Janine* – ønsker en grund og et helårshus uden for Danmark.

På tværs af ovenstående tre økonomiske grupperinger findes der imidlertid et træk, som på forskellig vis går igen blandt dem alle, herunder på tværs af køn og status med hensyn til 1. eller 2. generation – nemlig vægtlægningen af *ønsket om at investere i børnenes fremtid*. Dette mønster kommer til udtryk på forskellige måder: 1) i form af at ville oprette en børneopsparing (*Gülistan*, *Ihsam*) eller indbetale mere til den børneopsparing, som allerede findes (*Abida*, *Umay*, *Janine*); 2) i form af at ville skabe en friværdis i huset, som sidenhen kan belånes med henblik på at kunne indfri børnenes eventuelle ønsker om f.eks. uddannelsesophold i udlandet (*Ruzgar*); 3) i form af gerne at ville have råd til eneundervisning til sine børn ved siden af deres almindelige skolegang (*Selim*); eller 4) i form af ønsket om i hverdagen bedre at kunne støtte økonomisk op om børnenes forbrug i fritiden sammen med deres kammerater, således at de ikke skal vokse op med oplevelsen af at være dårligere stillet end dem (*Khalid*).

Denne tendens på tværs af undersøgelsens interviewpersoner og hushold – *den løbende investering i børnenes fremtid i dagligdagen, økonomisk såvel som tidsmæssigt* – tages op til videre grundig behandling i rapportens kapitel 3.

2.3. Arbejdslivet

Hvilken betydning har arbejdet uden for hjemmet?

Hvilken betydning har det for de interviewede at være beskæftiget på arbejdsmarkedet? Det vil sige, ved siden af den økonomiske indtjening, hvilken mening tilskriver de interviewede at have et arbejde uden for hjemmet?

Internationale sammenligninger har vist, at der i de skandinaviske lande generelt findes en stærk orientering mod arbejde (Goul Andersen 2008b). Dette er et

forhold, som ofte relateres til arven fra en protestantisk arbejdsetik, hvor spørgsmål om arbejdsdisciplin og moralitet traditionelt set har været tæt sammenknyttet, og hvor det at være (hårdt)arbejdende i sig selv har indikeret moralsk renhed (Stenius 1997). I en dansk sammenhæng har tidligere undersøgelser peget på, at samfundets indvandrere og efterkommere ligeledes “har en meget protestantisk arbejdsetik” (Goul Andersen 2008b: 75). Med andre ord er orienteringen mod at arbejde, dvs. arbejdsvilligheden, generelt stærk blandt etniske minoriteter i det danske samfund. Etniske minoriteters arbejdsmotivation svarer på mange områder til det generelle billede blandt den etnisk danske del af befolkningen; således mener for eksempel omkring 95 pct. i begge befolkningsgrupperinger, at man har en pligt til at arbejde, hvis man kan (ibid.). Der er dog også nogle forskelle: 50 pct. af den etnisk danske del af befolkningen erklærer sig enige i, at det er ydmygende at modtage penge, hvis man ikke har arbejdet for dem, mens det samme gælder for hele 70 pct. blandt samfundets etniske minoriteter (ibid.).

Blandt personerne i denne undersøgelse kan der også ses en stærk arbejdsmotivation – på tværs af faktorer som køn og status med hensyn til 1. eller 2. generation. Men hvilke værdier og overvejelser ligger nærmere til grund for denne arbejdsorientering hos de interviewede? Opleves arbejdet alene som et middel til at tjene penge, eller tilskrives arbejdet en række andre kvaliteter også, og i givet fald hvilke? Og dersom ægtefællen havde en økonomisk indtjening, der gjorde det muligt, ville undersøgelsens kvinder da foretrække at være hjemmegående? I det følgende kastes der lys over disse spørgsmål med udgangspunkt i både dem, der i dag er beskæftigede, og dem, der for tiden er uden arbejde.

Når de to personer *Rami* (1.g irakisk) og *Fawad* (1.g pakistansk) – der som førtidspensionerede i dag står helt uden for arbejdsstyrken – ikke medregnes, rummer materialet 12 personer, som er i beskæftigelse uden for hjemmet (seks mænd og seks kvinder, hvoraf to er på barsel), og seks personer, som for tiden er ledige (to mænd og fire kvinder). Blandt de 12 beskæftigede har ni personer 2. generationsbaggrund, mens tre personer tilhører 1. generation. Blandt de seks ledige er dette forhold vendt om, idet en person her har 2. generationsbaggrund, mens de øvrige fem personer tilhører 1. generation.

Ud over indtjeningen af penge lægges der i interviewene vægt på en række forskellige kvaliteter ved arbejde. Disse opsummeres nedenfor, ledsaget af korte, udvalgte eksempler:

Dagen bliver struktureret – jeg ved, hvad jeg skal:

Abida (2.g. pakistansk, på barsel – gift m. Bashir, 2.g.):

Jeg er glad for mit arbejde. Jeg er et arbejdsmenneske, og jeg trives med, at jeg ved, hvad jeg skal.

Man møder andre mennesker og er en del af fællesskabet og samfundet:

Tahira (2.g. pakistansk, i beskæftigelse – gift m. Alim, 2.g.):

Det, at man lærer at gebærde sig i samfundet, er også en del af det at have et arbejde – fordi man i højere grad kommer andre ved.

Abida (2.g. pakistansk, på barsel – gift m. Bashir, 2.g.):

Jeg kan godt lide at have kolleger. Man får indblik i andre menneskers liv, og man møder nogle mennesker, som man måske ikke ellers lige møder til daglig. Man bliver ikke klogere på livet ved bare at gå hjemme. Der er meget at hente, ved at man kommer ud og er sammen med andre mennesker.

Zainab (1.g. pakistansk, ledig – gift m. Fawad, 1.g.):

Når man arbejder i et samfund, så føler jeg mig også som en *del* af det samfund. Så synes jeg, at jeg hører *til* det her samfund.

Khalid (1.g. irakisk, ledig – gift m. Ihsam, 1.g.):

Jeg bliver hurtigt sur og syg, når jeg bliver hjemme hele tiden med de samme ting. Jeg vil gerne arbejde – være ude at snakke med andre. Også selvom det måske er *hårdt* arbejde, så er det sjovere at arbejde, fordi man snakker med mange forskellige mennesker. *Så* er livet fint. Men ikke som nu, hvor jeg er meget ked af at sidde hjemme.

Ihsam (1.g. irakisk, ledig – gift m. Khalid, 1.g.):

For mig har arbejdet stor social betydning. Og at være social, det er jo dét, vi alle skal.

Man bruger sine evner, går ikke i stå og følger med i samfundsudviklingen:

Tahira (2.g. pakistansk, beskæftiget – gift m. Alim, 2.g.):

At have et arbejde betyder, at man når nogle ting i tilværelsen – man har et liv uden for hjemmet, og man kommer videre. Man går ikke i stå.

Amani (2.g. palæstinensisk, ledig – gift m. Murwan, 1.g.):

At man kommer væk hjemmefra og bliver udfordret, betyder rigtig meget – og at man kan bruge de evner, man har. Det er synd, hvis ens ressourcer og de evner, man har, skal gå til spilde.

Ihsam (1.g. irakisk, ledig – gift m. Khalid, 1.g.):

At have et arbejde er vigtigt, for ellers bliver man rigtig meget bagud. For verden udvikler sig hurtigt – og udvikler sig meget. Og vi skal nå at være med.

Zainab (1.g. pakistansk, ledig – gift m. Fawad, 1.g.):

Når du arbejder eller er i uddannelse, bliver du inspireret. Ikke kun fagligt, men også i forhold til andre ting. Hvilke nye regler er der kommet, for eksempel, og hvilke muligheder er der for én selv. På den måde vil du altid være opdateret. Du bliver ikke lukket om dig selv.

Det øger ens selvværd, og man udvikler sig:

Gülistan (2.g. tyrkisk, beskæftiget – gift m. Selim, 1.g.):

At arbejde betyder, at man får en selvtillid – og føler, at man dur til noget.

Selim (1.g. tyrkisk, ledig – gift m. Gülistan, 2.g.):

Arbejde gør, at man føler sig mere selvstændig og derfor også føler en større selvsikkerhed, tror jeg.

Umay (2.g. tyrkisk, på barsel – gift m. Ruzgar, 2.g.):

At have et arbejde betyder, at jeg udvikler mig, og at jeg kommer til at kende mig selv bedre. På mit arbejde opdager jeg tit noget nyt ved mig selv.

Der stilles krav, og det giver en tilfredsstillelse at præstere:

Bashir (2.g. pakistansk, beskæftiget – gift m. Abida, 2.g.):

Inden for mit job i erhvervslivet skal man bare levere varen. Det kan jeg godt lide.

Det giver glæde at se ens arbejde bære frugt:

Umay (2.g. tyrkisk, på barsel – gift m. Ruzgar, 2.g.):

Jeg bliver rigtig glad, når jeg kan se, at *nu* har mine elever altså virkelig fået lært noget – og at jeg har givet dem nogle “aha-oplevelser”. Det betyder *så* meget for mig. At se en udvikling i eleverne gør mig glad og lykkelig.

Ruzgar (2.g. tyrkisk, beskæftiget – gift m. Umay, 2.g.):

Jeg elsker at komme ind i et klasselokale, og at når jeg så går ud igen, så har eleverne lagt noget ekstra oven på deres viden. Det *elsker* jeg. Det motiverer mig *så* meget. Jeg synes bare, det er så fedt at give dem noget, som de kan tage med videre.

Abida (2.g. pakistansk, på barsel – gift m. Bashir, 2.g.):

Det betyder meget for mig at have et arbejde. For jeg kan godt lide den tilfredsstillelse, det giver mig, når jeg føler, at jeg har ydet en god indsats, som gør en forskel i andre menneskers liv.

Arbejdets indhold er spændende og begejstrer:

Alim (2.g. pakistansk, beskæftiget – gift m. Tahira, 2.g.):

Rent økonomisk tror jeg, at jeg gik halvtreds pct. ned i løn for at tage det job, som jeg har nu – fordi jeg er *dybt* forelsket i mit arbejde. Altså, jeg kommer på arbejde hver dag og er bare *hamrende* glad og synes, det er helt vildt fedt.

Bashir (2.g. pakistansk, beskæftiget – gift m. Abida, 2.g.):

Mit arbejdsliv fylder meget for mig. Jeg går meget op i mit arbejde og brænder for det, jeg arbejder med.

Man keder sig uden et arbejde:

Ruzgar (2.g. tyrkisk, beskæftiget – gift m. Umay, 2.g.):

Når man har et arbejde, får man tiden til at gå med noget i stedet for bare at være hjemme. For ellers så tror jeg, at det ville være meget kedeligt.

Selim (1.g. tyrkisk, ledig – gift m. Gülistan, 2.g.):

Et arbejde betyder, at man er aktiv. For det er kedeligt at sidde hjemme. Jeg er ung. Jeg *vil* gerne arbejde. Og jeg *kan* arbejde.

Ceren (1.g. tyrkisk, ledig – gift m. Erdem, 2.g.):

Jeg *skal* arbejde. Jeg har *altid* arbejdet. Jeg har aldrig overvejet *ikke* at arbejde. Det er meget kedeligt at blive hjemme.

Arbejde skaber mening i livet:

Erdem (2.g. tyrkisk, beskæftiget – gift m. Ceren, 1.g.):

At arbejde udgør en værdi i sig selv. Altså, hvis jeg *ikke* havde et arbejde, *hvad* skulle jeg så lave? Det giver mening i livet, at jeg går ud og arbejder. Men *uden* et arbejde, uden at foretage sig noget fornuftigt, så tror jeg, at livet ville være meningsløst.

Gülistan (2.g. tyrkisk, beskæftiget – gift m. Selim, 1.g.):

Der ville ikke være mening med livet, vil jeg sige, hvis man bare skulle gå hjemme og passe børn og lave mad og ikke andet.

Arbejdet giver kontakt med danskere:

Selim (1.g. tyrkisk, ledig – gift m. Gülistan, 2.g.):

Arbejde betyder, at man har lidt mere kontakt med danskere. For jeg vil meget gerne være sammen med danskere, så jeg får mulighed for at snakke dansk. Så hvis jeg kommer i arbejde, vil jeg også få flere danske venner og lære mere dansk.

Janine (2.g. palæstinensisk, beskæftiget – gift m. Amin, 1.g.):

Jeg tænker meget over, at jeg er en person fra et andet land, som har et andet udseende, og som har tørklæde på. For tit så hører folk jo kun om os i fjernsynet, når der er sket noget dårligt. Men jeg har *aldrig* følt med mine danske kolleger, at jeg var en udlænding. Aldrig. Jeg er på lige fod med dem. Vi snakker jo om alle mulige *fælles* ting. Så jeg er *rigtig* glad for mit arbejde.

Som det fremgår af ovenstående interviewuddrag, forbinder de interviewede generelt arbejdet uden for hjemmet med andet og mere end den økonomiske indtjening alene. Det karakteristiske er ikke mindst 1) den store *sociale betydning*, som de interviewede tillægger arbejdet i kraft af det samvær med andre mennesker, som arbejdet giver – muligheden for dér at møde andre og lære dem at kende (et socialt kontaktbehov, som også i den etnisk danske del af befolkningen generelt tillægges stor vægt i relationen til arbejde, herunder ikke mindst blandt ledige, se Goul Andersen 2002). Det andet centrale, som går igen i materialet, er 2) den *personlige udvikling*, som de interviewede overordnet oplever finder sted i dette møde med andre mennesker og i mødet med de forskellige opgaver og udfordringer, som jobbet rummer. Denne menneskelige udvikling forbinder de interviewede blandt andet med kvaliteter som “selvsikkerhed” og “selvstændighed”, en følelse af “tilfredshed” og af “at være dygtig” og “at du til noget” og endvidere oplevelsen af en “aktiv” tilværelse, hvor man “lærer sig selv at kende”, “foretager sig noget i livet”, “følger med udviklingen” og “holder sig opdateret” i forhold til samfundet. Blandt interviewpersonerne tilhørende 1. generation nævnes arbejdet endvidere som 3) en specifik mulighed for *at lære dansk* gennem samværet med danskere og som en mulighed for *at føle sig som en del af samfundet*.

Alene én person – Amin (1.g. palæstinensisk), der er selvstændigt erhvervsdrivende – lader ikke til i nogen væsentlig grad at forbinde sit arbejde med noget andet fundamentalt ud over selve indtjeningen af økonomiske midler til at leve for, heller ikke socialt. Han fortæller:

Selvfølgelig skal man jo have nogle penge for at overleve. Derfor arbejder jeg – ikke for at blive rig, men for at kunne leve. Fordi jeg er *nødt* til det. Jeg har ingen ansatte, så jeg arbejder alene i forretningen. Men det er okay for mig. Jeg savner ikke nogen. Jeg kan godt lide at være alene. (*Oversat fra engelsk*).

Der lader ikke til at være nogen forskel mellem de interviewede mænd og kvinder med hensyn til, hvad arbejde uden for hjemmet betyder. For eksempel lægges der ikke kønnene imellem forskellig vægt på det sociale aspekt ved at have et job, dvs. at have kolleger og at lære andre mennesker at kende (uagtet selve jobbet nær-

mere indhold). Samtidig er der dog flere blandt kvinderne end blandt mændene, som lægger vægt på, at de i selve arbejdet har med mennesker at gøre – frem for med f.eks. “papirer”, “tal” og “kurver” eller “rengøring”. Disse personer oplever i det daglige at udføre et arbejde, som “gør en forskel for andre mennesker”, og lægger særlig vægt på den tilfredsstillelse, de oplever, at dette giver dem. Eksempelvis fortæller Abida (2.g. pakistansk):

Jeg kan enormt godt lide den tilfredsstillelse, mit arbejde giver mig menneskeligt. Fordi jeg kan se, at det batter, og at det *ikke* kun handler om penge eller tal på en kurve, men at man kan se og føle, at der er rigtige mennesker ude i den anden ende. Jeg gør meget ud af, at disse mennesker skal opleve mig som én, der gør noget ud af mit arbejde, og at det ikke bare er et *job* – for jobbet skyld.

På samme vis forklarer Faten (1.g. irakisk):

Det var rigtig dejligt, da jeg fik arbejdet som social- og sundhedshjælper, som jeg bedre kan lide end det, jeg lavede før – nemlig rengøring og køkkenarbejde. For i mit arbejde nu handler det mere om at have kontakt med mennesker og hjælpe folk og sådan. Så bortset fra smerterne i min skulder og ryg, så kan jeg rigtig godt lide mit arbejde. Nogle gange er det rigtig sjovt at snakke med borgerne.

Også Janine (2.g. palæstinensisk), der er beskæftiget som social- og sundhedshjælper, fortæller:

Mit arbejde giver mig så meget tilbage. Jeg føler, at jeg gør noget godt – jeg går på arbejde og gør noget godt. Det er noget andet end at arbejde med papirer, for eksempel. Jeg arbejder med *mennesker*. Jeg hjælper mennesker i nød, hvis man kan sige det sådan. Og det er utroligt spændende at arbejde med ældre mennesker – de giver *så* meget igen.

Ingen af de interviewede kvinder kunne se sig selv som hjemmegående husmødre, der hvor de nu befinder sig i livet. To af kvinderne med mindre børn kunne dog godt ønske sig at arbejde på nedsat tid i en periode, såfremt det kunne lade sig gøre i forhold til husstandens økonomi (for *Gülistans* vedkommende) og i forhold til den konkrete stilling (for *Tahiras* vedkommende). Tahira forklarer:

Jeg ville gerne gå på deltid, så længe børnene var små. Det ville jeg meget gerne. Tredive timer ville være ideelt – eller én ugentlig fridag. Men man kan ikke gå ned i tid inden for mit erhverv. Jeg ville dog ikke helt væk fra arbejdsmarkedet, *absolut*

ikke. Jeg ville ikke gå hjemme. Det ville jeg absolut ikke kunne holde ud. Jeg skal ud, og jeg skal lære noget nyt, og jeg skal opleve andre mennesker.

På linje med Tahira fortæller de interviewede kvinder (i såvel 1. som 2. generation), at de ikke oplever at være personligt anlagt til at kunne gå hjemme på fuld tid. Samtlige kvinder finder, at de uden udfordringer uden for hjemmet – i form af arbejde eller uddannelse – ville “kede sig”, “få lavt selvværd”, “blive deprimerede” eller tilmed ikke ville kunne se “mening med livet”. Selvom det økonomisk ville kunne lade sig gøre (såfremt ægtefællen f.eks. tjente nok til at forsørge familien), beretter alle således, at de, i stedet for blot at sidde hjemme, fortsat ville holde sig i gang med enten arbejde eller uddannelse uden for hjemmet. Nedenstående udgør illustrerende eksempler på denne gennemgående tendens blandt undersøgelsens kvinder:

Umay (2.g. tyrkisk, beskæftiget, på barsel – gift m. Ruzgar, 2.g.):

Jeg ville under ingen omstændigheder gå hjemme, hvis det var muligt økonomisk. Jeg tror ikke, at jeg kunne. For allerede nu her under barslen kan jeg mærke på mig selv, at jeg bliver sådan lidt deprimeret. Og under den første barsel var det faktisk nærmest gået hen og blevet til en rigtig depression. Altså, nogle gange så tænker jeg da “øj, det kunne være så godt at blive hjemme og passe sine børn og lave noget lækkert mad og gøre rent hele tiden, så der ser pænt ud”. Sådan nogle tanker *kan* jeg godt have, men jeg tror ikke, at jeg kan.

Ihsam (1.g. irakisk, ledig – gift m. Khalid, 1.g.):

Hvis min mand tjente nok, så ville jeg ikke gå hjemme. Så ville jeg hellere studere videre, eller noget andet. Jeg er sådan et menneske, som ikke kan sidde hjemme. Det er ikke nok for mig – bare at lave mad og vaske op. Dét kan jeg ikke. Så ville jeg hellere finde noget uddannelse at bruge min tid på, ved *siden* af hjemmet. Noget, hvor jeg kunne forbedre mig i livet – og være tæt på folk.

Faten (1.g. irakisk, beskæftiget – gift m. Rami, 1.g.):

Hvis jeg havde råd til ikke at arbejde, så ville jeg ikke gå hjemme på fuld tid. Jeg ville *stadig* gerne være ude ligesom andre mennesker. Jeg gider ikke sidde hjemme. Selvom jeg vandt i Lotto, så ville jeg ikke sige “nej, nu skal jeg slappe af”. Jeg ville *alligevel* arbejde – jeg er *interesseret* i at arbejde, jeg kan *lide* at arbejde. Men så måske bare et *mindre* hårdt arbejde, på grund af mine smerter. Eller måske lave nogle af de ting, som jeg altid har drømt om. Det har f.eks. været min drøm i mange år, at når jeg engang gik på pension, så ville jeg ikke bare sidde og *ikke* lave noget, men måske tage til Irak og lave et projekt – et plejehjem ligesom her, eller en børnehave.

En enkelt – *Gülistan* – mente, at hun måske ville kunne gå hjemme, hvis hun var vokset op i Tyrkiet, men ikke som født og boende i Danmark. Hun fortæller: “Hvis jeg f.eks. boede i Tyrkiet, kunne jeg måske godt bare gå hjemme, og så kunne jeg have noget socialt i løbet af dagen med andre kvinder. Men ikke herhjemme [i Danmark] – dét kunne jeg ikke tænke mig.” En anden af de kvinder, som er født og opvokset i Danmark, nemlig *Amani*, og som har giftet sig med en palæstinensisk ægtefælle fra Libanon, havde besluttet sig, at han billigede hendes deltagelse på arbejdsmarkedet, for at hun ville giftes med ham. Hun forklarer:

Jeg kunne ikke være hjemmegående i for lang tid. Og hvad dét angår, er Murwan så også meget åben. Der er jo *nogle* mænd, som kommer udefra, der ikke mener, at kvinder skal på arbejdsmarkedet. Men både hans mor og far har jo også altid arbejdet, så det er han vant til. Havde han været én, der tænkte sådan, så ville jeg ikke have giftet mig med ham. Nej, for jeg er vant til at arbejde – jeg har arbejdet, siden jeg var femten år, og kan ikke sidde stille. Så dét havde vi snakket meget om, inden vi blev gift. Altså, i vores forhold, der har jeg haft mine punkter fra *start*, og dem har Murwan bare levet efter.

Hvad angår *Murwans* eget arbejdsliv, har han et relativt traditionelt kønsmæssigt syn på, hvad dét at arbejde betyder for ham: Som mand finder han ikke at være skabt til at kunne sidde hjemme “som en pige” (og herunder blive forsørget af sin kone). Derfor var det først, da han efter længere tids ledighed i Danmark igen kom i arbejde, at han atter følte sig som en mand. Murwan udgør den eneste interviewede, som på tilsvarende vis eksplicit knytter arbejde til sin mandighed. Han fortæller:

Jeg har haft mit arbejde i 2½ år nu og er rigtig glad for det. I de første tre år sad jeg hjemme, mens min kone arbejdede. Det var ikke så godt for mig. For det første – jeg er en mand. Jeg skal ikke sidde hjemme som en pige. Men nu, hvor jeg har arbejde, så kan jeg passe på min familie. Jeg kan tjene penge, og jeg kan købe ting til min kone og søn. Så jeg er blevet glad, rigtig glad. Jeg bliver en mand igen. En mand skal hjælpe sin kone økonomisk. Så nu hjælpes vi ad igen. Så *nu* er det okay – *nu* er jeg glad.

[*Amani* supplerer:]

Han havde det meget dårligt dengang. Murwan er den type, der ikke kunne lide at føle, at man gav ham lomme penge. For ham – at en kvinde gav ham penge – det føltes forkert i hans kultur. Så derfor var han meget hjemme og gik ikke ud til noget, fordi han ikke kunne lide at bruge mine penge. Så han gik ligesom helt i stå, kan man sige. Og han tog rigtig, rigtig meget på – næsten 30 kilo. Så det gik ham virkelig på psykisk. Men hele hans liv... altså, du skulle se, da han så startede på arbejde – det

var ligesom, hvis nogen havde givet ham en million! Det var bare sådan... *nu* var han bare lykkelig.

Eftersom de interviewede generelt set forbinder arbejde med en række positive kvaliteter, er de personer, som er i arbejde, også alle glade i deres nuværende job. Én undtagelse kan siges at være Faten, der (om end hun oplever stor tilfredsstillelse ved selve arbejdets indhold) er ked af sit job som social- og sundhedshjælper på grund af de kropssmerter, som det volder hende.

Ser vi på de seks personer, som i dag er ledige – og som samtlige er ufaglærte – fremstår disses tidligere omtalte drømme og/eller planer om uddannelse slående. Alle de seks ledige personer knytter forskellige former for håb til en uddannelse: 1) fremover at kunne varetage et mindre fysisk nedslidende arbejde (som *Zainab*, 1.g. pakistansk, der vil læse til receptionist som en mulig vej ud af rengøringsbranchen); 2) fremover at kunne bestride et arbejde som faglærte, hvor de således vil stå bedre og mere sikkert på arbejdsmarkedet, efter som ufaglærte at have mistet et eller flere job (som *Selim*, der vil gennemføre et godkendelsesforløb vedrørende sin elektrikeruddannelse fra Tyrkiet, og *Amani*, der afventer at komme ind på en erhvervsuddannelse); 3) fremover at kunne etablere sig som selvstændige, ikke mindst ud fra en tanke om således ikke at kunne blive fyret (som *Khalid* og *Ihsam*, der er i gang med at tage forskellige kompetencegodkendende kurser med henblik på at kunne åbne egen restaurant, og *Ceren*, der er i gang med en etårig selvbetalt erhvervsuddannelse, ligeledes med henblik på efterfølgende at kunne åbne egen forretning).

Undersøgelser har påpeget, at indvandrere og efterkommeres orientering mod arbejde ikke alene øger chancerne på arbejdsmarkedet, men også hænger sammen med orienteringen mod uddannelse (Goul Andersen 2008b). Således har internationale studier vist, at en stærk arbejdsorientering hos 1. generationsindvandrere ofte med tiden – og herunder ikke mindst for 2. generation – afløses af en stærkere orientering mod uddannelse (og deraf også bedre job) (ibid.). Den samme tendens – bevægelsen fra arbejdsorientering mod uddannelsesorientering – ser med andre ord i denne undersøgelse ud til også at gøre sig gældende for de omtalte seks interviewpersoner, som i dag står uden arbejde efter igennem en årrække at have varetaget ufaglært arbejde (og som alle på nær én er 1. generation i Danmark).

En væsentlig årsag til at orientere sig mod uddannelse er udsigten til en højere løn. For mange lavtuddannede indvandrere i Danmark kan den økonomiske gevinst ved at gå på arbejde siges at have været ringe (Schultz-Nielsen 2002). I forlængelse af dette vægtes såvel højere løn, karrieremuligheder og anseelse generelt i dag højere blandt unge 2. generationsindvandrere end blandt danske unge (Goul Andersen 2008b; se også Rytter 2012).

2.4. Familie og fritid

Efter nu at have fokuseret på de overvejelser, som de interviewede gør sig om at være i beskæftigelse uden for hjemmet, skal vi se nærmere på det arbejde, som finder sted inden for hjemmet – nemlig det daglige husholdningsarbejde og måderne, hvorpå ægtefællerne fordeler og forvalter dette mellem sig.

En væsentlig del af den ligestillingsdebat, som særligt har fundet sted fra begyndelsen af 1970'erne og frem, handler ikke mindst om netop arbejdsdelingen i familien og om, hvordan det huslige arbejde – indkøb, madlavning, tøjvask, rengøring, børneomsorg m.v. – i det daglige er fordelt mellem kønnene. I en dansk sammenhæng har undersøgelser vist, at mænd i dag laver mere husholdningsarbejde end tidligere, og at kvinder laver mindre, men uden at der dog samtidig er blevet tale om, at de to køn udfører lige meget husarbejde (Bonke 2012). Blandt andet kan forskellen illustreres ved, at hvor 43 pct. af alle kvinder bruger mere end 3½ time om dagen på husligt arbejde, gælder dette kun for 26 pct. af alle mænd (ibid.). Set over de sidste 45 år har kønnet betydet stadigt mindre for den tidlige fordeling af husarbejdet mellem ægtefællerne. Hvor forskellen i mænd og kvinders daglige husholdningsarbejde for eksempel i 1964 var fire timer på en gennemsnitlig ugedag, svarer denne forskel i dag til knap en time om dagen – nemlig 3½ timer for kvinder og 2½ timer for mænd (ibid.). Samtidig viser statistikken, at mænd og kvinder generelt ikke laver det samme i hjemmet, men at der er tale om kønsarbejdsdeling, hvor kvinderne oftest tager sig af de mere rutineprægede og tidsbundne opgaver i dagligdagen (som f.eks. madlavning og indkøb), mens mænd mere tager sig af opgaver, der ikke nødvendigvis skal udføres på bestemte tidspunkter af dagen eller ugen (ibid.). Med andre ord har kønnet fortsat væsentlig betydning for, hvor meget tid de voksne parter i en familie bruger på husholdningsarbejde og på hvilke måder.

Hvordan ser dette forhold ud blandt denne undersøgelses etniske minoritetsfamilier? Og hvordan skal vi forstå en eventuel ulige fordeling og kønsmæssig opdeling af husholdningsarbejdet? Skyldes en eventuel ulighed f.eks. forskellige præferencer i forhold til husarbejdets forskellige dele, en bestemt indretning af den hjemlige arbejdsdeling i forhold til parternes arbejdsliv uden for hjemmet eller måske et ønske om at videreføre forskellige traditionsbundne kønsroller i familien?

Ovenstående udgør en række kvalitative spørgsmål, som generelt er underbelyst i forskningsmæssig sammenhæng, når det omhandler arbejdsdelingen mellem mænd og kvinder i etniske minoritetsfamilier. På hvilken måde, og i hvilken grad, deler parterne opgaverne imellem sig, og spiller f.eks. uddannelsesniveaue, antal børn og deres alder ind på denne opgavefordeling, eller er forskellige kulturelle

værdier og normer vigtigere? Sker der en ændring i den hjemlige arbejdsdeling over tid – dvs. hvad er forskellene i husholdningsarbejdets fordeling, ikke alene når det vedrører køn, men også når det omhandler de interviewedes status af henholdsvis 1. og 2. generation? Hensigten her er ikke en detaljeret kortlægning af ægtefællernes tidsbrug i hjemmet, men i overensstemmelse med undersøgelsens kvalitative karakter snarere at indhente de interviewedes subjektive oplevelser og forståelser af egen og ægtefællens indsats med hensyn til det daglige husholdningsarbejde.

Hvordan er husholdningsarbejdet fordelt mellem ægtefællerne?

Betragter man undersøgelsens ti hushold, er det samlede billede, at både den mandlige og kvindelige ægtefælle tager del i det arbejde, som på forskellig vis har at gøre med hjemmet. Hvad, der varierer fra hushold til hushold, er måden, hvorpå arbejdet nærmere er fordelt mellem parterne, samt selve omfanget af denne indbyrdes arbejdsdeling. Med henblik på en nærmere diskussion af dette emne er det her relevant kort at skelne imellem *to forskellige former for deltagelse*: 1) den konkrete *udførelse* af arbejdsopgaver og 2) varetagelsen af *overblikket* over, hvilke arbejdsopgaver der skal udføres. Anskuer man de ti ægtepars arbejdsdeling i hjemmet i lyset af disse to former for deltagelse, er der igen tale om, at materialet rummer stor konsistens på nogle områder såvel som stor variation på andre.

De opgaver, som har relation til børnenes mest centrale hverdagsrutiner (såsom aflevering og afhentning i institution, tandbørstning og godnatlæsning), udføres generelt set nogenlunde ligeligt de mandlige og kvindelige ægtefæller imellem. I langt størstedelen af husholdene med mindre børn er det stort set lige så tit manden som kvinden, der “afleverer og henter”, og lige så tit manden som kvinden, der putter børnene i seng. Statistisk set er dette et forhold, som også gør sig gældende blandt den etnisk danske del af befolkningen, se Bonke 2012. Det andet mønster, som går igen på tværs af ægteparrene, er, at der typisk er en del af husholdningsarbejdet, som parterne er fælles om at udføre (som f.eks. rengøring og indkøb), mens der også er arbejdsopgaver, som de hovedsageligt udfører hver især (for kvindens del typisk f.eks. madlavningen, og for mandens del typisk f.eks. bilvask, havearbejde eller husstandens papirarbejde). Statistisk set er også dette et forhold, som gør sig gældende blandt den etnisk danske del af befolkningen, hvor kvinderne som omtalt oftest tager sig af de mere tidsbundne opgaver i dagligdagen (som f.eks. madlavning), mens mænd mere tager sig af opgaver, der ikke nødvendigvis skal gøres på bestemte tidspunkter af dagen eller ugen (ibid.). Det spektrum, som undersøgelsesmaterialet dækker over, hvad angår *udførelsen* af opgaver, består således i omfanget af det fælles arbejdsområde samt omfanget af de arbejdsområder, som de hver især varetager. Mens mange af de opgaver, som har relation til børnenes

daglige rutiner, som nævnt udføres relativt ligeligt de to køn imellem, er dette altså med andre ord ikke ensbetydende med, at det samme nødvendigvis gør sig gældende med hensyn til andre opgaveområder.

Hvad angår det, vi kunne kalde ansvaret for *overblikket* over de huslige arbejdsopgaver, peger materialet generelt på en relativt *ulige* fordeling mellem de mandlige og kvindelige ægtefæller. Med undtagelse af ét hushold tegner der sig et tydeligt billede af kvinderne som dem, der i det daglige står for det almene overblik. Dvs. at kvinderne – ud over selv at skulle udføre en række opgaver – bærer det overordnede ansvar for også at overskue og koordinere de opgaver, som skal udføres. Trods denne gennemgående tendens vedrørende overblikket over husholdningsarbejdet er der dog i materialet også her tale om et vist spektrum.

For at illustrere materialets variation med hensyn til fordelingen af husholdningsarbejdet (både hvad angår udførelse og overblik) præsenteres nedenfor en række udvalgte eksempler i form af uddybende interviewuddrag. De fire hushold, som omtales, skal dermed ses som optegnende netop et spektrum: I det første par tilstræber begge ægtefæller en lige arbejdsdeling og et fællesskab om husarbejdet, mens dette slet ikke er tilfældet i det sidste par. De to midterste eksempler demonstrerer forskellige nuancer inden for denne tematik.

Det første eksempel udgør ægteparret Ruzgar og Umay (begge 25-30 år), der har tyrkisk 2. generationsbaggrund. Som vi skal se, oplever de som ægtefæller at være meget fælles om både det at udføre og have overblik over husarbejdets forskellige, løbende opgaver – og det er tydeligvis også et ideal, som de begge lægger vægt på. Samtidig er der nogle adskilte områder, som de fortrinsvis tager ansvar for hver især (inkluderende *både* udførelsen og overblikket) – for Ruzgars vedkommende ting, der har at gøre med bil, lån og forsikringer samt indkøb og vasketøj, og for Umays vedkommende madlavning og det dertil hørende overblik over fornødent indkøb. Nedenfor beskriver de hver især deres oplevelse af den hjemlige arbejdsdeling.

Ruzgar:

Vi hjælper hinanden meget, rigtig meget. I hjemmet er vi faktisk meget “fifty-fifty” fælles om tingene. Og det er ikke noget med at *aftale* det. Hvis Umay er hjemme, så laver hun mad – jeg laver også mad nogle gange. Men fordi hun er hjemme på barsel nu, så laver hun mad. Jeg dækker så bordet, for eksempel. Når vi har spist færdig, er vi sammen om at rydde af bordet og sætte i opvaskemaskinen. Med mindre den lille skal ammes eller noget andet – så rydder jeg op alene. Og støvsugning skiftes vi også til at gøre, alt efter situationen. Så der er ikke noget med, at *du* støvsuger, og jeg laver *ikke* dét og dét. Sådan er det slet ikke.

Men med hensyn til tøj – jeg tror kun, at Umay har vasket tøj og hængt vasketøj op én gang i løbet af måske to år nu. Det er typisk mig, der gør det. Og alt sådan noget, der f.eks. har med banken og forsikringer at gøre, det er også typisk mig. Umay, hun gider ikke, og hun sætter sig ikke ind i tingene. Jeg *prøver* nogle gange at inddrage hende i det og sige “kan du ikke lige ringe for mig?”. Men så vil hun faktisk ikke. Alt med hensyn til bilen – det er også mig. Men bortset fra disse ting, så er vi meget fælles om alt, som har med hjemmet at gøre.

Jeg er sådan et familiemenneske, tror jeg – jeg kan rigtig godt lide at hjælpe, og at det fungerer. Så jeg hjælper hende rigtig meget. For jeg synes ikke, det er rimeligt hvis altså, sådan har det rigtig meget været i vores kultur, desværre, hvor kvinden laver det huslige arbejde, og manden laver dét og dét. Det er sådan lidt gammeldags. Og jeg synes, det er synd, fordi... *så* skal hun passe børnene, *så* skal hun lave mad, *så* skal hun vaske tøj, *så* skal hun støvsuge, *så* skal hun tørre støv af. Altså, hvor *meget* skal hun nå? *Plus* at hun også har et arbejde. Hun er *også* et menneske! *Hun* skal også have lov at trække vejret og have et *godt* liv – ud over bare at lave husligt arbejde hele tiden. Så jeg synes, at det er meget sjovere og hyggeligere, når man er sammen om det. Og så har man også mere tid sammen bagefter.

Umay:

Alt det med husarbejdet herhjemme – altså, vi sidder ikke sådan og deler det op imellem os. Men vi tager det meget, som det kommer. Altså, det er ikke bare, at vi er fælles om at *gøre* tingene, men jeg synes også, at vi er fælles om at have overblik over, *hvad* det er, der skal gøres. Det synes jeg, at vi er. For hvis jeg f.eks. ikke har opdaget, at der er meget tøj, som skal vaskes – så har *han* allerede ordnet det. Men lige med maden er det mest mig, der har overblikket. Så hvis der mangler noget til maden, så siger jeg det, og så kører han ud og køber det. Så indkøb, det er mest ham.

Men så er der områder, hvor det udelukkende er ham, der har overblikket, og hvor jeg *slet* ikke har styr på det. Banklån og forsikringer og sådan noget. Det er *kun* ham [griner]. Det er dejligt. Men jeg har da nogle gange tænkt på, om jeg måske skulle sætte mig lidt ind i det, for han har ikke tid til *altid* at være den, der skal ringe rundt til banken osv. Men dét har jeg så *ikke* fået gjort [griner]. Så alt sådan noget – det er *kun* ham. Og vasketøj – det er mest ham. Men ud over lige disse ting, som mest er ham, og så selve madlavningen, som mest er mig, så synes jeg, at vi deles rigtig, rigtig meget om tingene og er meget fælles om det hele.

Vi kan ikke vide, hvorvidt Umay og Ruzgar i praksis har en helt ligebyrdig arbejdsdeling i hjemmet, eller hvad der f.eks. nærmere ligger i, at Ruzgar bl.a. betegner det som, at han "hjælper" Umay, når han udfører husarbejde. Men det er i hvert fald tydeligt hos dem begge, at det er vigtigt for dem *at dele* og *være fælles om* arbejdet i hjemmet, hvilket de også begge overordnet oplever som tilfældet.

Et andet eksempel udgøres af ægteparret Khalid (41-50 år) og Ihsam (31-40 år), der begge har irakisk 1. generationsbaggrund. Her foretrækker de to ægtefæller en noget mere skarp opdeling, hvad angår de arbejdsopgaver i og omkring hjemmet, som skal udføres til daglig. Inden for hver deres hovedansvarsområder hjælpes de dog også sommetider ad. Begge udtrykker tilfredshed med den rådende arbejdsdeling imellem dem og befinder sig godt med hver sine pligter.

Ihsam:

Alt det indenfor er mest mit ansvar, og alt det udenfor er mest hans ansvar. Ikke fordi det *skal* være sådan. Men mest fordi han *elsker* havearbejde, og jeg *elsker* husarbejde. Så det er jo perfekt. Og det er også de ting, som vi er bedst til. Han er bedst til dét i haven, og jeg er bedst til dét i køkkenet og hjemmet. Så vi er begge glade sådan.

Jeg laver maden hver dag – det tager en time. Og jeg gør rent hver dag, i en time eller halvanden. Ja, det er lidt sygt i hovedet, det ved jeg godt [griner]. Men ellers synes jeg ikke, at det er så hyggeligt at lave mad og spise, hvis der ikke er rent. Det er svært for mig at begynde at slappe af, før jeg har gjort rent. Og jeg vil faktisk helst *selv* gøre rent. For jeg synes selv, at jeg er lidt irriterende, for når han gør det, så siger jeg hele tiden til ham "åh, du har glemt noget her". Så jeg synes, at det er nemmere for mig – og også for ham – at jeg gør det selv [griner]. Og dét har jeg det godt med.

Khalid:

Huset indenfor, det er min kones arbejde. Jeg arbejder mest i haven og sådan. Pigerne i huset, og drengene udenfor. Det tunge arbejde til drengene [griner]. Så vi laver ikke altid det samme. Vi deler det op og laver en plan. Hvem laver dét, og hvem laver dét. Men nogen gange hjælpes vi også ad – hun hjælper mig ude i haven, eller jeg hjælper hende indenfor med f.eks. at støvsuge.

Det tredje eksempel er ægteparret Bashir og Abida (begge 31-40 år), der har pakistansk 2. generationsbaggrund. Som vi skal se, oplever Abida, at de som ægtefæller og forældre ikke i tilstrækkeligt omfang er fælles om det daglige husholdningsarbejde, hverken hvad angår udførelse eller overblik. Bashir har nogle ansvarsområder, som alene er hans: husstandens banklån, forsikringer, regnskab og andet overordnet papirarbejde (hvilket ikke fremgår af interviewuddragene). Mens Bashir ligeledes

bidrager til dele af husstandens rengøringsopgaver, finder Abida imidlertid generelt set, at hun bærer ansvaret for en alt for stor del af det samlede husarbejde – et forhold, som Bashir i et vist omfang giver hende medhold i.

Abida:

At Bashir burde være lidt mere på i forhold til at lave mad, det er noget, jeg har sagt til ham meget længe nu – i tre år! Men jeg tror, at han nogle gange vælger den nemme løsning og siger “jamen, jeg kan ikke finde ud af det, så det må du selv stå for”. Men nu er jeg nogle gange begyndt at sige til ham, når han er kommet hjem: “Jamen, jeg har ikke lavet noget mad i dag – hvis ikke du laver noget, så får vi ikke noget aftensmad”. Så har han da bikset noget sammen. Så jeg kan jo se, at han godt *kan*, når han endelig gider.

Jeg plejer faktisk også at stryge hans skjorte, inden han tager på arbejde, selvom jeg flere gange har tilbudt at *lære* ham det. For han siger jo, at han ikke *kan* stryge. Men når jeg vender tilbage på arbejde efter barslen, så bliver alt det herhjemme nødt til fremover at blive et samarbejde. Det *har* jeg også sagt til ham. For ellers kører man træet i det. Men det er lidt sværere end som så, synes jeg, at få ham til at komme med ind på den slags ting. Og ham og hans kammerater har da også en intern joke med, at hvis man hjælper for meget til derhjemme, så er man under tøflen! [hun sukker].

Så jeg synes, at det *er* mig, der laver størstedelen af tingene herhjemme. Og der *har* været nogle gange, hvor jeg har været *meget* frustreret over det. Men én ting, som han *gør*, er at støvsuge – fordi han ikke kan lide det, når jeg *gør* det. Han synes ikke, at jeg støvsuger godt nok. Men *ellers* så er det mig, der står for alt i hjemmet. Han arbejder *enormt* meget og sidder meget foran sin computer. Men manden burde også godt kunne tage *sin* tørn. Det er os *begge*, der er forældre. Så generelt føler jeg ikke, at jeg bliver aflastet nok. Men jeg tror, det er meget normalt. Jeg tror, det er sådan for langt de fleste børnefamilier – uanset *hvilken* baggrund man har.

Bashir:

Hvad angår madlavning – på dét område, der er vi nok lidt traditionelt opdelt. Og der er mange gange, hvor jeg har sagt til Abida: “jamen, jeg *vil* gerne lære det”. Og jeg fortryder også lidt, at mine forældre ikke lærte mig det. Det med madlavning blev min søster jo opdraget med, mens jeg ikke fik at vide, at jeg *også* skulle lære det.

Så inden vi fik vores barn, der snakkede vi om, at hvis det blev en dreng, jamen, så skal vi sørge for, at *han* også lærer at lave mad. Sådan at *hans* kommende kone ikke er afhængig af, at det *kun* er hende, der skal lave mad. Ligesom med mig nu – det

er *sjældent*, jeg laver mad. Men jeg er så heller ikke typen, der går og siger, at jeg *skal* have varm mad på bordet, og at det *skal* være en ny ret hver dag. Og Abida hun ved godt, at vi har nogen i vores vennekreds, hvor mændene er sådan. Og dér er jeg så fleksibel. Men jeg tror, at i de seks år, vi har været gift, har jeg måske lavet rigtig mad to-tre gange.

Men det er jo heller ikke sådan, at jeg *slet* ikke hjælper til i hjemmet. Altså, det er mig, der tager mig af støvsugningen. Og jeg skifter den lilles ble og tøj og sådan. Så det er ikke, fordi jeg ikke tager mig af ting i hjemmet *overhovedet*. Men madlavning, det er så hendes afdeling. Og det er ikke, fordi jeg har sagt, at det *skal* være på den måde, men fordi jeg ikke kan finde ud af at lave mad.

Det fjerde og sidste eksempel udgøres af ægteparret Erdem og Ceren (begge 31-40 år), der har tyrkisk henholdsvis 2. og 1. generationsbaggrund (Erdem kom til landet som 10-12 årig, mens Ceren som voksen er familiesammenført hertil). Bortset fra sommetider at aflevere og hente det yngste barn i institution og en gang imellem at putte ham i seng om aftenen oplever Ceren, at det er hende, der står for samtlige opgaver, som har med hjemmet at gøre – både med hensyn til overblik og udførelse. Hun finder ikke at kunne komme i tanker om et eneste ansvarsområde, som alene er Erdems. Dette giver Erdem hende for så vidt fuldt medhold i, men på den anden side giver han også udtryk for at være ret ligeglad med det.

Ceren:

Erdem arbejder meget. Han har to arbejder. Så det er mest mig, der holder styr på alting – passer alle ting. Så jeg bliver *tit* meget stresset. Indkøb, børn, rengøring – alt. Ved du hvad, jeg tænker lige nu? Jeg tænker, at bare jeg snart skulle sove. Det er rigtigt. For jeg er rigtig træt. Jeg har ansvaret for *alt*. Men jeg kan selvfølgelig ikke være *alle* steder! Jeg hjælper jo også ham – f.eks. vasker og stryger hans tøj. Jeg vil *også* gerne bruge hjælp! Men det er mig, der laver det hele. Der er ikke noget, som det *kun* er ham, der laver og har ansvar for. *Kun* hans eget arbejde.

Alt sådan noget med papirer – f.eks. regninger – det er også mig, der gør det. Det gider han ikke. Han er ligeglad. For han bliver meget stresset, hvis han skal gøre det. Han blander alting sammen. Hvis han f.eks. skal tage sig af en regning, så siger han “jeg venter lidt, okay, tre-fire dage, *så* gør jeg det – jeg gider ikke lige nu”. *Derfor* gør jeg det – så skal jeg ikke sidde hele tiden og se på den regning! De eneste papirer, jeg ikke tager mig af, er dem omkring hans firma. *Dét* må han selv gøre. Men nogle gange så kommer der tre, fire rykkere, og *så* gider jeg altså ikke mere. Så *alting* ordner jeg. Jeg føler mig meget stresset nogle gange.

Erdem:

Altså, hvis du spørger min kone, så er jeg rigtig dovent anlagt. Hun synes ikke, at jeg laver en skid, og at det er hende, der laver det hele. Indkøb f.eks. – det er hovedsageligt min kone, der er ansvarlig for det. Altså, jeg må nok sige, at jeg har valgt at være lidt dovent anlagt, hvad angår indkøb. Rengøring og tøj og alt sådan noget – det er konen. Dét har hun overblik over. Jeg må nok sige, at ærlig talt og indrømmet, så tror jeg, at hvad angår huspligter – dem har jeg mest overladt til konen. Også selvom hun havde et arbejde ved siden af, fuld tid. Og hun har klaget og brokket sig over, hvorfor det altid lige er hende, der skal stå for det hele. Vi har mange diskussioner frem og tilbage, men så har jeg altid rigtig gode argumenter [griner].

Ovenstående hverdagsbeskrivelser, der stammer fra fire forskellige hushold, tegner et spektrum over forskellige grader af fælles deltagelse i husholdningsarbejdet. Som man ser, danner interviewuddragene ved siden af dette imidlertid også en form for “tilfredshedsbarometer”, hvad angår kvindernes oplevelse af det daglige samarbejde med mændene om opgaver i hjemmet. Mens Umay (2.g. tyrkisk) og Ihsam (1.g. irakisk) er tilfredse med dette samarbejde og den rådende arbejdsdeling, giver Abida (2.g. pakistansk) og Ceren (1.g. tyrkisk) udtryk for det modsatte. Blandt undersøgelsens kvindelige interviewede kan i alt fire personer – på linje med Umay og Ihsam – beskrives som “tilfredse”, hvad angår den hjemlige arbejdsdeling. De to øvrige er Faten og Zainab, der som bekendt har henholdsvis irakisk og pakistansk 1. generationsbaggrund, og hvis respektive ægtefæller, Rami og Fawad, begge er førtidspensionerede (ligesom der i begge hushold i dag kun er større teenagebørn).

Hvad angår irakiske Faten og Rami (begge 1.g.), giver de udtryk for at være meget fælles om husarbejdet – eksempelvis laver de begge mad og gør rent. De opererer kun i begrænset omfang med adskilte arbejdsområder, som de hver især har ansvar for. Et andet forhold, som her er værd at bemærke, er grundlaget for, hvordan de to ægtefæller indbyrdes aftaler at fordele hjemmets arbejdsopgaver imellem sig: Det er nemlig afhængigt af, hvem der har ondt hvor og hvornår. Er det således en af de dage, hvor Faten har mange smerter i sin skulder og derfor ikke kan lave mad, er det Rami, der gør det. Er det omvendt en af de dage, hvor Rami f.eks. har ondt i ryggen og derfor ikke kan støvsuge, er det Faten, der gør det.

Om husholdningsarbejdet i sit hjem fortæller Zainab (gift m. Fawad, begge 1.g.), at det er hende, der i det daglige står for langt størstedelen af dette, både hvad angår overblik og udførelse. Fawads sygdom gør, at han let overanstreges, og at han derfor kun i ringe grad kan udøve fysisk aktivitet. Zainab giver dog udtryk for stor overbærenhed i forhold til denne situation, samtidig med at hun finder, at Fawad er sød til at hjælpe til – f.eks. med indkøb – på dage, hvor hun har mange smerter i hånden på grund af sin slidgigt.

Med andre ord: Blandt de interviewede kvinder, som giver udtryk for en generel tilfredshed med den daglige arbejdsdeling i hjemmet, afhænger dette altså ikke *nødvendigtvis* af, at arbejdsfordelingen er hverken *lige* (hvilket ikke gælder for Zainabs vedkommende) eller *ens* (hvilket ikke gælder for Ihsams vedkommende).

I materialet findes en midtergruppe af kvinder, som i forhold til den hjemlige arbejdsdeling hverken kan siges at tilhøre “de tilfredse” (jf. *Umay*, *Ihsam*, *Faten* og *Zainab*) eller de decideret “utilfredse” (jf. *Abida* og *Ceren*). Denne midtergruppe indbefatter således følgende fire kvinder: *Tahira* (2.g. pakistansk – gift m. Alim, 2.g.), *Janine* (2.g. palæstinensisk – gift m. Amin, 1.g.), *Gülistan* (2.g. tyrkisk – gift m. Selim, 1.g.) og *Amani* (2.g. palæstinensisk – gift m. Murwan, 1.g.). Om fordelingen af det hjemlige husarbejde giver disse fire på forskellig vis udtryk for enten at være “tilfredse i mindre grad” eller “let utilfredse” (for Tahiras vedkommende primært fordi hun oplever, at overblikket hænger på hende, og de øvrige finder i for høj grad at varetage både overblik og udførelse). Fælles for disse fire kvinder kan et interessant træk iagttages. Det er den måde, hvorpå de gennemgående placerer ansvaret for den skæve arbejdsdeling i hjemmet på sig selv, enten fordi – siger de selv – at de generelt har svært ved at give arbejdsopgaverne fra sig, eller fordi de oplever selv at udføre dem bedre end ægtefællen. Nedenstående beskrivelser illustrerer dette træk blandt disse kvinder.

Tahira (2.g. pakistansk – gift m. Alim, 2.g.):

Det er min egen skyld, at Alim har mere tid sammen med børnene end mig, fordi jeg så imens vasker op eller laver mad. For jeg kunne jo godt vende den rundt og sige “nå, men så tager du lige det her, mens jeg leger med børnene”. Men får jeg lavet mig om? Nej. Det er lidt den der med, at der skal være rent og pænt, og at jeg gerne selv vil styre det. Og Alim er jo ellers *meget* behjælpelig og kan *virkelig* godt tage sin tjans og sådan – der er slet ikke noget dér. Altså, hvis der er et eller andet, der skal gøres, så er han jo *lige* så god til at gøre det som mig. Men... jeg er bare *lige* dét bedre, ikke... For han kan f.eks. godt lade tingene ligge fremme, hvor jeg er mere sådan “nej, der er da plads i skuffen til det”. Så det er meget mit eget valg i virkeligheden, at det mest er mig, der gør de ting, mens han er med børnene. Med hensyn til selve *overblikket* over, hvad der er af opgaver, så er det fuldt og fast mig, der har det. Samtidig kan jeg godt lide at have kontrol, så der er en stor del af mig, der synes, det er fint. Men jeg synes også, det er tungt.

Janine (2.g. palæstinensisk – gift m. Amin, 1.g.):

Hvis jeg beder Amin om at gøre noget herhjemme, så *gør* han det. Men hvis jeg ikke beder ham om det, så *gør* han ikke. Han har jo ikke sådan været opdraget til at hjælpe til. Men han *gør* det meget gerne, hvis man *beder* ham om det. Altså, han er

ret god til f.eks. at lave mad. Rigtig god, faktisk. Og han *vil* meget gerne. Men det er jo mig selv... *jeg* påtager mig for meget. Jeg giver ham jo ikke det ansvar – “kan du ikke lige gøre det?” For jeg vil jo gerne have det hele gjort færdigt, inden han kommer fra arbejde – lave mad, rydde af, vaske op. Ikke for *hans* skyld, han er ligeglad, hvis hele huset er beskidt. Men for min *egen* skyld – fordi *jeg* har svært ved at have det hyggeligt, hvis der ikke er rent og ryddet. Men hvis jeg beder ham om at gøre noget, så *vil* han jo meget gerne. Han brokker sig jo ikke over det. Det er jo *mig*, som har svært ved at give slip. Det er mig, der føler, at *jeg* jo kan gøre det hele bedre.

Amani (2.g. palæstinensisk – gift m. Murwan, 1.g.):

Jeg er sådan en meget selvstændig type, og hvis tingene ikke bliver gjort rigtigt, så skal jeg jo alligevel gøre det bagefter ham, og så kan jeg lige så godt gøre det selv fra start af. Men sådan var det dog mest i starten af vores forhold – nu er han så småt begyndt at tage skridtet til nogle gange også at gøre det, *inden* jeg beder ham om det. Han er blevet mere selvstændig i forhold til de forskellige opgaver, men det *store* overblik ligger stadig hos mig. F.eks. så har vi lige nu en fotograferingsseddel fra børnehaven hængende på køleskabsdøren, som jeg har husket ham på i fjorten dage nu! Så *derfor* er det mig, der påtager mig det meste af overblikket. Men jeg får tit at vide af andre, f.eks. af min mor, at jeg også skal lade opgaverne gå over til Murwan. For nogle gange kan jeg godt lide *både* at være den, der laver listen over ting, som skal gøres, *og* den, som udfører dem. Så ved jeg jo, at det bliver gjort rigtigt.

Oplevelsen af at udføre nogle opgaver i hjemmet bedre end ægtefællen kan imidlertid ikke registreres alene blandt kvinderne i undersøgelsen – det forekommer også blandt mændene. Et eksempel, som allerede er nævnt, er Bashir, som ikke synes, at Abida støvsuger grundigt nok, hvorfor han foretrækker selv at gøre det. Et andet eksempel er Alim, der ikke synes, at Tahira klipper neglene på deres børn godt nok. Tahira fortæller:

Klippe negle på børnene – det er *altid* Alim. Han synes ikke, at jeg gør det godt nok – at jeg klipper dem *pænt* nok. Så negle, det er altid ham. Jeg tænker “tænk, at han går op i *dét*”. Det er lidt sødt, men også lidt irriterende [griner].

Mens graden af kvindernes tilfredshed med arbejdsdelingen i hjemmet er diskuteret ovenfor, fortjener også mændene et kort ord med på vejen – nærmere bestemt hvad angår deres tilfredshed med at deltage i det daglige husholdningsarbejde. Her tegner der sig, som allerede vist, en relativ stor variation. Der er for eksempel Ruzgar (2.g. tyrkisk – gift m. Umay, 2.g.), som betragter sig selv som “et familiemenneske”, der “elsker at hjælpe til”, og som ikke synes, det er rimeligt, hvis kvinden

skal gøre det hele, idet hun “jo også er et menneske, der skal have lov at trække vejret”. Modsat findes Erdem (2.g. tyrkisk – gift m. Ceren, 1.g.), som med hensyn til at hjælpe til i hjemmet ganske enkelt blot “har valgt at være dovent anlagt”, som han selv siger det, og som ikke virker til i nogen synderlig grad at lade sig påvirke af hustruens “klagen og brok” på området. Videre er der eksempelvis Bashir (2.g. pakistansk – gift m. Abida, 2.g.), som synes, at han prøver at forbedre sig så godt, som han nu kan – og så meget, som hans tid nu tillader – men som samtidig også finder morskab ved at drille dem blandt hans venner, som f.eks. hjælper til med maden, med at de er “under tøflen”. Andre fortæller om en helt modsat tilgang til dette emne, heriblandt Alim (2.g. pakistansk – gift m. Tahira, 2.g.). Han forklarer:

Det er typisk alle os drenge. Vi kan være chefer ude, og top det ene og det andet. Men når det kommer til vores sociale kompetencer i hjemmet – lave mad, vaske op, gøre rent – så er de kompetencer jo tit ikke-eksisterende. Og så forventer vi, at konen både skal være udearbejdende og gøre alle de ting hjemme. Og så bare vi har leveret *lidt* derhjemme, så tror vi, at vi er konger.

Jeg tager det sommetider op blandt mine venner. Så laver de bare sjov med det, griner og siger: “ja, ja, vi ved jo godt, at vi alle sammen er under tøflen”. Så siger jeg til dem “hva’ fanden mand, I er både nørder, og I har ikke oplevet en skid hele jeres ungdom, og så blev I gift, fordi der var nogen, der *fundt* en til jer – heldigt for jer, for ellers ville I ikke engang have kompetencen til at kunne gå ud og finde en kvinde!” Så kører jeg sådan lidt på dem. Og så siger jeg med stolthed til dem “*selvfølgelig* er jeg under tøflen – min fornemmeste opgave i livet er, at min kone er glad for mig”. Det er min religiøse forpligtelse! At hun i sit hoved skal tænke, at jeg er den bedste mand, der findes for hende. Og hvis dét betyder, at jeg skal tage den ene eller den anden opvask – så er dét da *ingenting*!

Det er vanskeligt inden for materialets ramme at pege på en eller flere udslagsgivende faktorer med hensyn til kvindernes tilfredshed med mændenes deltagelse i husarbejdet – og med hensyn til mændenes egen tilfredshed med *at deltage* i dette arbejde. Det skal tages i betragtning, at undersøgelsen kun vedrører ti par, så tallene er under alle omstændigheder for små til at uddrage nogen videre konklusion om forholdene blandt etniske minoriteter som helhed. Det begrænsede talmateriale antyder intet mønster f.eks. med hensyn til uddannelsesniveau, etnisk/national oprindelse eller alder. Eksempelvis findes der både blandt undersøgelsens højt og lavt uddannede mænd nogle, som sætter pris på at deltage i husarbejdet, og nogle, for hvem dette kun gælder i mindre grad. Heller ikke hvad angår de mandlige interviewpersoners status af henholdsvis 1. eller 2. generation, fremkommer der

noget mønster, som eventuelt kunne forfølges i en større undersøgelse. Inden for begge kategorier findes nogle, der hjælper meget til i hjemmet, og nogle, der hjælper mindre til. Forsøger man at se på graden af religiøsitet blandt mændene, er der heller ikke her noget entydigt billede. For eksempel kan både Bashir og Alim (begge 2.g. pakistansk) grupperes som rettroende, men uden at de dog deler den samme indstilling til at hjælpe til i hjemmet og være fælles om husarbejdet.

Ser man i det store hele på undersøgelsens forskellige hushold, er der imidlertid ét forhold vedrørende tilfredsheden med arbejdsdelingen i hjemmet, som kan siges at gå igen: I de par, hvor begge ægtefæller tilhører 1. generation, lader det til, at der blandt kvinderne generelt findes en større overbærenhed med deres mænd, hvad angår omfanget af disses deltagelse i husholdningsarbejdet. Samtidig er det ligeledes blandt denne gruppe kvinder i materialet, at den største tilfredshed med den hjemlige arbejdsdeling er at spore – ud af de fire kvindelige ægtefæller, som i denne henseende tidligere kategoriseredes som “tilfredse”, er netop tre part i et ægteskab, hvor begge tilhører 1. generation (*Ihsam, Faten og Zainab*). Med en vis forsigtighed (grundet materialets begrænsede størrelse) kunne dette tale for, at etniske minoritetskvinder, som i Danmark tilhører 1. generation, måske generelt stiller færre/mindre krav til mandens deltagelse i husarbejdet end de, der i dag har 2. generationsbaggrund (hvad enten sidstnævnte selv danner par med en person tilhørende 1. eller 2. generation).

En sådan fortolkning kan imidlertid siges at være understøttet af en norsk undersøgelse af ligestillingen i etniske minoritetsfamilier (Kavli & Nadim 2009). Denne peger på, at kvindelige respondenter, som oplever arbejdsdelingen i hjemmet som retfærdig, ikke kun knytter dette sammen med, om arbejdet er mere eller mindre ligeligt fordelt mellem parterne. Opfattelsen af, hvad der er retfærdigt eller ej, er også præget af de forventninger, som kvinderne har (ibid.: 132). Forfatterne understreger, at disse forventninger generelt ændres over tid i mødet med det omgivende samfunds ligestillingspolitiske ambitioner (både med hensyn til det offentlige liv og i hjemmet), og at de mange gange ændrer sig hurtigere blandt kvinder end blandt mænd (ibid.).

Hvordan bruges fritiden i og uden for familien?

Begrebet ‘fritid’ må nødvendigvis afgrænses i relation til andre områder af det daglige liv – først og fremmest ‘arbejde’. I undersøgelsesmæssige sammenhænge refererer ‘arbejde’ som regel til det betalte arbejde, som en person udfører. Uden for denne *arbejdssfære* ligger det ubetalte arbejde (f.eks. husholdningsarbejdet) og fritiden, som derimod tilsammen kan betegnes som *privatsfæren* (Madsen & Nayberg 1992). Inden for kvantitative tids- og forbrugsstudier betyder dette, at ‘fritid’ grundlæggende er defineret som *ikke-arbejdstid*, hvad enten der altså er tale

om betalt eller ubetalt arbejde, eller om det finder sted på arbejdsmarkedet eller i f.eks. hjemmet i form af husholdningsarbejde. Mere nøjagtigt forstås 'fritid' gerne som inkluderende spisning og personlig hygiejne, men eksklusive søvn, betalt arbejdstid, ubetalt husholdningsarbejde (indkøb, husarbejde, gør-det-selv-arbejde og børneomsorg), uddannelsestid, transport til og fra arbejde/uddannelse og anden transport samt tid brugt på at hente og bringe børn til og fra skole/daginstitution (Bonke 2012: 28, 34).

Hensigten i denne undersøgelse er imidlertid ikke at foretage en detaljeret kortlægning af de interviewedes faktiske tidsanvendelse i fritiden – det vil altså sige, når de ikke enten arbejder lønnet uden for hjemmet eller udfører forskellige former for ubetalt arbejde i relation til hjemmet og familielivet. Dette fravalg er udtryk for denne undersøgelses kvalitative tilgang, som frem for inddeling af det indsamlede materiale i objektive kategorier snarere har til formål at skabe et mere overordnet indblik i de interviewedes *egne* subjektive erfaringer og opfattelser: at forstå tingene fra deres perspektiv. Begreber som 'arbejde' og 'fritid' får i den forbindelse andre, mere hverdagslige og mindre tekniske betydninger, fordi de kommer til at afspejle, hvad den enkelte interviewede selv forbinder med f.eks. 'at arbejde', 'at have forpligtelser' eller 'at have fri'.

Hertil kommer, at dagligdagens forskellige sociale og økonomiske rum – 'arbejde', 'familie', 'fritid' m.v. – ofte i praksis overlapper hinanden på forskellige måder i dagligdagen (Madsen & Nayberg 1992). Et eksempel kunne være, når man tager arbejde med sig hjem, eller når man omvendt udfører forskellige private gøremål i arbejdstiden (ibid.). Mere grundlæggende er det imidlertid, at forskellige personer vil opfatte samme gøremål forskelligt, hvilket igen vil have indflydelse på deres valg og handlinger. Som vi også skal se, er det derfor afgørende i en kvalitativ undersøgelsessammenhæng ikke kun at operere med fastdefinerede, adskilte sfærer, men også at tage højde for de forskellige grænseflader og overlappende handlinger, som der for den enkelte interviewede måtte være tale om i relation til disse sfærer. Et eksempel på denne problematik kunne være *Ceren*, der har tyrkisk 1. generationsbaggrund, og som er gift med *Erdem*. Som tidligere vist giver *Ceren* udtryk for en grundlæggende utilfredshed med den hjemlige arbejdsdeling, ligesom hun understreger, at hun på grund af den ulige arbejdsdeling i hjemmet ofte føler sig meget stresset og træt. Adspurgt – i en anden sammenhæng – om hun oplever at have nogen fritid, svarer hun: "*Ja, det har jeg. Fritid har jeg, når jeg er på min uddannelse. Der er der, jeg har fritid. Det er der, hvor jeg kan give slip på alt det overblik og ansvar, som hele tiden er mit, når jeg er hjemme*".

Weekend og hverdag

Hvad svarer de interviewede, når adspurgt, hvordan de bruger deres tid, når de ikke 'er på arbejde' (hvormed der altså her henvises til deres betalte erhvervsarbejde)? I diskussionen af dette emne vil der blive lagt særlig vægt på et skel mellem 'hverdag' og 'weekend'. Det baserer sig på et gennemgående træk i materialet, som netop drejer sig om, hvordan de interviewede gennemgående opererer med en bestemt opdeling af deres ikke-arbejdstid – og af ugen – i to forskellige indholdsmæssige og sociale rum. En sådan opdeling gør sig især gældende for de interviewede, som har børn i skolealderen eller yngre (hvilket er tilfældet for otte ud af undersøgelsens ti familier). Her bliver hverdagen til det tidsrum, hvor de interviewede (ved siden af erhvervsarbejde og husholdningsarbejde) primært fokuserer på samværet med børnene. Det er kun i weekenden, at de interviewede giver plads til – ud over samværet som familie – også at fokusere på f.eks. egne fritidsaktiviteter (såsom motionstræning) samt på forholdet til familiemedlemmer uden for husstanden (såsom forældre eller søskende). Denne gennemgående indholdsmæssige opdeling af ugen – og de bevæggrunde, som nærmere ligger bag den – analyseres indgående i kapitel 3 ud fra et hovedfokus på den del af de interviewedes ikke-arbejdstid, som ligger i *hverdagene*. I indestående afsnit vil beskrivelsen derfor hovedsageligt tage udgangspunkt i den del af de interviewedes ikke-arbejdstid, som finder sted i *weekenderne*.

Hvorvidt de interviewede oplever en væsensforskel mellem 'hverdag' og 'weekend', afhænger af en række forhold – som f.eks. hvor gamle deres børn er, hvorvidt de selv har arbejde, og om de har skæve arbejdstider. Eksempelvis oplever hverken irakiske *Rami* eller *Faten* (begge 1.g.) eller nogen særlig forskel på tiden fra mandag til fredag og weekenden. Deres børn er blevet store, den yngste er 16 år, og alle er de nu travlt beskæftigede med deres egne liv i form af uddannelse, venner m.v. – både hverdag og weekend. Socialt samvær med børnene på koncentrerede tidspunkter af døgnet eller ugen udgør derfor ikke noget, der for Rami og Faten kan skabe en grundlæggende oplevelse af forskel på hverdag og weekend. Samme situation gælder i høj grad for pakistanske *Zainab* og *Fawad* (begge 1.g.), hvis børn ligeledes i dag er store – den yngste er 20 år – og travlt optagede med uddannelse, fritidsjob og venner. Dertil står de begge uden for arbejdsmarkedet, Fawad permanent og Zainab midlertidigt. Irakiske Rami er som nævnt heller ikke i arbejde, og af denne grund oplever derfor også han, at de forskellige dage ofte blot glider sammen for ham. Samtidig betyder hustruen Fatens skæve arbejdstider i hjemmeplejen – skiftende mellem hverdags- og weekendaftener – at hun kun har fri, når andre oftest er på arbejde, nemlig om dagen. Både i hverdage og weekender er det således vanskeligt, finder hun, at indgå sociale aftaler med nogen uden for husstanden, i form af f.eks. middagsarrangementer eller lignende sammenkomster.

For undersøgelsens øvrige familier er begivenheder som netop sociale sammenkomster ellers ofte noget af det, som repræsenterer et afgørende skel imellem hverdag og weekend; det er en central tematik, der vendes tilbage til i kapitel 3. For ikke overraskende er det som allerede nævnt de familier, som har mindre børn og forældre med "8-16"-jobs, der oplever skellet mellem hverdag og weekend størst. Her bliver weekenden det tidsrum, hvor de interviewede synes, at de skal nå at være sammen med deres børn, inden en ny arbejdsuge begynder. Samtidig fremhæver de, at der i weekenden som regel også melder sig mange andre gøremål og forpligtelser af forskellig praktisk karakter (f.eks. rengøring og større indkøb af dagligvarer) samt af social karakter, såsom samvær med de medlemmer af familien og slægten, som ikke er del af husstanden. Tid til dette samvær udgør en central udfordring, ikke mindst for de interviewede, som tilhører 2. generation, og som i Danmark er omgivet af både forældre, søskende og disses familier. Hvad dette forhold nærmere betyder for den måde, hvorpå de vælger at strukturere ugens gang, ses der nøjere på i kapitel 3.

Følgende opridses kort de *mest hyppige gøremål i weekenden*, hvad angår de interviewede par, som har børn i skolealderen eller derunder (hvilket som nævnt gælder for otte ud af undersøgelsens ti hushold), og hvis arbejdstider, såfremt de er i beskæftigelse, hovedsageligt ligger på hverdage inden for gængs arbejdstid. De forskellige aktiviteter herunder kommenteres ikke nærmere her, da de enten er omtalt tidligere (f.eks. i forbindelse med husholdningsarbejdet eller i forbindelse med spørgsmålet om, hvad de interviewede bruger deres penge på), eller de uddybes senere i dette eller næste kapitel.

- Rengøring og større ugeindkøb af dagligvarer
- Svømmehal med børnene (oftest faren og i nogle tilfælde hele familien) og andre former for samvær med børnene
- Børns fritidsaktiviteter i form af sportsskampe m.v. (de fleste af børnene i skolealderen er medlemmer af en idrætsforening)
- Restaurantbesøg (en del af de familier, der finder at have råd, spiser af og til ude én af weekendens dage)
- Sociale sammenkomster med familiemedlemmer uden for husstanden
- Forskellige former for praktisk hjælp til egne forældre (gældende for 2.g.)
- Egen motion i form af fitness eller løb

Individuelle fritidsaktiviteter: bestyrelsesarbejde, foreningsliv og fitness

Ved siden af deres eventuelle erhvervsbeskæftigelse, udførelsen af husholdningsarbejde og diverse sociale fritidsgøremål sammen som familie har størstedelen af de interviewede desuden en række faste fritidsaktiviteter, som de deltager i. Disse fritidsaktiviteter kan finde sted både på hverdage og i weekender.

Når 'fritid' i kvantitative undersøgelser grundlæggende afgrænses som ikke-arbejde – hvad enten betalt eller ubetalt – indebærer det, at de forskellige aktiviteter, som foretages i fritiden, ofte kædes sammen med *præference*, dvs. forskellige ønsker om at bruge tiden på en bestemt måde (se f.eks. Bonke & Greve 2013). Hvis man imidlertid mere kvalitativt interesserer sig for folks egne opfattelser af deres tid (herunder deres fritid), er det dog – som tidligere diskuteret – hensigtsmæssigt i højere grad at fokusere på, hvordan de omhandlende selv fortolker og erfarer deres tidsbrug. Et illustrerende eksempel fra en undersøgelse (Madsen & Nayberg 1992) på dette område kunne være den far, som fast går til badminton med sin søn, men som på spørgsmålet om, hvorvidt han vil regne det som fritid, svarer nej. For ham udgør denne aktivitet en del af den daglige opdragelse af sønnen, hvorfor han opfatter badmintonspillet som en forpligtelse snarere end et lyst- eller interessebetonet gøremål (ibid.: 170). Snarere end 'fritid' kan tidsanvendelsen til badminton måske i dette tilfælde derfor kategoriseres som 'ubetalt arbejde' (ibid.).

Et andet eksempel på den samme problematik kan findes i nærværende undersøgelse. *Alim*, der har pakistansk 2. generationsbaggrund og er gift med Tahira, sidder i bestyrelsen på sønnens skole, ligesom han også er aktiv i sønnens fodboldklub. Både på skolen og i fodboldklubben går der en del børn med etnisk minoritetsbaggrund, som – med Alims egne ord – kommer fra "ressourcesvage hjem", mens han oplever, at han selv og hans egen familie i mange henseender er ressourcestærke. Til trods for at han generelt synes, at han mangler tid, fortæller Alim, at han føler en forpligtigelse i det daglige til aktivt at præge udviklingen blandt de resourcesvage familier med etnisk minoritetsbaggrund. Det gælder ikke mindst – påpeger han – i forhold til den sommetider manglende forældredeltagelse blandt disse forældre. I fodboldklubben søger han at præge forældredeltagelsen ved selv at gøre et godt eksempel, som – håber han – vil inspirere andre forældre til aktiv deltagelse. På skolen søger han at præge forældredeltagelsen igennem skolebestyrelsen, blandt andet ved at få medindflydelse på de rammer, som skolen udstikker for det generelle skole-hjem-samarbejde. Selvom disse forehavender finder sted i Alims fritid, skal de snarere ses som udtryk for en oplevet forpligtigelse end som ren lyst (og på linje med eksemplet omhandlende badminton kan Alims fritidsaktiviteter måske i dette tilfælde derfor snarere forstås som 'ubetalt arbejde', jf. Madsen & Nayberg 1992). Alim fortæller:

Jeg befinder mig hele tiden i en kamp med mig selv i forhold til, hvor meget tid man skal give til familien, og hvor meget tid man skal give til samfundet. For der er så mange problemer internt i de etniske minoritetssamfund, som jeg gerne ville have løst og skabt fokus på. Blandt andet tænker jeg, at der generelt er behov for noget mere forældredeltagelse. Så jeg prøver at vise dem, at det er deres pligt som

forældre – at de er *med* i tingene. Og at de *ikke* bare sidder i en eller anden klub nedenunder og drikker kaffe med vennerne. Så disse ting synes jeg jo *også*, at jeg skal bruge min tid på – i forhold til samfundet.

Nedenfor følger en gennemgang af de faste fritidsaktiviteter, som de interviewede på egen hånd deltager i. I forlængelse af diskussionen ovenfor forsøges det ikke her objektivt vurderet, hvorvidt den enkelte fritidsaktivitet måtte være udtryk for lyst eller for en oplevet forpligtigelse, men der omtales blot de forehavender, som de interviewede selv har nævnt i forbindelse med emnet 'individuelle fritidsaktiviteter'. Gennemgangen begynder med de par, hvori den ene eller begge ægtefæller er involveret i forholdsvis mange aktiviteter, og slutter med dem, der deltager i færre eller ingenting.

- 1) *Bashir* (2.g.) bestrider to kommunalpolitiske poster og er tillige regnskabsfører i grundejerforeningen. Han dyrker fitness fast hver søndag og kommer jævnligt i den lokale moské for at bede og hilse på de ældre. *Abida* (2.g.), derimod, finder ikke, at hendes tid tillader hende hverken at dyrke fitness eller indgå i nogen forenings- eller bestyrelsesmæssige sammenhænge, selvom hun gerne ville.
- 2) *Alim* (2.g.) sidder i skolebestyrelsen og er endvidere aktiv i sønnens fodboldklub. Ved siden af dette er han medlem af en muslimsk forening, der arbejder for styrkelsen af en moderniseret og europæisk orienteret tilgang til islam blandt landets muslimske befolkning. *Tahira* (2.g.) udfører frivilligt hjælpearbejde med udsatte gadeprostituerede én aften hver anden uge.
- 3) *Ruzgar* (2.g.) er næstformand i børnehavens bestyrelse med møder én gang ugentligt. Hertil er han medlem af en fodboldforening, i hvilken han træner to gange om ugen. *Umay* (2.g.) har tidligere spillet håndbold og dyrket fitness, hvilket hun ikke længere finder tid til ved siden af sit engagement i en tyrkisk kulturforening, hvor hun er medarrangør af forskellige dialog- og debatarangementer om integration. Her har hun møder én gang om ugen.
- 4) *Gülistan* (2.g.) er ligeledes aktiv som medarrangør af forskellige arrangementer i ovennævnte kulturforening, hvor også hun deltager i møder én gang ugentligt. *Selim* (1.g.) går til fitness et par gange om måneden.
- 5) *Faten* (1.g.) deltager løbende i arrangementer afholdt af to forskellige foreninger, som begge arbejder for etniske minoritetskvinders integration på arbejdsmarkedet. *Rami* (1.g.) deltager af og til i forskellige arrangementer afholdt af en irakisk kulturforening.

- 6) *Ihsam* (1.g.) udfører løbende frivilligt arbejde i en lokal venskabsforening, som yder forskellige former for hjælp og støtte til områdets nyligt tilflyttede flygtninge. *Khalid* (1.g.) er ikke medlem af nogen foreninger eller klubber.
- 7) *Amani* (2.g.) går til fitness en-to gange om ugen. *Murwan* (1.g.) finder, at han i sin fritid er for træt til at dyrke fitness, grundet sit fysisk krævende arbejde, og han er heller ikke medlem af nogen anden form for forening eller klub.
- 8) *Erdem* (2.g.) går til fitness hver anden uge. *Ceren* (1.g.) foretrækker at løbe på egen hånd og er ikke medlem af nogen form for forening eller klub. Ud over løb nævner Ceren endvidere tiden på sin uddannelsesinstitution som en del af hendes oplevede fritid.
- 9) *Zainab* (1.g.) dyrker fitness en gang om ugen, alt imens *Fawad* (1.g.) ikke er medlem af nogen forening eller klub.
- 10) Hverken *Janine* (2.g.) eller *Amin* (1.g.) finder at have tid til at gå til fitness og er heller ikke medlemmer af nogen andre former for foreninger eller klubber.

Det er fortrinsvist kvinderne, der lægger vægt på, at de i det daglige ikke oplever at have "nok" fritid til sig selv, dvs. ved siden af fritiden sammen som familie. Særligt den form for "tid til sig selv", som omhandler *fitness* og *socialt samvær med veninder*, går igen i interviewene som noget, de pågældende ville ønske at have (mere) tid til. Nedenstående interviewuddrag belyser denne oplevelse blandt nogle af kvinderne:

Tahira (2.g. pakistansk – gift m. Alim, 2.g.):

Man har jo utroligt mange roller, og man vil jo rigtig gerne i *hver* rolle gøre det godt – og dét kan man ikke. Jeg vil gerne være en god veninde, men jeg vil jo også gerne være en god mor, og jeg vil gerne... Så jeg har *valgt* at skære lidt ned på veninderollen, kan man sige. Men jeg synes da, at der tit går så meget hverdag i den, at man lidt glemmer, at man også *lige* burde give sig selv tid til at have det sjovt med veninder og sådan. For det trænger jeg da til.

Abida (2.g. pakistansk – gift m. Bashir, 2.g.):

Jeg har ikke haft noget fritid til mig selv, efter vi har fået vores datter. Jeg føler aldrig, at jeg bare har sådan en hel time eller to for mig selv, hvor jeg kan tage et sted hen, cykle en tur – jeg elsker at cykle – eller lave en aftale med en veninde. Jeg ville jo også gerne gå til noget træning. Men Bashir har ikke været særlig behjælpelig med at tage sig af den lille imens, fordi han jo selv har en del ting, som han skal nå i weekenden, og fordi det så også ville ramle ind i hans egen træning. Men *jeg* vil også gerne have lidt tid for mig selv – og kunne bruge tid på min krop. Det savner jeg.

Når børnene bliver større end Tahiras og Abidas, kan det ændre sig. Sådan oplever kvinderne med større børn det: "Egen" fritid og "tid til sig selv" er noget nyt og anderledes. Dette er blandt andet situationen for irakiske Faten (gift m. Rami, begge 1.g.). Hun fortæller: "*Det er nyt, at jeg nu kan sige, at jeg har fået tid til mig selv og deltager i forskellige foreninger og arrangementer. For tidligere – nej, der var det kun rydde op og vaske tøj og sådan. Men nu har det skiftet*". En enkelt interviewperson, Alim (gift m. Tahira, begge 2.g. pakistansk), finder slet ikke, at det i det hele taget giver mening at tale om noget sådant som "tid til sig selv". Han forklarer:

"Tid til mig selv" – det er sådan en ting, jeg ikke helt kan forholde mig til. Hvad vil det egentlig sige, at noget kun er *min* tid? Fra jeg står op, til jeg går i seng, er tiden jo min! Dét, at jeg er sammen med min familie og børnene, er jo noget, som jeg *selv* har valgt, ikke. Derfor er det jo også *min* tid det hele. Hvis man netop forstår "min tid" som ensbetydende med, at der ikke er nogen personer omkring, som forstyrrer én og sådan... Ved du hvad, den form for ensomhed kan det være, at jeg får *rigtig* meget af, når jeg er halvfjerds! Og som jeg så til den tid vil hade, fordi jeg så hellere vil være sammen med min familie og have, at mine børn kommer på besøg!

Familien uden for husholdet

Hvad angår sociale netværksrelationer til familiemedlemmer uden for husstanden, er der tale om meget forskellige hverdagsituationer de interviewede imellem. I diskussionen af dette giver det derfor god mening analytisk at skelne imellem tre typer af hushold:

- 1) De hushold, hvor begge ægtefæller har 2. generationsbaggrund
- 2) De hushold, hvor ægtefællerne udgør en kombination af 2. og 1. generation
- 3) De hushold, hvor begge ægtefæller tilhører 1. generation

For alle i den første gruppe (pakistanske *Bashir/Abida* og *Alim/Tahira* samt tyrkiske *Ruzgar/Umay*) gælder det, at såvel deres forældre som deres søskende og disses familier bor i Danmark, og ofte er disse bosat inden for forholdsvis nær afstand, dvs. inden for f.eks. samme region (såsom Hovedstadsområdet), samme by eller samme boligkvarter. Afhængigt af antallet af søskende (her varierende mellem to og seks) og afhængigt af, om disse søskende har børn og i så fald hvor mange, kan antallet af nærmeste familiemedlemmer uden for husholdet andrage en hel del. Med undtagelse af en enkelt persons far lever samtlige forældre til de interviewede i denne gruppe fortsat, og de er i dag mellem 60 og 75 år gamle. Forældrene kom alle til landet i slutningen af 1960'erne eller starten af 1970'erne som arbejdsmigranter fra landet i Pakistan og Tyrkiet, fædrene først og dernæst mødrene. Fra hjemlan-

det havde nogle en grundskolegang, andre ikke (kun en enkelt forælder, en mor, skiller sig i denne forbindelse ud ved at komme fra byen og have en universitetsgrad). Igennem årene i Danmark (også da børnene var små) har samtlige forældre, kvinder som mænd, varetaget skiftende ufaglært arbejde inden for områder som fabrik, rengøring, køkken, tekstil, vaskeri, stålværk, jord- og beton m.m. En persons far har desuden i en kortere årrække haft egen grønthandlerbutik. Som følge af forskellige former for arbejdsrelateret nedslidning (hyppigst slidgigt og rygskader) er over halvdelen af disse tolv forældre (hvoraf altså elleve er nulevende) gået på førtidspension forud for den almindelige pensionsalder. Dertil er en væsentlig andel af dem i dag sukkersyge- og/eller hjertepatienter. De interviewede i denne gruppe oplyser, at de ser deres forældre og søskende ofte. Nogle er de sammen med ugentligt (herunder typisk forældrene samt de af deres søskende, de har et tættest forhold til). Andre ser de ikke sjældnere end en gang om måneden. Dertil angiver de jævnligt at være i telefonkontakt med deres familiemedlemmer – med nogle hver dag, med andre et par gange om ugen, men som oftest ikke sjældnere end hver uge. Sociale sammenkomster med familien foregår typisk i weekenden, dels fordi de interviewede finder, at hverdagen er for travl til dette, dels fordi de i hverdagene hovedsageligt ønsker at prioritere samværet med børnene.

I den anden gruppe, hvor ægtefællerne udgør en kombination af 2. og 1. generation (tyrkiske *Gülistan/Selim* og *Erdem/Ceren* samt palæstinensiske *Janine/Amin* og *Amani/Murwan*), findes der straks en større kontrast, hvad angår ægtefællernes familienetværk i dagligdagen. De ægtefæller, der har 2. generationsbaggrund, er ligesom personerne i den første gruppe omgivet af deres forældre og søskende (her varierende mellem to og tolv) inden for forholdsvis nær afstand. De ægtefæller, der tilhører 1. generation, har omvendt ingen af deres nærmeste familiemedlemmer omkring sig. Blandt dem, der tilhører 2. generation, lever også deres forældre fortsat. *Gülistan* og *Erdems* forældre (60-70 år) deler samme indvandringshistorie som beskrevet ovenfor (uddannede arbejdsmigranter fra det landlige Tyrkiet ankommet i starten af 1970'erne, forskelligt ufaglært arbejde i Danmark, halvdelen af dem førtidspensionerede). *Janine* og *Amanis* forældre kom derimod til landet i 1980'erne som palæstinensiske flygtninge (ligeledes uden uddannelse) og er i dag i henholdsvis 60'erne og 40'erne. Mens *Janines* far i Danmark har varetaget ufaglært arbejde, og moren en stor del af tiden har været hjemmegående, da har *Amanis* mor bl.a. uddannet sig til tolk, og faren er selvstændig forretningsdrivende. Også inden for denne gruppe af hushold er de interviewede med 2. generationsbaggrund ofte sammen med deres familiemedlemmer, ligesom de ind imellem de sociale sammenkomster hyppigt er i kontakt over telefon. Den anden part i disse hushold – ægtefællen med 1. generationsbaggrund – har derimod alle sine nærmeste familiemedlemmer i oprindelseslandet (eller andre steder) og tilbringer således

alene tid med disse under ferierejser. Alt afhængigt af økonomien foretages rejser typisk én gang hvert eller hvert andet år, for nogle sjældnere. Denne kontrast, når det gælder ægtefællernes mulighed for samvær med nære familiemedlemmer, leder ofte – som vi skal se – til en vis uligevægt imellem dem, hvad angår hver deres overordnede oplevelse af tilværelsen i Danmark.

Den tredje gruppe, hvor begge ægtefæller er 1. generation (irakiske *Khalid/Ihsam* og *Rami/Faten* samt pakistanske *Fawad/Zainab*), har ingen familiemedlemmer omkring sig i Danmark. Også for dem kan dette fravær i dagligdagen give anledning til et stort savn, men forskellen for denne gruppe hushold er imidlertid, at denne hverdagsomstændighed – modsat ovenfor – udgør et lige vilkår for ægtefællerne.

Det er endvidere vigtigt at pege på endnu et karakteristisk træk ved forholdet mellem de interviewede med 2. generationsbaggrund og disses familiemedlemmer uden for husstanden, ud over hyppig kontakt og sammenkomster i weekenden. Dette vedrører den løbende hjælp til forskellige praktiske anliggender i hverdagen, som størstedelen af de interviewede oplever at måtte yde deres forældre. En tilbagevendende form for hjælp i den forbindelse drejer sig om varetagelsen af forældrenes kontakt til forskellige samfundsinstanser såsom kommune eller sundhedsvæsen. Hvad angår disse hjælpeydelser, giver de interviewede som oftest udtryk for en vis ambivalens: På den ene side føler de både lyst og pligt til at hjælpe, på den anden side oplever de også tit, at denne hjælp udgør en betydelig stressfaktor i en i forvejen ofte travl dagligdag. Følgende beskrivelser udgør en række eksempler på denne generelle problemstilling blandt de interviewede, som tilhører 2. generation.

Janine (2.g. palæstinensisk – gift m. Amin, 1.g.):

Min far har mange lægetider. Han har dårligt hjerte og dårlige nyrer og går til dialyse tre gange om ugen. Han ringer til mig hver gang, der er noget. Også selvom jeg er på arbejde, så ringer han f.eks. kl. otte om morgenen og spørger, om jeg ikke lige kan ringe til lægen. Han tænker ikke på, at jeg er på arbejde. Og nogle gange kan det jo tage 15-20 minutter at få fat på lægen. Hvis du overhovedet kommer igennem! Min mor kan ikke rigtig hjælpe ham med det, for *hun* taler heller ikke ret meget dansk. Og så har han jo også sukkersyge, og så får han pludselig sår på sine tæer, og dét skal der jo gøres noget ved med det samme. Så skal jeg ringe til lægen og til sygeplejersken og til hjemmeplejen – ja, så der er *altid* noget. Jeg bruger masser af tid på det, faktisk. Og jeg vil jo gerne gøre det – det er jo *slet* ikke det. Men... det *tager* da noget af min tid. Det gør det da.

Ruzgar (2.g. tyrkisk – gift m. Umay, 2.g.):

Jeg skal hjælpe mine forældre rigtig meget med alt, der har med Kommunen at gøre. Papiirting og sådan – det kan de bare *slet* ikke. De har boet i Danmark i over 30 år,

men hver gang de får brev fra Kommunen, så bliver de bare *så* stressede og ringer til mig med det samme. “Ruzgar, vi har lige fået brev, kom og læs det!” Og så er det typisk sådan nogle breve, hvor der står “mød op kl. 14 til møde på Kommunen”. Og så skal jeg *med* dem til mødet. Egentlig ikke så meget for at tolke, for de kan jo godt lidt dansk. Men alligevel... han føler sig bare mere sikker, tror jeg, når *jeg* er med. For de har det meget sådan – “hvis de siger noget på Kommunen, så skal vi forstå det *hele*, og der må *ikke* være noget, der glipper”. Men jeg har jo også bare rigtig travlt. Så især efter vi har fået vores barn nummer to, har jeg trukket mig lidt tilbage. Altså, jeg kan ikke trække mig *helt* tilbage. Sådan er det bare i vores kultur. Vi *skal* bare hjælpe vores forældre. Sådan er det – og vi *vil* også meget gerne. Men jeg er ikke 100 pct. på mere. Og det *ved* min far godt, og han accepterer det også. Med hensyn til læge, så har de *heldigvis* en tyrkisk læge – så *dét* er meget, meget fint [griner].

For nogle af interviewpersonerne består den løbende hjælp til forældrene ikke så meget i varetagelsen af kontakt til kommune eller sundhedsvæsen, men snarere i andre praktiske gøremål – såsom indkøb. *Bashir* (2.g. pakistansk – gift m. *Abida*, 2.g.) fortæller:

Selvom mine forældre begge er syge og ikke har de samme kræfter længere, så skal de faktisk aldrig have hjælp til at ringe til lægen og sådan noget. Den del kan de selv. Det er mest helt andre ting, som jeg skal hjælpe dem med – købe stort ind, f.eks. Så hver weekend tager jeg ud og køber ind med min mor, plus for hendes veninde, som er alene og oppe i alderen. Hende hjælper jeg også i samme ombæring. Så jeg *bruger* faktisk en del af min tid på at hjælpe mine forældre. Og det er sådan meget normalt. Det forventer de af mig, og jeg *gør* det så også. Men min mor er den, der er mest opmærksom på, at hun ikke kan trække på mig i samme omfang, nu hvor vi har fået den lille. Så hun prøver faktisk at begrænse det lidt. Men når jeg så har lidt ferie, så udnytter hun det gerne – “kan du ikke lige *dét* og *dét* og *dét*”. Og så siger jeg “jo, selvfølgelig” – og så *gør* jeg det. Dengang *vi* var små, tog de sig af *os*, og så forventer de, at *vi* *gør* det samme nu, for dem. Og det er jo en berettiget forventning, synes jeg. Og sådan ønsker jeg, at det skal være. De skal ikke sejle deres egen sø.

Mens altså eksempelvis *Bashir* grundlæggende finder, at forældregenerationens forventninger om hjælp er “berettigede”, ligesom at han ikke ville ønske, at det forholdt sig anderledes, da giver andre interviewpersoner, som f.eks. *Alim*, imidlertid udtryk for en lidt anden holdning, hvad dette spørgsmål angår. *Alim* (2.g. pakistansk – gift med *Tahira*, 2.g.) forklarer:

Der er nogle i vores forældres generation, der føler sig fuldstændig gamle – “åh, vi kan ikke gøre noget uden jeres hjælp”. Min svigermor, f.eks., hun er meget syg, så hun kommer rigtig meget til lægen. Og så vil hun gerne have et af sine børn med til lægen for at oversætte. Så blev de så tilbudt en tolk, men det ville de ikke. Og *vi* har så tilbudt at betale for en taxa frem og tilbage til lægen, men det ville de heller ikke. Så der *er* tit en forventning om, at børnene tager med. Og det *gør* børnene så også. Men det er bare rigtig, rigtig svært. Og forældregenerationen føler jo, at det er *dem*, der har ret. De føler sig jo nærmest helt knust, knækket eller uværdige, hvis de skal gøre det alene. Ja, måske oplever de det nærmest som en *falliterklæring* for hele deres livsindsats? At det i deres sidste dages ende er dem selv, der skal hjælpe sig selv. “Nu har vi taget vare på jer, og så har I ikke tid til os nu?” Hvad det angår, så har de har jo *slet* ikke den samme mentalitet, som mange i den *nye* generation har. Det sidste, *jeg* ønsker, er da at ende med at ligge mine børn til last.

Sammenlignet med eksemplerne ovenfor oplever andre med 2. generationsbaggrund dog kun i mindre omfang, eller slet ikke, at skulle være deres forældre til hjælp i det daglige. To af dem er henholdsvis *Erdem* og *Umay* (begge 2.g. tyrkisk). For begge skyldes dette forhold, at det primære hjælpeansvar varetages af andre i deres respektive søskendeflokke. Erdem fortæller, at han bevidst har valgt ikke at være den, “der er stået mest på” i forhold til at hjælpe, og Umays to yngste søskende bor fortsat hjemme, hvorfor det i det daglige tit er dem, der træder til, når der er brug for det. To andre, som heller ikke oplever at skulle yde forældrene nogen nævneværdig hjælp, er *Amani* (2.g. palæstinensisk) og *Abida* (2.g. pakistansk). For Amani er grunden blandt andet, at hendes forældre er yngre (midt 40'erne) og taler godt dansk, mens Abidas forældre generelt – finder hun – gør meget ud af at klare sig selv. Hun forklarer:

Jeg synes ikke, der er meget, vi søskende skal hjælpe vores forældre med. Den måde, som vores forældre har opdraget os på – at man skal lære at klare sig selv – dét er også noget, der betyder *meget* for dem. Det er noget, de *selv* har gjort meget brug af i deres egne liv og fortsat gør. Vi hjælper dem da lidt en gang imellem med forskellige ting – de er jo oppe i årene. Men ikke noget nævneværdigt.

Når der drejer sig om den sociale relation mellem de interviewede med 2. generationsbaggrund og deres forældre, er det imidlertid også relevant at nævne, at der ofte er tale om en hjælp i dagligdagen, som går *begge* veje. Det er ikke mindst tilfældet, hvad angår børnepassning. Størstedelen af denne gruppe interviewede nævner, at deres forældre stort set altid står klar til at passe børnene, når behovet af den ene eller anden grund er aktuelt. For eksempel når parret skal til et bryllup eller gerne

vil gå til en koncert sammen, eller hvis børnene i hverdagene er syge og derfor ikke kan komme i institution eller skole. Eller – som det gælder for tyrkiske Ruzgar og Umay – hvis man endnu ikke har fået tilbudt institutionsplads til sit barn, før det er tid at vende tilbage på arbejde efter endt barsel. Ruzgars mor, der bor tæt ved deres hjem, har således tilbudt at passe det yngste barn i seks måneder, indtil en institutionsplads bliver ledig.

For de interviewede, som tilhører 1. generation, fylder savnet af nære familie-medlemmer i hverdagen typisk meget. I de hushold, hvor ægtefællerne udgør en kombination af 1. og 2. generation, kan dette emne ofte lede til en vis gnidning imellem parterne med hensyn til spørgsmålet om, hvor de hver især ville foretrække at bo. Følgende interviewuddrag illustrerer denne tematik:

Ceren (1.g. tyrkisk – gift m. Erdem, 2.g.):

Jeg savner min familie i Tyrkiet hele tiden. Ikke bare nogle gange, men hele tiden. Jeg tænker på Tyrkiet hver dag. I starten var det endnu mere. Det er først nu, efter snart femten år, at jeg nogle gange kan glemme det lidt – men stadig ikke i ret lang tid [griner]. Jeg ringer til min familie hver anden dag over Skype. Nogle gange tænker jeg, at jeg gerne ville flytte tilbage til Tyrkiet. Men Erdem vil ikke. Han gider ikke – for *hans* familie er jo her. Og jeg kan godt forstå ham. Han har jo *sin* familie tæt på sig. Så vi bliver her nok i lang tid, tror jeg. Ja, jeg tror måske endda, at vi bliver i Danmark hele livet. Og senere, når mine forældre ikke længere lever, og jeg begynder at få børnebørn, ja, så vil jeg jo nok hellere være her i Danmark, hvor *de* er – og så måske også begynde at savne Tyrkiet meget mindre.

Selim (1.g. tyrkisk – gift m. Gülistan, 2.g.):

Dengang Gülistan og jeg mødte hinanden i Tyrkiet og forelskede os, ville jeg ikke flytte til Danmark. Jeg havde jo et godt job, et hus og al min familie i Tyrkiet. Så jeg sagde til hende “nej, jeg vil ikke flytte til Danmark”. Men så sagde *hun* bare “nå, men jeg er født i Danmark, så jeg kan ikke leve i Tyrkiet”. Så sagde jeg “okay, men så lad os prøve i tre-fire år, og hvis jeg ikke har det godt, så flytter vi til Tyrkiet, okay?”. Så sagde hun bare “okay”. Men efter tre år i Danmark var det *meget* svært for mig stadigvæk – ikke noget arbejde, ingen penge, ikke noget at lave. Jeg var depressiv og stresset. Så jeg sagde til min kone “de tre år er gået, vil du flytte til Tyrkiet nu?” Men dét sagde hun bare nej til, for hun har *sin* familie her, og vores børn er født *her*. Så nu har jeg vænnet mig til tanken og sagt til mig selv “okay, mit liv skal være her”. Men jeg ringer stadig til Tyrkiet flere gange om ugen, og min drøm er også at kunne købe en delejlighed dernede – så vi tit kan tage på besøg.

Amin (1.g. palæstinensisk – gift m. Janine, 2.g.):

Jeg ønsker ikke at bo i Danmark i fremtiden. Jeg føler ikke nogen særlig tilknytning til Danmark, og det er der mange grunde til. En vigtig ting er, at mens Janine har al sin familie her – kæmpe familie – så har jeg *ingen*. Jeg vil meget gerne bo i Sydeuropa i fremtiden, hvor jeg har noget familie. Jeg har da også allerede forsøgt flere gange at købe et stykke jord dernede, men hver gang har jeg ikke haft penge nok. Og Janine er ikke med på idéen. Hun siger, at hun *aldrig* kommer til at rejse et andet sted hen – og at Danmark jo er *hendes* land. Og vores *børns* land. Så jeg bliver nødt til at vente mange år endnu med at rejse, tror jeg. Indtil de er blevet voksne, måske. (Oversat fra engelsk).

Som eksemplerne illustrerer, forestiller de med 1. generationsbaggrund sig ofte en fremtidssituation, som på den ene eller anden måde ville kunne afhjælpe deres savn af familiemedlemmer. For eksempel er en sådan fremtidsforestilling for *Selim* at eje en delejlighed i Tyrkiet – en løsning, som hans hustru bakker op. For f.eks. *Amin* er det ønskede fremtidsscenarie imidlertid permanent at flytte til Sydeuropa, blandt andet fordi han her har noget familie – en udvej, som hans hustru omvendt ikke oplever at kunne støtte. For *Cerens* vedkommende forestiller hun sig en fremtidssituation, hvor hendes forældre i Tyrkiet ikke længere lever, og hvor hun samtidig har fået børnebørn i Danmark – begge situationer, finder hun, som ville kunne gøre hjemveen mindre og glæden ved at bo i Danmark større.

Endelig findes der de med 1. generationsbaggrund, som (ikke mindst på grund af deres økonomiske situation) slet ikke finder at kunne *se* en måde, hvorpå de i fremtiden skulle være i stand til at mindske deres savn af familien – f.eks. i form af ferierejser til hjemlandet. Dette gælder f.eks. for det irakiske par *Khalid* og *Ihsam*. I en erkendelse af dette har de valgt at investere deres ressourcer på en helt anden måde i forhold til savnet af et omgivende familienetværk. *Khalid* fortæller:

Hverken mig eller min kone har noget familie her. Desværre. Og vi mangler en familie. Derfor har vi gjort alt, hvad vi har kunnet, for at få ny familie her i Danmark. Vi har mange danske venner her i byen nu, som er blevet ligesom familie. Hvis vi mangler noget, så går vi til dem. Hvis vi har nogle problemer, så går vi til dem, og så hjælper de os. Og vi hjælper dem. Og vi besøger hinanden og spiser sammen, tit. Så nu har vi lavet ny familie her. Hvis du ikke *har* familie, så skal du *lave* familie – sådan er det. Og vi er gode til det.

For nogle af dem, som tilhører 1. generation, er det imidlertid ikke alene savnet af socialt samvær med familiemedlemmer, som ofte fylder meget. Bekymringen over tilbageledte familiemedlemmers ve og vel fremstår centralt. Dette gælder

navnlig dem, hvis familie befinder sig i et krigsramt eller på anden måde uroplaget område. Således oplever ikke mindst de irakiske interviewpersoner – *Faten* og *Rami*, *Khalid* og *Ihsam* – at bruge meget tid og mange ressourcer i det daglige på at bekymre sig om tilbageladte familiemedlemmers sikkerhed. Det samme gælder for palæstinensiske Amin, størstedelen af hvis familie bor i Libanon, som grænser op til det for tiden uroplagede Syrien. Amin forklarer:

Et problem er, at jeg som palæstinenser hele tiden er forbundet til Mellemøsten. Jeg bor *her*, men mit hjerte og mine tanker er også *dér*. Og Mellemøsten er jo et vulkansk område – hvert evigt eneste år sker der en eller anden uro i det område! Så jeg tænker hele tiden “skulle jeg hellere være der og støtte min familie?” Eller skal jeg koncentrere mig mere om mit liv her? Det er meget forvirrende for mig. Jeg må hele tiden følge med – “hvad sker der *nu* dernede?” For det, der sker rundt omkring i nabolandene, har jo også hele tiden effekt på Libanon. Så Libanon er *også* et farligt sted nu. Så hver gang, der sker noget, så skynder jeg mig altid at ringe til min familie: “Hvordan er situationen? Er I ramt af den?” Hvis du *vidste*, hvor meget tid jeg bruger på altid at tænke på netop *dét*. (Oversat fra engelsk).

Hvis døgnet havde flere timer, eller ugen en dag mere...?

Hvis døgnet pludselig fik flere timer, eller ugen en ekstra dag, hvordan ville de interviewede da bruge denne tid? Dette spørgsmål blev stillet i undersøgelsen, og som udgangspunkt kaster det selvfølgelig lys over, hvad de interviewede i dagligdagen savner (mere) tid til. Men på linje med spørgsmålet om, hvad den interviewede ville gøre, hvis han eller hun pludselig fik flere penge mellem hænderne, giver også dette spørgsmål et interessant indblik i de interviewedes større livsperspektiv. Også her bliver det nemlig muligt gennem opstillingen af en sådan “ideel” situation at få indblik i den interviewedes præferencer, holdninger og værdier – dvs. til forskel fra alene at kunne sige noget om aktuel praksis ud fra den interviewedes *nuværende* tidsmæssige situation.

Nedenfor besvares spørgsmålet gennem interviewuddrag – præsenteret parvist og efterfulgt af en kort, opsamlende diskussion. Præsentationen begynder med parrene, hvor begge tilhører 2. generation, hvorefter følger de par, der udgør en kombination af 1. og 2. generation, for til sidst at slutte med dem, hvor begge tilhører 1. generation:

Begge ægtefæller tilhører 2. generation:

Alim (pakistansk – gift m. *Tahira*):

Hvis nogen udvidede dagen med fire timer, så ville jeg bruge dem i naturen med min familie. Jeg synes, vi er fuldstændig *alt* for langt væk fra naturen i den moderne

hverdag. Ja, og ellers så ville jeg jo bare bruge tiden på forskellige børneaktiviteter – måske få tid til, at børnene kunne gå til nogle flere fritidsaktiviteter, f.eks.

Tahira (pakistansk – gift m. Alim):

Hvis du kunne give mig noget mere tid, så tror jeg, at jeg ville komme til at bruge den på familien. Så ærligt, nej – jeg tror ikke, jeg ville tænke “de timer der, dem kan jeg da lige bruge på mig selv”. Det er jeg ikke så god til, tror jeg. Det *ved* jeg, at jeg ikke er. Altså, hvis der er noget, vi kan lave sammen *som* familie, så vil jeg hellere dét – mere end at jeg selv lige kommer lidt væk og lige får noget tid for mig selv. Selvom fitness, det ville jeg jo rigtig, rigtig gerne. Men det er svært at få presset ind. Men alligevel, selvom du gav mig mere tid, så tror jeg stadig ikke, at jeg ville bruge den på fitness, men på mine børn. Og det dér med arbejde og karriere – det ville jeg *i hvert fald* ikke bruge den på. Altså, karriere, det er rigtig fedt og sådan. Men der er noget andet, der er vigtigere.

Bashir (pakistansk – gift m. Abida):

Hvis jeg fik noget ekstra tid, så ville jeg nok bruge den på at prøve at få tilbragt mere tid sammen med familien. Navnlig med min datter på hverdage, hvor jeg ikke synes, jeg tilbringer så meget tid med hende. Så helt klart – bruge mere tid på familien. Men jeg ville nok også bruge lidt mere tid på almennyttige, sociale formål, som f.eks. at hjælpe til med koordineringen, hvis moskéen samler ind til fattige og sådan noget. Så de to ting ville nok være dem, der fyldte.

Abida (pakistansk – gift m. Bashir):

Hvis jeg havde mere tid, ville jeg nok bruge den på lidt kvalitetstid til mig selv. Fitness. Og så måske sidde og skrive mine tanker og oplevelser ned i løbet af ugen. Det savner jeg at kunne gøre... sådan lidt dagbogsagtigt. Også sådan at vores datter kan læse det, når hun bliver lidt ældre – og lære sine forældre at kende, imens vi var unge. Lave sådan noget scrapbog til hende, som ikke kun handler om hende, men også om *os*. Det synes jeg ikke rigtig, jeg har tid til. Og dét generer mig.

Ruzgar (tyrkisk – gift m. Umay):

Fik jeg foræret noget mere tid, tror jeg, at jeg ville bruge den sammen med mine børn. Være sammen med dem, prøve at lære den største nogle ting. Ikke bare ABC, men ud i haven og spille bold med ham – det elsker han. Hvis man kunne lægge den ekstra tid sammen til én samlet uge, ville jeg tage ud at rejse med familien og bare være sammen – opleve nogle nye ting sammen. Men ellers, sådan løbende i hverdagen, så ville jeg bruge de ekstra timer på min familie – ikke kun på børnene,

men også på Umay. Hun har også brug for, at jeg bruger mere tid på hende. Jeg synes, at vi er meget sammen, men man kan altid bruge mere tid sammen.

Umay (tyrkisk – gift m. Ruzgar):

Jeg savner rigtig meget bare at sidde og læse i en bog – i en roman, eller studere. Hvis jeg fik mere tid, ville det nok være dét, jeg ville gøre. Jeg tænker tit på om aftenen, når børnene sover, at hvis aftenen var længere, så ville jeg netop læse i en roman eller videreudvikle mig selv uddannelsesmæssigt.

Ægtefællerne udgør en kombination af 1. og 2. generation:

Selim (1.g. tyrkisk – gift m. Gülistan):

Lige nu kan jeg slet ikke forestille mig flere timer i døgnet. Jeg har mange timer nu [pt. ledig]. Men når jeg starter på uddannelse, ville jeg gerne have fem timer mere. Så ville jeg bruge de to på mig selv – gå i biografen eller se en film herhjemme – og de tre på børnene, f.eks. hjælpe dem noget mere med deres skoleting, når de snart begynder i skole.

Gülistan (2.g. tyrkisk – gift m. Selim):

Hvis jeg fik mere tid, og jeg skulle vælge imellem at bruge den på mig selv eller på f.eks. at have den der varme suppe klar, til når børnene kom hjem – sådan som jeg jo så gerne ville – så ville jeg nok vælge det sidste først. Og så bruge tid på mig selv bagefter. F.eks. er der nogle ting, som jeg gerne ville lære mere om i forhold til min religion, og som jeg gerne ville have tid til at læse om.

Amin (1.g. palæstinensisk – gift m. Janine):

Hvis jeg havde mere tid, ville jeg bruge den på mig selv – på at læse, lære og udvikle mig intellektuelt. Det savner jeg meget at have tid til. Den bedste tid, jeg har haft i Danmark, var, da jeg var på to ugers højskole med asylcentret for mange år tilbage. Stå op, gå i skole, lære og uddanne sig – dét liv kan jeg godt lide. Da jeg kom til Danmark, ville jeg gerne have studeret, men så mødte jeg Janine, blev gift og fik børn, og så skulle tiden jo bruges på at tjene penge. (Oversat fra engelsk).

Janine (2.g. palæstinensisk – gift m. Amin):

Hvis jeg havde mere tid, ville jeg ikke lyve, hvis jeg sagde, at jeg ville bruge den på mig selv! Jeg føler også, at jeg bliver forsømt en gang imellem. Der er mange ting, som jeg ikke gør længere. Jeg har ikke så mange aktiviteter selv. Førhen kunne jeg godt tage på Strøget og spise og hygge, f.eks. med min søster. Nu har jeg ikke været der i mange, mange år – altså alene, uden børn. Så jeg ville klart bruge den ekstra tid på mig selv. Jeg ville ikke bruge den på børnene. For det gør jeg dagligt. Jeg føler,

at jeg har fint med kvalitetstid med dem fra kl. fire til otte, hvor vi spiser, hygger, bader og læser godnat.

Erdem (2.g. tyrkisk – gift m. Ceren):

Hvis jeg blev givet mere tid, så havde jeg brugt den på at være sammen med børnene. Køre et eller andet sted hen eller måske tage lidt ekstra ferie sammen. Det er i hvert fald dét, som min kone klager *allermest* over – at hun synes, vi har for lidt tid sammen som familie. Så i virkeligheden svarer jeg måske sådan, fordi jeg *ved*, at det er dét, der forventes af mig? Jeg ved det ikke. Jeg ved ikke hvorfor, men jeg har altid været sådan et udemenneske. Måske en arv fra min far. Jeg er jo meget ude – med venner eller på arbejde. Jeg har jo *altid* noget arbejde. Nogle gange har jeg haft tre arbejder! Men altså, det er jo ikke, fordi jeg ikke vil være sammen med min familie eller sådan noget. Jeg *bruger* da også tid sammen med dem, men altså jeg tror *ikke*, at jeg bruger den tid, der forventes af mig. Måske derfor svarer jeg sådan.

Ceren (1.g. tyrkisk – gift m. Erdem):

Mere tid, den ville jeg bruge på mig selv – til bare at slappe af. Se lidt fjernsyn, sove lidt, gå tur. *Helt* alene, det er vigtigt. Nogle gange er det meget bedre at være alene. For jeg *har* ikke så meget tid alene. Jeg har et meget socialt liv om dagen. De ringer hele tiden. Min telefon stopper ikke med at ringe – mine veninder, min store søn, Erdem og Erdems familie. Så hvis jeg fik noget ekstra tid, så skulle der bare være helt stille.

Amani (2.g. palæstinenser – gift m. Murwan):

Så ville jeg bruge tiden med min søn og lave flere ting sammen uden for lejligheden. Men jeg kunne også godt bruge den på mig selv – bare på forkælelse af mig selv. Det ville så f.eks. være at sove eller måske træne lidt mere.

Murwan (1.g. palæstinenser – gift m. Amani):

Hvis der var mere tid, så ville jeg gå ud sammen med min familie. For jeg elsker virkelig meget min familie – jeg elsker min kone og min søn. Så måske vi ville gå ud at spise eller kigge på butikker. Eller jeg ville tage mere i svømmehallen med min søn. Eller spille mere fodbold med ham, det elsker vi begge to. Ja, jeg ville bruge tiden på min familie.

Begge ægtefæller tilhører 1. generation:

Khalid (irakisk – gift m. Ihsam):

Hvis jeg fik mere tid, så ville jeg bruge den på bare at slappe af og grille med familien eller vores venner. Nogle aktiviteter, hvor jeg kan lukke lidt ned for hjernen. For jeg tænker hele tiden. Jeg tænker for meget. Jeg bekymrer mig om mange ting –

økonomi, arbejde, børnene og min familie i Irak, hvor der er krig. Jeg føler, at jeg bruger *meget* tid på bare at bekymre mig, både om min egen families situation her og min families situation dér. Så hvis jeg fik mere tid, så var det bedre bare at bruge den på at slappe af og grille og lukke ned for hjernen.

Ihsam (irakisk – gift m. Khalid):

Hvis døgnet havde flere timer, så ville jeg bruge dem sammen med mine børn. For jeg synes, at de blev snydt, dengang jeg arbejdede, fordi det var om aftenen. Når de kom fra skole, så tog jeg af sted. Og jeg føler stadig dårlig samvittighed, fordi vi ikke sås så meget dengang. Så den tid ville jeg bruge sammen med dem nu. Bare glemme alt og være sammen med dem – gå en tur, cykle sammen, kigge på at den yngste tegner eller fortælle historier for hende. Det er dét, jeg ville gøre.

Fawad (pakistansk – gift m. Zainab):

Jeg synes, jeg har meget tid i forvejen, så jeg vil helst gerne være fri for mere tid. Men hvis jeg blev tvunget til mere tid – ja, så ville jeg bruge den sammen med mine børn. Men omvendt, så har de jo ikke tid mere.

Zainab (pakistansk – gift m. Fawad):

Hvis jeg fik nogle ekstra timer i døgnet, så ville jeg bruge dem på at være uden for hjemmet. Træne lidt, gå rundt i byen eller være sammen med veninder. Jeg kan godt lide at være sammen med andre kvinder og sidde sammen og hygge os. Men det er nogle gange svært, for hvis de f.eks. har rengøringsjobs, så har de været tidligt oppe og er nødt til at sove nogle timer, når de kommer hjem, inden de skal lave mad. Så de har ikke så tit tid. Så skulle *de* også få nogle ekstra timer.

Rami (irakisk – gift m. Faten):

Nej, nej, nej – det ville jeg slet ikke kunne lide, hvis jeg fik mere tid. Nej. Jeg ville gerne have, at tiden blev *kortere*. For jeg er altid træt og har ondt i hovedet, men har svært ved at sove. Så hvis du gav mig fem timer ekstra om dagen, så ville det slå mig ihjel!

Faten (irakisk – gift m. Rami):

Hvis jeg pludselig fik mere tid, så tænker jeg, at jeg ville gå til fitness eller f.eks. gå tur ved stranden. Ja, jeg ville bruge den på mig selv – søge efter mine indre private ting. De ting, som jeg ikke har fundet endnu.

Som uddragene viser, kan de interviewedes svar inddeles i fire hovedkategorier:

1) De, der ville bruge den ekstra tid på familien (børnene/ægtefællen):

I denne kategori indgår i alt syv personer, heraf to kvinder og fem mænd (*Tahira* og *Alim*, *Ruzgar*, *Erdem*, *Murwan*, *Khalid* og *Ihsam*). Af disse angiver én person (*Erdem*), at han ikke ved, hvorvidt han hovedsageligt svarer sådan, fordi han ved, at det er dét, hans kone ville forvente af ham...

2) De, der ville bruge tiden på sig selv:

Også i denne kategori indgår i alt syv personer, heraf seks kvinder og en mand. Mens størsteparten af disse ville bruge den ekstra tid alene (*Abida*, *Umay*, *Amin*, *Ceren*, *Faten*), ville enkelte bruge den i form af socialt samvær med personer uden for husstanden (*Janine*, *Zainab*).

3) De, der ville dele tiden op imellem ovennævnte to muligheder:

I alt fire personer indgår i denne kategori, heraf to kvinder og to mænd (*Bashir*, *Amani*, *Selim* og *Gülistan*).

4) De, der helst ikke ville ønske sig mere tid i det hele taget:

I denne kategori indgår i alt to personer, begge mænd (*Rami* og *Fawad*).

Betragter man fordelingen af de interviewede i forhold til de forskellige svar-kategorier, findes der ikke noget gennemgående mønster med hensyn til status af henholdsvis 1. eller 2. generation. Dette er imidlertid tilfældet med hensyn til køn.

Som vi ser, ville flest mænd blandt de interviewede anvende den ekstra tid på familien, mens flest kvinder ville bruge den på sig selv (en tendens, som går igen blandt etnisk danske par, når adspurgt om det samme, se Bonke 1997). Dette billede udgør rimeligvis en spejling af, hvordan de interviewede i undersøgelsen oplever, at deres tid er prioriteret i dag – og derfor udgør det også et billede på det, som de i dag savner mere tid til, henholdsvis mere tid til familien (for mændenes vedkommende) og mere tid til sig selv (for kvindernes vedkommende). Samtidig er det interessant at bide mærke i de to tilfælde – nemlig parrene *Ruzgar/Umay* og *Erdem/Ceren* – hvor de to mønstre for kønnene så at sige møder hinanden: Hvor manden giver udtryk for gerne at ville bruge mere tid på familien, mens kvinden hellere ville bruge tiden på sig selv. Hvad angår sidstnævnte par, angiver Erdem dog som nævnt, at han ikke er sikker på, hvorvidt han alene svarer sådan, fordi han ved, at det er det, Ceren ville forvente af ham. Som han selv udtrykte det: “*Det er i hvert fald dét, som min kone klager allermest over – at hun synes, vi har for lidt tid sammen som familie*”. Vedrørende førstnævnte par, skyldes Umays svar ikke, at hun ikke gengælder Ruzgars lyst til at tilbringe tid sammen, men derimod at hun oplever allerede at prioritere dette samvær højt. Som hun forklarer:

Når jeg i dag ikke sidder om aftenen og læser i en roman eller videreudvikler mig selv uddannelsesmæssigt, så er det, fordi jeg bare gerne vil sidde og hyggesnakke om aftenen, når jeg er alene med Ruzgar. Drikke noget te sammen og snakke om, hvordan dagen har været, eller hvad vi tænker om fremtiden i forhold til forskellige ting. Jeg *nyder* bare at sidde sammen med Ruzgar og snakke – bare *snakke* med ham. Så det var kun, hvis aftenen pludselig fik flere timer, at jeg ville prioritere selv at sidde og læse.

Svarene på spørgsmålet om, hvad man ville bruge ekstra tid på, hvis man havde den, afspejler forskellige idealer for 'det gode liv' blandt de interviewede. Som det fremgår, handler dette ideal gennemgående ikke om mere tid til arbejde og dermed større indkomst, men snarere om mere mellemmenneskelige værdier (samvær med børn, familie, venner) og/eller åndelige værdier (fordybelse gennem kulturelle aktiviteter, uddannelse, religion, velgørenhed, fred og ro til at samle tankerne). Vi kan ikke vide, hvad de interviewede faktisk ville gøre med mere tid til rådighed, men der tegner sig et klart billede af, at det er de immaterielle goder, der ideelt set lægges vægt på. Som vi skal se i det følgende kapitel, præger træk af dette ideal også forældrenes forventninger og forhåbninger, når det handler om deres børns fremtid.

Kapitel 3 Dagligdagens værdier: familie, børn og forældreskab

Hvilke dybereliggende bevæggrunde er i dagligdagen på spil i ægtefællernes måder at prioritere deres tid og penge på som familier – og herunder, ikke mindst, som forældre? Mens forrige kapitel hovedsageligt har fokuseret på, *hvordan* familierne anvender deres tid og penge, skal vi med andre ord i dette kapitel se nærmere på *hvorfor*.

Et tema, som i den forbindelse fremstår særligt centralt i undersøgelsen, er forholdet mellem generationerne; det vil her sige *relationen mellem forældre og børn* og de forskellige *normer og forventninger*, som knytter an hertil.

I rapporten har vi frem til nu anvendt betegnelsen 'generation' i den betydning, som den almindeligvis bruges i forbindelse med etniske minoriteter, nemlig i form af 1. og 2. generation som en skelnen mellem dem, der er indvandret i deres egen levetid til forskel fra deres børn/efterkommere. I den danske offentlige debat er dette blevet en hverdagsbetydning, når det omhandler etniske minoriteter. I dette kapitel skal vi imidlertid anskue forholdet mellem generationerne i et mere analytisk perspektiv.

Inden for samfundsvidenskaben, herunder i etnografiske undersøgelser, anvendes begrebet 'generation' i flere forskellige betydninger (Whyte *et al.* 2008). Én anvendelse af begrebet fokuserer på *slægtskabsrelationen mellem forældre og deres børn*. En anden brug består i et mere samfundsstrukturerende princip ved bredt at henvise til *forskellige alderskategorier* såsom 'voksne', 'børn' eller 'unge'. Endelig kan 'generation' knytte an til en mere historisk forståelse i kraft af *grupperingen af personer, som tilhører samme kohorte* (ibid.). Mens der i dette kapitel hovedsageligt tages udgangspunkt i slægtskab, altså i relationen mellem forældre og børn, vil analysen imidlertid undervejs være i berøring med alle de tre nævnte betydninger af 'generation'. Dette skyldes, at disse ofte alle er på spil i de interviewedes overvejelser, når det vedrører de værdier, som de stræber efter at basere deres *forældreskab* og *familieliv* på. Hvori består disse værdier, og hvordan kommer de til udtryk i hverdagen? Hvordan søges de indlemmet i det daglige liv? Disse spørgsmål udgør dette kapitels hovedfokus.

I den sammenhæng er det relevant kort at indlede med nogle ord om '*familien*', og hvordan denne som institution nærmere kan forstås. Som institution udgør familien en domestisk og generationel enhed, som i det daglige består af en række

familiemedlemmer. Disse kan siges at have et overordnet kollektivt mål, som de stræber efter – nemlig *et tilfredsstillende liv*. Denne stræben efter ‘et tilfredsstillende liv’ udgør et alment menneskeligt forhold og er således ikke noget, der alene knytter an til ‘familien’ (de færreste vil vel mene at stræbe efter det modsatte, et *utilfredsstillende liv*). Dette – menneskets kontinuerlige stræben efter tilfredshed med tilværelsen – udgør derfor en overordnet livsomstændighed, som familiens medlemmer, på tværs af alder og køn, kan siges at være fælles om.

Mens forskellige familier kan have divergerende opfattelser af, *hvad* et tilfredsstillende liv nærmere vil sige, kan det samme imidlertid også gøre sig gældende internt blandt medlemmerne af den samme familie. Det, som eksempelvis børnene i en given familie måtte forbinde med et godt liv, er ikke nødvendigvis sammenfaldende med forældrenes oplevelse og omvendt. Det samme kunne gælde, hvad angår det indbyrdes forhold mellem forældrene. Inden for den enkelte familieenhed kan der altså med andre ord udmærket findes flere forskellige, samtidige opfattelser af, hvad den præcise vej til opnåelsen af et tilfredsstillende liv er. Der kan således inden for den enkelte familie sommetider opstå konflikt imellem en række fælles og individuelle interesser, så at sige. Denne konflikt kan have relation såvel til det daglige levede liv som til den mere langsigtede fremtid. Som det også vil være tydeligt i dette kapitel, er disse to aspekter af tilværelsen – den daglige praksis og målene for fremtiden – dog i hverdagen ofte tæt indlejrede i hinanden.

I et større perspektiv, i forholdet mellem den enkelte familieenhed og dens sociale omgivelser, gør det samme potentiale for konflikt sig hele tiden gældende. Det betyder, at den enkelte families selvstændige “projekt” for et tilfredsstillende liv aldrig helt kan forstås, hvis det betragtes isoleret. Lige så vigtigt er nemlig de forventninger til dette familieprojekt, som den pågældende familieenhed og dens medlemmer løbende konfronteres med i mødet med omgivelserne – såsom i form af det omkringliggende samfund og den bredere familie uden for husholdet (se også Larsen 2011). Inden for begge disse betydningsfulde, sociale arenaer vil enhver familie fra tid til anden blive mødt med forskellige forventninger til, *hvordan* man udgør en god familie, og *hvordan* man er et godt familiemedlem, f.eks. er en god forælder, en god søn/datter eller en god svigersøn/svigerdatter.

Denne manøvrering i dagligdagen imellem flere samtidige forventninger til familielivet (egne forventninger, den øvrige families og samfundets) udgør et grundvilkår, som i ethvert samfund berører alle mennesker, der er del af en familie. Vælger man dog – her i forbindelse til det danske samfund – særskilt at kaste blikket på familieenheder med etnisk minoritetsbaggrund, kan dette vilkår dog i mange henseender siges at indtage en særlig central plads. Familierne i denne undersøgelse indgår i bredere slægtssammenhænge, inden for hvilke der kan være tradition for andre forventninger og krav til familielivet, end dem familierne generelt vil opleve

at møde i det danske samfund. Hvad enten deres slægtninge lever i Danmark eller i oprindelseslandet, må den etniske minoritetsfamilie og dens medlemmer således undertiden navigere inden for flere kulturelle norm- og værdisæt, når det drejer sig om det daglige familieliv og indretningen af det. Et tema, som i den forbindelse to-ner særligt frem i undersøgelsesmaterialet, er som allerede nævnt relationen mellem generationerne, dvs. mellem forældre og børn, og de normer og forventninger, som har at gøre med dette. Hvilke forventninger er der eksempelvis til de interviewede i forhold til deres egne forældre (hvilket allerede er berørt i kapitel 2), og hvilke forventninger er der i forhold til deres børn – hvad enten disse forventninger har rod i familiens etniske baggrund eller i det omgivende danske samfund?

Denne gennemgående generationstematik i materialet kastes der i dette kapitel lys over på to måder. Først belyses de overordnede fremtidsforventninger, som de interviewede har i forhold til deres børn. Dernæst analyseres det, hvordan disse forventninger konkret kommer til udtryk i hverdagen, når det vedrører den daglige forvaltning af relationen til børnene, tidsmæssigt og økonomisk. Som vi skal se, kan den diskuterede stillingtagen til kulturelle normer og værdier fra flere forskellige sider ofte sætte sig spor helt ned i mange af de valg og beslutninger, som de interviewede løbende træffer i hverdagen med hensyn til brug af tid og penge – og dette gælder i særlig høj grad, når det vedrører netop forholdet til *næste generation*, deres børn.

3.1. “Viden er lys” – forventningen om børnenes (ud)dannelse

På tværs af undersøgelsens hushold går ét forhold tydeligt igen. Dette drejer sig om den måde, hvorpå en stor del af de både tidsmæssige og økonomiske prioriteringer, som forældrene foretager i hverdagen, kan ses direkte at være forbundet til en ganske bestemt målsætning for fremtiden: børnenes opnåelse af *dannelse* (forstået i ordets brede, almene forstand) og heri ikke mindst inkluderet *uddannelse*.

Det er ikke *i sig selv* nyt, at forventninger om uddannelse kan spille en fremtrædende rolle blandt forskellige grupper af etniske minoriteter i det danske samfund (se f.eks. Goul Andersen 2008a; 2008b). Ikke mindst gælder dette blandt andet for gruppen af etniske minoriteter med pakistansk baggrund (se f.eks. Rytter 2012). Nærværende undersøgelse bidrager imidlertid med nyt i form af sin etnografisk-kvalitative indgang til nogle af de bevæggrunde og overvejelser, som ligger *bag* denne uddannelsesforventning blandt mange etniske minoritetsforældre. Spørgsmålet er, hvad forældrene i denne undersøgelse – belyst gennem disses *egne* ord – nærmere lægger til grund for den tungtvejende målsætning om børnenes

opnåelse af uddannelse? Bunder det f.eks. i en idé hos forældrene om egen økonomisk fremtidssikring? Er det udtryk for en dyst om prestige indadtil i den etniske samfundsgruppe? Eller skyldes det noget helt tredje?

Et andet centralt spørgsmål i denne sammenhæng handler om, hvorvidt der blandt de forældre i undersøgelsen, som i dag udgør 2. generation, ligger samme overvejelser til grund for *deres* uddannelsesmæssige forventninger, som de finder, at der gjorde for deres egne forældres generation. Som vi skal se, er det i høj grad muligt at tale om, at selve *forventningsniveauet* hos 2. generation er det samme, mens både *bevæggrunde* og *opbakningsmåder* som regel har ændret sig. Særligt sidstnævnte (forældrenes forskellige måder i det daglige at få deres egne forventninger til børnene omsat i praksis) får blandt andet stor indvirkning på den tidslige strukturering af ugens gang – nærmere bestemt, som vi skal se, i form af en relativt skarp opdeling mellem ‘hverdag’ og ‘weekend’, når det kommer til familielivets indhold.

Ændringerne i både bevæggrunde og opbakningsmåder skal forstås i en større sammenhæng: Man kan sige, at “publikummet” for bestræbelserne med børnenes uddannelse har ændret sig fra 1. til 2. generation. Med dette menes, at det i mange tilfælde ikke længere fortrinsvis er i relation til *det omgivende etniske miljø*, at man ønsker at kunne vise, at man har klaret sig godt i tilværelsen – og i Danmark. Undersøgelsen peger derimod på, at det i dag i langt højere grad er over for *det omgivende danske samfund*, at man har et ønske om at kunne vise en velfungerende tilværelse. Med andre ord kan selve “referencerammen” for de uddannelsesmæssige forhåbninger, som forældrene gør sig på deres børns vegne, med tiden siges at være blevet en anden – i større omfang det omgivende danske samfund og i mindre omfang det interne etniske miljø i sig selv.

Disse forhold skyldes flere ting. Én indlysende årsag er, at de interviewede fra 2. generation enten er født eller opvokset i det danske samfund, hvorfor dette også i mange henseender udgør den selvfølgeligste referenceramme for dem i hverdagen. Men dertil findes der en yderligere årsag, som har at gøre med den måde, hvorpå de som indbyggere i dette samfund ofte i den daglige offentlige debat må erfare sig rubriceret under ét som ‘etniske minoriteter’, ‘udlændinge’, ‘flygtninge/indvandrere’ m.v. (jf. kapitel 1) og derfor også se sig knyttet til en generel problembeskrivelse om manglende integration, kriminalitet og andre sociale problemer. Det indebærer, at de interviewede er meget opmærksomme på, hvad der udgør gængse stereotyper for en person i denne sociale kategori – som f.eks. “en forælder, der ikke har kontrol over sine børn og lader dem løbe ude til sent om aftenen uden opsyn” (for her blot at nævne én tilbagevendende beskrivelse blandt de interviewede). Over for det omgivende danske samfund ønsker de interviewede derfor på forskellig vis, både bevidst og ubevidst, at *skille sig ud* fra den generelle og negativt tegnede ‘flygtninge/

indvandrere'-kategori (og her bliver akkurat børnene og deres opdragelse – som vi skal se – et afgørende område for denne distancering til stereotypen). Dette indikerer, at det er det omgivende danske samfund, som i dag udgør vigtigste “publikum” eller referenceramme, når det gælder forældrenes håb om og forventninger til deres egne børns (ud)dannelse.

Dette forhold – måden, hvorpå det omgivende danske samfund i stigende grad tjener som “publikum” – angår imidlertid ikke kun de interviewede, som har 2. generationsbaggrund. Det vedrører også dem, der er 1. generation. Også de oplever i det daglige at være rubriceret under ét som f.eks. ‘udlændinge’ eller ‘flygtninge/indvandrere’, og ligeledes blandt dem kan der registreres en række bevidste og ubevidste forsøg på i hverdagen at adskille sig fra negative stereotyper, som knytter sig til denne kategorisering i det danske samfund. Også for forældrene i 1. generation udgør det omgivende danske samfund derfor et vigtigt publikum, når det gælder deres uddannelsesmæssige forhåbninger på børnenes vegne. For 1. generationsindvandrere i det danske samfund har referencerammen for børnenes dannelse og uddannelse med andre ord ændret sig over tid: Mens det for den første gruppe af arbejdsmigranter, som kom til landet i slutningen af 1960'erne/starten af 1970'erne, fortrinsvis drejede sig om prestige og anerkendelse i relation til det etniske miljø selv (se f.eks. Rytter 2012), handler det for de senere tilkomne i 1. generation, som indgår i denne undersøgelse, i dag i langt højere grad om anerkendelse i relation til det danske samfund. Mindst to forhold ligger til grund for dette skift i perspektiv fra den første gruppe af 1. generationsindvandrere til den aktuelle.

For det første er den offentlige og politiske diskussion om ‘etniske minoriteter’ og ‘flygtninge/indvandrere’ blevet mere markant og intensiv i dag, end den var for fyrré år siden. Megen af opmærksomheden opleves som negativ af de etniske minoriteter selv, men de er i hvert fald heller ikke blevet ignoreret: De er del af et samfund, der uophørligt synes at afkræve dem svar på, hvordan de kan blive “bedre integrerede” – underforstået: blive mere succesfulde og ideelle borgere. For det andet, og muligvis vigtigere, har fremtidshorizonten ændret sig fra den ene historiske gruppe af 1. generationsindvandrere til den næste. De fleste arbejdsmigranter, som kom til landet i 1960'erne og 1970'erne, havde dengang en forestilling om, at de med tiden skulle vende tilbage, når de i Danmark havde tjent tilstrækkeligt til f.eks. at kunne bygge huse eller købe marker i hjemlandet (Rytter 2012). Siden det såkaldte indvandringsstop blev indført i Danmark i 1973, har det generelt ikke været arbejdsmigranter, som er indvandret til landet, men derimod hovedsageligt flygtninge og familiesammenførte til herboende personer. Grundlaget for en fremtidshorizont, som peger i retning af en tilværelse i Danmark, er derfor blevet stærkere blandt 1. generationsindvandrere i dag: Som flygtning kan man ikke regne med at kunne vende tilbage til hjemlandet, og som familiesammenført er ægtefællen måske allerede solidt for-

ankret i Danmark, ikke mindst hvis denne har 2. generationsbaggrund. Begge disse forhold – den intensiverede offentlige debat om ‘etniske minoriteter’ og det generelle skifte med hensyn til fremtidshorisont – betyder, at det også for de interviewede i undersøgelsen, som tilhører 1. generation, netop er det omgivende danske samfund, der udgør den vigtigste referenceramme, når det gælder deres (ud)dannelsesmæssige forventninger på børnenes vegne.

Hvilke forventninger har forældrene til børnenes fremtid – og hvorfor?

I dette afsnit præsenteres nogle af de forhåbninger og forventninger til fremtiden, som de interviewede fortæller om vedrørende deres børns *almene dannelse* – og herunder altså ikke mindst *uddannelse*. De efterfølgende afsnit belyser dernæst, hvordan disse håb og forventninger konkret kommer til udtryk i den daglige opdragelse på forskellige områder, som har at gøre med tid og forbrug. To problemstillinger vil optræde på tværs af disse følgende afsnit. Det gælder *for det første* det omtalte forsøg på at adskille sig fra stereotyper på ‘flygtninge/indvandrerens’. *For det andet* gælder det en særlig generationsproblematik, som handler om, hvilke værdier de interviewede – med tanke på deres *egen* opvækst – i dag stræber efter at videreføre eller forandre, når det gælder opdragelsen af deres børn.

Den følgende diskussion om de interviewedes forventninger til deres børns fremtidige *dannelse* og *uddannelse* vil primært tage afsæt i de hushold, hvori begge ægtefæller tilhører 2. generation (pakistaniske *Bashir/Abida* og *Alim/Tahira* samt tyrkiske *Ruzgar/Umay*). Det er der to grunde til. *For det første* kan det med udgangspunkt i disse hushold bedst muligt belyses, hvordan normer og værdier knyttet til opdragelse og uddannelse ændrer sig blandt etniske minoriteter over tid. På samme tid er dét at indgå i et ægteskab, hvor begge har 2. generationsbaggrund, i sig selv udtryk for en vis norm- og værdimæssig ændring, idet det mest udbredte blandt etniske minoriteter i Danmark fortsat er at gifte sig med en person fra hjemlandet (jf. Schultz-Nielsen & Tranæs 2009). *For det andet* har det vist sig, at det i denne undersøgelse er ægtefællerne i netop disse hushold, der selv er vokset op med de højeste uddannelsesmæssige forventninger. Det gælder, når man sammenligner med de interviewede i 2. generation, som i dag er gift med en person tilhørende 1. generation (*Erdem, Janine, Amani*, mens *Gülistan* udgør en undtagelse fra dette billede). Og det gælder, når man sammenligner med de interviewede, som tilhører 1. generation – hvad enten de har baggrund som arbejdsmigranter (*Fawad/Zainab*), flygtninge (*Rami/Faten, Khalid/Ihsam*) eller ægtefællesammenførte til en person i Danmark tilhørende 2. generation (*Selim, Ceren, Amin, Murwan*). Den følgende diskussion af uddannelsesforventninger vil derfor tage udgangspunkt i de hushold, hvori begge parter tilhører 2. generation, men det berøres også undervejs, på hvilke måder forholdene ligner eller adskiller sig fra undersøgelsens øvrige grupperinger.

Abida/Bashir, Alim/Tahira og Ruzgar/Umay (alle 2. generation) fortæller nedenfor om de tanker og overvejelser, de gør sig om deres børns fremtid.

Abida (2.g. pakistansk – gift m. Bashir, 2.g.):

Mine egne forældre havde høje forventninger til mig, hvad angår uddannelse. Jeg tror, at alle de forældre, der kom herop dengang, har haft et meget stærkt ønske om, at deres børn skulle klare sig bedre, end de selv havde gjort – også fordi der jo var *mulighed* for det her i Danmark. Og så fordi de selv har haft nogle hårde job, som har krævet meget af dem, både fysisk og psykisk, på samme tid som de måske ikke tjente så meget. Jeg husker, at de snakkede meget med os om, at “*viden er lys*”. Med viden og uddannelse vil I stå bedre og få bedre betingelser, sagde de.

Så der *var* en hel del forventninger til mig. Men der var flest forventninger til de yngste af os. Mine to ældste søskende blev tidligt gift og fik derfor ingen høj uddannelse. Men da det så kom til os, de yngste, var det, som om at mine forældre selv var blevet dét ældre og har kunnet se “jamen, det er måske ikke *altid* godt at blive gift tidligt”. Så til os sagde de, at vi bare skulle få en god uddannelse – så kunne vi altid blive gift senere.

I dag, i forhold til mit eget barn, betyder uddannelse også enormt meget. Jeg tror på, at det er vigtigt at få sig en *god* solid uddannelse. Og jeg vil gøre *mit* for, at hun skal ønske at tage sig en lang videregående uddannelse. Jeg vil gøre alt for at give mine forældres indstilling videre – at viden er lys. Men det er selvfølgelig vigtigt, at det er noget, hun *selv* vil. Der skal ikke være nogen tvang med at “jamen, du skal være læge” eller “du skal være advokat”, ligesom mine forældre sagde til os. I stedet vil jeg prøve at se på, hvad hun *egentlig* er god til. Og det skal være noget, hun er *glad* for. For det er noget, *hun* skal leve af – det er jo ikke noget, *vi* skal leve af.

Bashir (2.g. pakistansk – gift m. Abida, 2.g.):

Min far havde nogle slægtninge, hvis børn var uddannede læger og advokater. Så han havde meget den her gængse forventning om, at hans egen søn nok også skulle blive læge. Og jeg kan huske, at mens jeg stadig var midt i min uddannelse, som jo er inden for noget helt andet, da forventede han *stadig* det! Også selvom jeg brændte for dét, jeg var i gang med. Men han vidste måske heller ikke så meget om de andre fag. Og de *kunne* jo heller ikke engagere sig længere end dér, hvor deres sprog rakte til. Så alt, der havde at gøre med deres forventninger til skole og uddannelse, var jo bare overladt til én selv at leve op til.

Der vil vi jo i dag følge meget mere med i vores datters skolegang og være mere opmærksomme på, hvilke fag hun klarer sig godt og mindre godt i, og hvad der interesserer hende. Men det er klart – jeg ser *gerne*, at hun tager en lang videregående uddannelse, hvad enten det så er inden for det ene eller det andet fag. Så ja, vi forventer jo meget. Vores forventninger vil nok ikke være *mindre* end vores egne forældres var dengang. Men det vil være på en anden måde.

Alim (2.g. pakistansk – gift m. Tahira, 2.g.):

Min egen far var *rigtig* hård. Og grunden til, at jeg valgte den uddannelse, som jeg gjorde, var jo også for at tilfredsstille min far. Selvom jeg hverken valgte ingeniør eller læge, sådan som han ville have ønsket det, så gik det dog an, fordi alle hans venner anerkendte den uddannelse, som jeg valgte. Men *selv* tror jeg måske mere, at jeg havde haft lyst til skolelærer eller sådan noget. Men *dét* gik ikke. *Sådan* var det. Det skulle se godt ud udadtil...

Selv har jeg det *meget* anderledes med uddannelse. Jeg er ligeglad med, hvordan det ser ud udadtil. For *mig* repræsenterer uddannelse selvsikkerhed og et mål i livet. Og at mine børn bliver generøse mennesker og ikke egocentrerede. For vores mål som mennesker er jo ikke, at vi kommer her på jorden, dyrker os selv og så smutter igen, vel. Altså, *dét* er fattigt! Så *sådan* vil jeg ikke have, at mine børn skal bruge deres uddannelse. Så hvis nu han f.eks. gerne vil være læge – så skal han ikke være det bare for at tjene *penge*, ligesom *vores* forældregeneration ville have det. Men så skal det være, fordi han har et *mål* med det – at han f.eks. *brænder* for at komme ind i Læger Uden Grænser. Men *ikke* for at åbne sin egen biks, hvor det bare handler om at tjene penge! Uddannelse skal jo ikke gøre os rige på materialistiske ting. Uddannelse skal gøre os i stand til at udvide vores tankevirksomhed *generelt* som mennesker, sådan at vi kan være *generøse* over for hinanden – for tankemæssigt overskud giver også menneskeligt overskud.

Tahira (2.g. pakistansk – gift m. Alim, 2.g.)

Jeg vil gerne have, at mine børn får en ordentlig uddannelse. Ordentlig behøver ikke betyde, at de skal være læge eller advokat – sådan som mine forældre har haft det. Det er slet ikke sådan, jeg har det. Men jeg vil rigtig gerne have, at de skal have en masse viden, så de kan gebærde sig i samfundet. Men det behøver ikke at være høje uddannelser. Altså, hvis de f.eks. kommer og siger “jeg vil gerne være snedker”, så vil jeg sige “jamen fint nok, bare du gider *knokle* inden for det”. Sådan at man *bliver* til noget på den måde. For jeg vil rigtig gerne have, at mine børn sætter sig nogle mål og har nogle ambitioner i livet – at de gerne vil *opnå* noget med livet. *Dét* med, at de har en masse viden og ved meget om rigtig mange ting, det vil jeg *rigtig*

gerne kunne give dem – at de f.eks. er bevidste omkring sundhed og kost, og at de er *opmærksomme* på, at man passer på sin krop. Men også at de er opmærksomme på, at man skal lære hele livet, og at det er *spændende* at lære nyt. Det er sådan, jeg forstår uddannelse – i en mere *bred* forstand.

Ruzgar (2.g. tyrkisk – gift m. Umay, 2.g.):

Jeg vil godt have, at begge mine børn har viden om alt. Det kan være om haven, om byggeri, om de forskellige fag – fysik, matematik, dansk, engelsk. Så vi bruger begge rigtig meget tid på at *fortælle* vores børn om forskellige ting. Så hvis min søn f.eks. spørger “far, hvad er det?”, så svarer jeg ikke bare “det er bare en fugl”, men “det er en fugl, og den hedder en musvit”. Så jeg vil godt have, at de bliver meget almenvidende. Og så skal de selvfølgelig selv bestemme, hvad de gerne vil læse i fremtiden. Også selvom de ikke vil gå på gymnasiet og bare vil være tømrer. Det er fint, hvis det er dét, de kan lide. Jeg ville selvfølgelig *ønske*, at de går på gymnasiet og får sig en høj uddannelse, men hvis det er noget andet, de vil, så skal de få lov til det. Altså, det nytter jo ikke noget, hvis de er færdiguddannede jurister, men ikke har lyst til at tage på arbejde om morgenen.

Umay (2.g. tyrkisk – gift m. Ruzgar, 2.g.)

Jeg synes, det er vanskeligt at gøre mig nogle tanker om mine børns uddannelser i fremtiden, for det kommer meget an på deres personlighed, interesser og evner. Men selvfølgelig har jeg da høje forventninger. For når jeg tænker på de ting, som jeg har valgt at ville give dem – f.eks. betale for en privatskole – ja, så *har* jeg jo forventninger. Og når de kommer på gymnasiet – for det har jeg allerede overvejet meget – hvis de så får brug for hjælp i f.eks. matematik, og hvis jeg ikke *selv* kan hjælpe dem, jamen, så må jeg tage nogle kurser om aftenen, så jeg kan hjælpe mine børn med deres lektier. Det var jo dét, som mine egne forældre *ikke* kunne, selvom de samtidig havde deres høje forventninger. Og jeg synes heller ikke, at det skal være den meget direkte vej: skole, gymnasiet og så *direkte* på universitetet. Sådan havde vores forældre det jo – hvis man gik i 10. klasse, så syntes de jo, at man havde *spildt* et helt år. Sådan noget, synes jeg ikke, betyder noget. Og jeg synes da *helt* klart også, at de skal rejse efter gymnasiet og være væk i et år for f.eks. at lære ordentligt engelsk eller spansk. Og så klarer de måske også deres uddannelse bedre, når de kommer hjem igen.

Fra en samlet betragtning viser disse interviewuddrag en række ligheder med hensyn til forventningerne til børnenes uddannelse, men også en række forskelle. Både ligheder og forskelle diskuteres nedenfor under fire sammenfattende punkter. Eftersom de præsenterede beskrivelser alene omfatter seks ud af undersøgelsens i

alt ti personer i 2. generation, skal det understreges, at de forhold, som diskuteres, bygger på det samlede materiale omhandlende denne gruppe. Variationer hos de øvrige interviewede i 2. generation (*Gülistan, Erdem, Janine* og *Amani*, som ikke citeredes ovenfor) inddrages i diskussionen hvor relevant. Det kommenteres også løbende, hvorledes det forholder sig med hensyn til en given problemstilling, hvad angår gruppen af interviewede, som tilhører 1. generation.

1) Det ses på tværs af beskrivelserne, at alle de interviewede lægger meget stor vægt på, at deres børn i fremtiden opnår en uddannelse og gerne en lang uddannelse. Alene én person i det samlede materiale omtaler eksplicit vigtigheden af uddannelse med hensyn til *ydre* prestige og anerkendelse i forhold til sin omgangskreds. Bashir (2.g. pakistansk – gift m. Abida) forklarer:

Vi vil selvfølgelig være mere åbne omkring de valg, vores datter træffer, end vores egne forældre var. Men jeg *ser* gerne, at det bliver en lang videregående uddannelse. Jeg ville da sidde tilbage med en skuffelse, hvis hun f.eks. blev damefrisør. Det ville være en *enorm* skuffelse for mig. Jeg tror, at lige på dét område vil jeg nok være sådan lidt prestige- eller anerkendelsesorienteret, hvad angår min omgangskreds.

I modsætning hertil udtrykker de øvrige interviewede snarere vigtigheden af uddannelse som et *indre*, personligt anliggende. I denne forbindelse fremhæves eksempelvis den “selvsikkerhed” og “selvtillid”, som de oplever, at det giver at have gennemført en uddannelse, som man “har knoklet for”. En anden oplevet kvalitet ved uddannelse er, at den gør én i stand til “at begå sig i samfundet”. Blandt de interviewede i både 1. og 2. generation lægges der overvejende vægt på de “indre”, personlige kvaliteter, som uddannelse opleves at føre med sig. De interviewede i 1. generation adskiller sig dog ved generelt at lægge større vægt på vigtigheden af det økonomiske aspekt af børnenes fremtidige uddannelse. Dette træk kan rimeligvis ses i lyset af, at de fleste i undersøgelsen fra 1. generation selv oplever en økonomisk usikkerhed i hverdagen i dag, hvilket de ikke ønsker for deres egne børn i fremtiden. De lægger derfor ofte vægt på de indtjeningsmuligheder, der er ved en bestemt uddannelse, snarere end at vurdere værdien af en uddannelse ved f.eks. dens længde. I den forbindelse skal det dog nævnes, at en række af de forældre, som tilhører 1. generation, har børn, som allerede er påbegyndt videre uddannelse. Dette gælder for to af irakiske Rami og Fatens tre børn og for to af pakistanske Fawad og Zainabs ligeledes tre børn. I alle tilfældene er der tale om en længevarende videregående uddannelse (retningen af hvilken, børnene selv har valgt ud fra egne interesser).

2) På tværs af interviewuddragene fremgår det også, at det generelt har stor betydning for forældrene, at deres børn vil få en *boglig* uddannelse. Større undersøgelser har i denne forbindelse peget på, at de ikke-boglige faguddannelser generelt

er mindre prestigefyldte blandt etniske minoriteter end blandt den etnisk danske del af befolkningen (Goul Andersen 2008a; 2008b). Samtidig viser undersøgelser dog også, at elever med etnisk minoritetsbaggrund generelt har et lavere fagligt udbytte af grundskolen end danske børn (Jensen & Tranæs 2008). Dette er et forhold, som kan gøre det vanskeligt at forfølge ambitionerne i det videre uddannelsesforløb.

Mens enkelte blandt de interviewede giver udtryk for at ville føle skuffelse, såfremt en boglig uddannelse ikke bliver tilfældet for deres børn, har det store flertal snarere fokus på, at det vigtigste er, at børnene får en uddannelse – uagtet dens længde eller indhold – som de “brænder for”, “vil knokle for” og “har et mål med”, og at dette i princippet godt kunne være f.eks. en håndværksmæssig uddannelse (hvad blandt andre Ruzgar, Alim og Tahira eksplicit nævner). Nedenstående interviewuddrag, der stammer fra Alim, illustrerer denne holdning blandt flertallet af de interviewede:

Jeg er ligeglad med, hvilken uddannelse mine børn får, bare det giver dem nogle værktøjer til at kunne analysere ting. Så vælger mine børn *ikke* at tage en lang videregående uddannelse, men f.eks. en håndværkeruddannelse – jamen, så er det også fint, for dér får de jo *også* den tænkning ind. Man får forskellige input ind, og så lærer man at få en helhed ud i den anden ende – men så bare i træ eller metal i stedet for på papir eller på en computer. Og hvis min datter f.eks. kommer og siger, at hun vil være frisør – jamen, så er det fint. Hun skal bare være *hamrende* god til det så, og *brænde* for det. For det vigtigste er bare, at de skal have et *mål* med det, de laver, og at de får et stærkt fundament i form af en *selvsikkerhed*. Så derfor vil jeg *kæmpe* for, at mine børn kommer til at knokle med deres uddannelser. Jeg siger til dem allerede nu: “I skal knokle. Lige meget *hvad* I vil være, så skal I bare knokle. Jeg er ligeglad med, om det er en lang uddannelse, I tager – men jeg vil bare gerne have, at dét, I bliver, det bliver I *rigtig, rigtig* gode til!”

Det forhold, at forældrene finder børnenes personlige interesse for en given uddannelse vigtigere end dens længde, udgør det generelle billede blandt både de i 1. og 2. generation. Med andre ord sætter størstedelen af undersøgelsens interviewede ikke per definition lighedstegn mellem vigtigheden af uddannelse og længden af en given uddannelse. Den centrale betydning af uddannelse består snarere i at beskæftige sig med noget, man “er god til” og “glæder sig til at stå op til om morgenen” – hvorigennem man opnår “selvtillid” og “et mål i livet”, hvad man ikke gør med blot hvilken som helst uddannelse. Som Ruzgar f.eks. sagde: “*Hvad nytter det at være færdiguddannet jurist, hvis man ikke har lyst til at tage på arbejde om morgenen?*” Det er blandt andre Erdem enig i:

Selvfølgelig vil jeg da gerne have, at min søn får en god og lang boglig uddannelse. Hvis man har en høj uddannelse, er jeg af den overbevisning, at man kan få bedre jobbetingselser – bedre vilkår og bedre løn. Altså, at arbejde på fabrik, støberi eller slagteri, ligesom mine egne forældre har gjort... man bliver jo slidt ned! Så jeg vil da *ønske*, at min søn kommer videre i uddannelsessystemet. Men hvis han viser sig at klare det halvdårligt i gymnasiet, så vil jeg da hellere have, at han tager en håndværkeruddannelse, som han så da i det mindste kan *bruge* til noget – og *opnå* noget i tilværelsen med.

3) Det tredje tema, som kan findes på tværs af de præsenterede interviewuddrag, handler om, hvordan de interviewede ser det som deres opgave at støtte børnene i at få en uddannelse. Mange af dem oplever, at de har det samme forventningsniveau til deres børns uddannelse, som deres egne forældre havde til dem, men de understreger alle, at de i deres egen dagligdag vil bakke op om disse forventninger på en noget anden vis. For det første ønsker ingen at pådutte deres børn en bestemt uddannelsesretning, såsom læge, advokat eller ingeniør. Det gælder for samtlige interviewede i undersøgelsen, inklusive 1. generation. For det andet ønsker de i langt højere grad, end det var muligt for deres egne forældre, ikke mindst af sproglige grunde, at følge med i børnenes daglige skolegang og generelt være opmærksomme på deres individuelle evner og interesser, ligesom de, når tiden kommer, vil sætte sig bredt ind i udbuddet af uddannelser. Heller ikke dette mønster kan alene registreres blandt de interviewede i 2. generation, men også blandt dem, der tilhører 1. generation. Som eksempelvis Selim (1.g. tyrkisk – gift m. Gülistan) fortæller:

Min egen far og min mor brugte ikke tid på at fortælle mig om uddannelse – hvad mulighederne var og sådan. Derfor tænker jeg nu, at jeg *selv* vil bruge meget tid på at fortælle mine børn om dette. Så selvom jeg selv er ny her i Danmark, så har jeg allerede prøvet at sætte mig ind i alle de uddannelser, der findes – sådan at når de bliver større, så kan jeg bruge masser af tid sammen med dem, hvor vi kan sidde og snakke sammen om sådanne ting.

Hvad angår de interviewede i 2. generation, oplever stort set alle, at det under deres egen opvækst – som pakistanske Bashir tidligere udtrykte det – alene var overladt til dem selv at leve op til forældrenes høje forventninger. Forældrene havde nemlig ikke hverken boglig ballast eller dansksproglig kunnen, hvorigennem de i hverdagen kunne støtte op om egne forventninger til børnene. Det er noget, som flere af de interviewede husker tilbage på som vanskeligt og krævende. Som f.eks. tyrkiske Umay forklarer:

Min far... han havde *meget* høje forventninger. Altså, han kunne sidde og sige “du skal være nummer ét i klassen”, dvs. have de højeste karakterer og det højeste snit. Men hvor jeg så tit sad og tænkte på: “Jamen, hvad giver du mig?! *Du* sidder jo ikke sammen med mig og hjælper mig”. Og jeg havde *brug* for hjælp i de forskellige fag. Men *han* kunne ikke hjælpe mig. Det eneste, han kunne – og stadig kan – det er 2×2 er lig med 4. Altså, dét kunne jeg jo ikke bruge til noget! Så når han bare sad dér og sagde, at jeg skulle være den bedste, så kunne jeg godt blive meget irriteret og tænke “åh, hvor er det nemt for dig at sidde og sige!” Og særligt når man så tænker på, at han sendte mig tilbage til noget familie i Tyrkiet, fra jeg var fem år, og indtil jeg kom tilbage omkring 6.-7. klasse. Fordi en eller anden åndssvag socialrådgiver havde rådet ham til, at det var bedst, at jeg først blev solid i mit modersmål, hvis jeg sidenhen skulle blive god til dansk!

Så jeg kom tilbage til Danmark og kunne næsten intet dansk, og så var der i skolen hele *tre* sprog, som jeg lige pludselig skal have styr på – dansk, engelsk og tysk. Og jeg skulle på gymnasiet og have fysik, kemi og matematik, og det *hele* på dansk. Og hvis ikke jeg havde styr på det danske, jamen, så havde jeg jo heller ikke styr på matematik, fysik og kemi! Altså, hvad har han tænkt på? Så det kunne jeg godt blive *rigtig, rigtig* irriteret over. Og meget psykisk stresset også, faktisk. Hvordan kunne han bare sidde dér og have så store forventninger og bare tro, at jeg kunne opnå det højeste, når han *overhovedet* ikke selv kunne hjælpe mig? Sådan skal mine egne børn *aldrig* nogensinde få det! Jeg vil følge med i deres skolegang på *alle mulige* måder. Og de forventninger, som jeg har, vil jeg aldrig tillade mig at lægge over på dem uden også på samme tid at sørge for den støtte, som skal til, for overhovedet at kunne *opfylde* forventningerne!

Enkelte i 2. generation i undersøgelsen oplever imidlertid ikke, at deres forældre under opvæksten havde høje forventninger til deres skolegang eller uddannelse. Dette gælder for henholdsvis pakistanske Amani og Janine samt for tyrkiske Erdem. Særligt for Janine og Erdem er dette fravær af forventninger noget, som de i dag ville ønske, havde forholdt sig anderledes, altså at forældrene havde haft større forventninger til dem. Erdem fortæller:

Jeg var lige startet på min uddannelse, og så pludselig sagde min mor, at min ældste storebror ville til at starte en restaurant op, og hun mente, at *jeg* var den, der skulle gå ind og hjælpe ham med at drive den. For han var ret stor, da vi kom til Danmark, så han havde ikke sprogfærdighederne til at køre restauranten selv, men det havde jeg – jeg var jo yngre end ham, da vi kom til Danmark. Så sagde jeg til min mor: “Det vil jeg ikke, nu er jeg gået i gang med noget uddannelse”. Jamen, det var hun da bare ligeglad med! Hun mente, at det andet var vigtigere. Så jeg sprang fra uddannelsen og

fuldførte den først *mange* år senere. Mine forældre havde *ingen* uddannelsesmæssige forventninger til mig. Min mor kunne jo knapt nok selv læse! Hun har ikke engang gået i folkeskole i Tyrkiet. Jeg ville ønske, at de havde haft flere forventninger. Så var jeg måske heller ikke blevet færdig med min uddannelse så sent i livet.

Ligeledes fortæller Janine:

Jeg gør alt, hvad jeg kan, for at mine børn skal få en god skolegang. Hvis jeg selv havde haft en bedre folkeskoleoplevelse, ville det måske også være gået bedre for mig sidenhen – altså, jeg ville have fået en bedre og højere uddannelse end nu. For jeg *kan* jo sagtens. Men det haltede lidt i folkeskolen, for mine forældre vidste jo ikke, hvordan tingene hang sammen. De stolede bare på, at vi klarede det godt og fik det bedste, vi kunne få, i skolen. Men under alle omstændigheder, så havde de ikke kunnet gøre det anderledes dengang. De var nye i Danmark og havde ikke andre muligheder. Men jeg fortryder meget, at mine forældre ikke har været mere *hårde*. De har været *alt* for bløde. Hvis det f.eks. en dag sneede for meget, så sagde min mor bare til mig: “Det sner for meget, så du skal ikke i skole. Vi sover bare videre”. De ville passe på os, for de var ikke vant til vejret. Men jeg vil gøre *mit* for, at mine børn får en rigtig god uddannelse. Og vise dem, at det *ikke* er i orden at blive hjemme – at det *ikke* er i orden ikke at få en uddannelse. For bagefter *fortryder* de! Ligesom jeg fortryder det i dag. Så jeg ville *ønske*, at mine forældre havde haft større forventninger.

4) Et fjerde og sidste træk, der går igen, når det drejer sig om de interviewedes forventninger til børnenes fremtid og uddannelse, handler om opnåelsen af *almen dannelse*. I denne forbindelse nævner interviewpersonerne blandt andet, at de stræber efter, at deres børn skal opnå en generel “generøsitet”, “almenviden”, “nysgerrighed” og “lyst til at lære hele livet”, samt at de skal være bevidste og oplyste, når det f.eks. vedrører områder såsom sundhed og kost. I forhold til denne bredere sammenkædning af *uddannelse* og *dannelse* fortæller f.eks. Amani: “*Uddannelse gør jo rigtig meget, at man vågner op. Altså, man ser jo på verden på en helt anden måde og lærer, hvordan man skal opføre sig i det samfund, vi lever i. Så jeg synes, at uddannelse ændrer på mange ting i tilværelsen, og at det bør spille en vigtig rolle i ens liv*”.

Et specifikt forhold, som flere af de interviewede i undersøgelsen fremhæver som en særlig vigtig del af deres børns almene dannelse, har netop at gøre med, “hvordan man skal opføre sig i det samfund, vi lever i”, sådan som Amani nævner ovenfor. Det er i den forbindelse interessant, hvordan emnet “korrekt opførelse” eller “at opføre sig ordentligt” ofte bringes på banen af de interviewede i en *direkte* forbindelse til det skel imellem “os” og “dem”, som de finder, dominerer i samfun-

det omkring dem – ikke alene blandt etniske danskere, men også blandt etniske minoriteter selv. Med andre ord: For mange af de interviewede (både blandt 2. og 1. generation) hænger spørgsmålet om, hvad der er “god opførelse”, ofte direkte sammen med det at udvikle sig til en person, som evner at kunne tænke ud over opdelingen i “os” og “dem” (jf. ‘danskere’ og ‘ikke-danskere’/‘udlændinge’). Det er en evne, som forældrene håber, at deres børn vil udvikle netop gennem *uddannelse*. Som eksempelvis Gülistan (2.g. tyrkisk – gift m. Selim) fortæller:

Mine børn skal have en ordentlig uddannelse. Det betyder *meget* for mig. Det er dét, jeg måske gerne ville bruge hele mit *liv* på at sikre! Så jeg ville blive meget lykkelig, hvis deres skolegang kommer til at køre, som den skal. Og at de kommer til at gå på universitetet. Altså... sådan at de kommer til at være *ordentlige* mennesker. Personer, som ikke *sårer* nogen. Det vil sige, som ikke – ligesom rigtig mange indvandrerdrengene – har alt det dér med “jeg er tyrker, du er dansker”, “jeg er muslim, du er ikke muslim”. Alt det dér... det skal bare *slet* ikke være et ‘issue’ overhovedet. De skal bare være veluddannede, *ordentlige* mennesker... hævet over alt dét.

Endvidere fortæller Bashir (2.g. pakistansk – gift m. Abida):

Vores forældregeneration var meget præget af fordomme og derfor også af at skære alle danskere over én kam. Så de mente, at *alle* danskere var nogle drankere, der drak sig fulde weekenden lang og hang ud med den ene og den anden. Men *belærte*, *oplyste* mennesker tænker jo ikke sådan! Så den indsigt i samfundet vil *vi* som veluddannede forældre jo i højere grad kunne give videre til vores *egne* børn. Ikke kun via os selv, men også ved at sørge for at også *de* får en god uddannelse.

Ruzgar (2.g. tyrkisk – gift m. Umay), der er ansat som lærer på en skole, hvor eleverne alle har anden etnisk baggrund end dansk, udgør et tredje eksempel på denne tematik. Nedenfor beskriver han, hvordan han oplever det som sit personlige ansvar at gøre det til en del af den daglige læring på skolen, at eleverne udvikler sig til “gode samfundsborgere”, der netop formår at tænke ud over “os” og “dem”:

Jeg føler, at jeg i mit arbejde bør være rollemodel. Meget ofte snakker jeg derfor med de ældste klassetrin om, at de skal integrere sig, og at integration ikke nødvendigvis er at spise svinekød – men at tage sig en uddannelse og at være en del af det danske samfund. Og at *støtte* det danske samfund – i stedet for at være sådan nogle, i gåseøjne, “tabere” eller “Mujaffaer”, der bare kører rundt i BMW’er og ikke laver ret meget andet end bare at være en belastning for landet. Jeg siger til dem, at de i stedet skal tage *ansvar*, uddanne sig, betale deres skat og måske, når de bliver

voksne, købe sig et hus. Det siger jeg tit til dem – for jeg har den tankegang, at hvis de køber hus, så *føler* de sig også som en del af Danmark, for så *ej*er de noget af Danmark. Det har jeg da f.eks. oplevet i forhold til min egen far. Fra den dag, han endelig opgav at købe hus og marker i Tyrkiet for en dag at flytte tilbage, men så i stedet flyttede fra deres lejelejlighed og købte et hus her – siden da har han følt en langt større tilknytning til Danmark.

Alt sådan noget fortæller jeg mine elever om. Så på *den* måde prøver jeg i det daglige at integrere dem. For der er tit nogle elever, som siger til mig “Ruzgar, vi kan ikke være ligesom danskere”. Så siger jeg: “Jo, det kan I godt. *Du* er også opvokset her, og du kan det danske sprog flydende. *Selvfølgelig* kan du også få de gode job, du skal bare *knokle*”. Sådan motiverer jeg dem, og de vil meget gerne motiveres. Jeg føler, at det er med til at løfte deres niveau højere op som unge med etnisk baggrund. For tit – mest drengene – så begynder de f.eks. lige pludselig at hade *jøder* og israelere. Så er de måske blevet passet op af nogen fra ‘Hizb ut-Tahir’ i weekenden. Og det er jo *lige* midt i den der pubertetsalder, hvor de skal finde deres egen identitet og alt det der. Og så begynder vi at snakke om, at vi alle sammen er mennesker. Vi bor alle sammen i den samme verden. Jeg siger til dem: “Har *du* valgt at være tyrker, har du valgt at være pakistaner, har *du* valgt at være muslim?” Nej! Vi er *født* sådan. Hvorfor skal vi så hade hinanden? En dansker er ikke bedre end en tyrker, og en tyrker er ikke bedre end en dansker. Vi er *alle sammen* en del af det danske samfund. Vi er alle sammen *danskere*. Vi er *borgere*. Og *nul* mere – punktum, slut. Og det kan de godt forstå – men det kræver noget tid nogle gange.

Ruzgars strategi går altså ud på, at det vigtigste for, at en ophævelse af skellet mellem ‘os’ og ‘dem’ kan finde sted, er, at alle uanset etnisk baggrund opnår samme grad af dannelse og uddannelse og derved bliver anerkendt som samfundsborgere på lige fod. Dette – finder Ruzgar – er mere afgørende end børns samvær i skoletiden som et mål i sig selv, og hvis børn af etniske minoritetsforældre lærer mere ved at gå i separate skoler, er det derfor på langt sigt bedre. Pointen er altså, at der er mange måder at blive del af det danske samfund på – og at skellet mellem ‘os’ og ‘dem’ ikke her søges fjernet ved assimilerende sammensmeltning af grupperne fra tidlig skolealder, men ved at etniske minoriteter opnår samme færdigheder og dannelse og derigennem samme samfundspositioner som (andre) danskere.

I andre situationer, hvor emnet “korrekt adfærd” eller “god opførsel” hos børn bliver bragt på bane i forbindelse med tematikken “os” og “dem”, er effekten imidlertid ikke en udjævning af kategorierne (som i eksemplet ovenfor), men snarere en bekræftelse af dem. Følgende beskrivelse, der stammer fra interviewet med Rami (1.g. irakisk – gift m. Faten), udgør et eksempel på dette:

Jeg tror på mine børn. Frem til nu tror jeg på, at jeg har meget gode børn – og som har mange gode kammerater. Men livet er svært – også for dem, i deres alder. Så hvem ved, måske om fem år kommer de i kontakt med nogle dårlige kammerater, som vil tage dem med til dårlige ting. Det ved man aldrig. Derfor har jeg hele tiden forsøgt at lære mine børn, hvordan de skal opføre sig. Når vi f.eks. var i Bilka, da de var små, eller på biblioteket, og der var nogle arabere, som larmede meget eller talte meget højt, så kiggede de tit op på mig og spurgte: “Far, hvorfor gør de sådan – hvorfor larmer de sådan?” Så sagde jeg altid til dem, at de ikke skulle gøre ligesom dem, men se på, hvordan *danskerne* gjorde. “Vi er ikke ligesom de der mennesker”, sagde jeg til dem, “I kommer til at få meget dårlige idéer senere, hvis I gør ligesom dem”.

Så lige siden de var små, har vi f.eks. holdt jul – selvom det ikke er vores tradition. Jeg pyntede altid et plastikjuletræ inde i stuen og hængte forskellige lys og blomster på. Jeg så jo, at de danske børn fik sådanne ting, så hvorfor skulle mine børn ikke også? På den måde har jeg altid forsøgt at gøre det samme med mine børn, som danske forældre gør – for at de skulle føle sig godt tilpas i det danske liv og ikke få dårlige kammerater blandt arabere senere. Det var den bedste måde, tænkte jeg, at jeg kunne forsøge at give dem en god fremtid på – ved fra helt små at lære dem at kigge på det *danske* system. Så jeg ser positivt på deres fremtid i dag. De skal nok blive de ordentlige mennesker, som jeg forsøgt at opdrage dem til. Det er jeg sikker på. Jeg har jo altid lært dem, hvordan de skal opføre sig – “kør ikke uden billet i bussen, stå pænt i køen og lad være med at råbe. Men gør *ikke*, som I ser mange af de andre arabere gøre!”

Alle de fire foregående beskrivelser kan ses i lyset af den generelle tematik, som diskuteredes tidligere, og som vedrører de interviewedes forsøg på bevidst og ubevidst at skille sig ud fra den sociale kategori, som de erfaringsmæssigt bliver rubriceret i (‘etniske minoriteter’, ‘udlændinge’, ‘flygtninge/indvandrere’). Som vi har set, kan distanceringen fra den ofte negativt ladede kategorisering ske gennem forsøget på at udjævne eller ophæve kategorierne “os” og “dem” og ved at afvise, at en sådan opdeling overhovedet kan bruges til noget. Men distanceringen kan også ske gennem det modsatte, nemlig ved at gentage og bekræfte den stereotypiske beskrivelse af en person tilhørende ‘flygtninge/indvandrere’-kategorien (i citatet fra Rami udgjort af “arabere, der larmer i Bilka”), mens denne stereotypi da stilles op over for dens modsætning (her “danskere, der opfører sig ordentligt, når de er ude”), som man så selv identificerer sig med.

Betragter man de fire forrige interviewuddrag igen, bliver det imidlertid tydeligt, at der ikke er tale om, at et givet forsøg på distancering fra den negative kategorisering altid kun vil bevæge sig i enten den ene retning (udjævning/ophævelse

af kategorierne) eller den anden retning (bekræftelse af kategorierne). Tværtimod går disse to bevægelser ofte hånd i hånd. Lad os eksempelvis se på interviewuddraget med Ruzgar igen. For at kunne ophæve skellet imellem ‘muslimer’/’tyrkere’ og ‘danskere’ – for i stedet at kunne danne én samlet kategori af ‘gode borgere’ – er der imidlertid stadig brug for at definere en form for “nedre” grænse for, hvem der *ikke* kan være indeholdt i den “nye”, positive kategori. Med andre ord, for at der kan findes en oplevelse af et “vi” *inden for* denne kategori, er der fortsat brug for et “de” *uden for* kategorien. Uden dette indholdsmæssige modspil fungerer heller ikke den nye kategori af “gode borgere” – for hvem er da de “ikke-gode borgere”? Ligesom vi så det i Ramis eksempel, kommer billedet på disse “ikke-gode” borgere således også i Ruzgars tilfælde til at trække på netop gængse stereotyper af ‘flygtninge/indvandrere’ (her udgjort af “Mujaffaer, der kører rundt i BMW og ikke foretager sig andet end at være en belastning for samfundet”).

For *selv* at kunne skille sig ud fra den overordnede ‘flygtninge/indvandrere’-kategori, kræves altså samtidig en vis stadfæstelse af de selvsamme stereotyper, som denne kategori i mange henseender hviler på. Under alle omstændigheder viser materialet, at de interviewede aktivt må håndtere de forestillinger og stereotyper om dem som ‘etniske minoriteter’, som de oplever præger debatten i det danske samfund, ligesom materialet viser, at denne aktive håndtering kan sætte sig spor i alle dele af deres hverdags- og familieliv, herunder den daglige opdragelse af børnene og synet på betydningen af deres fremtidige uddannelse.

Hvordan søges forældrenes forventninger forankret i hverdagen?

Som diskuteret frem til nu har forældrene i denne undersøgelse alle en række forventninger til deres børns almene dannelse og herunder altså ikke mindst deres uddannelse. Alle de interviewede gør sig overvejelser om dette tema – på tværs af faktorer såsom køn og uddannelsesniveau samt status af 1. eller 2. generation. På baggrund af denne indsigt i forældrenes forhåbninger og forventninger til deres børns dannelse og uddannelse skal vi nu se nærmere på, hvorledes disse forhåbninger konkret kommer til udtryk i dagligdagen. Hvordan søger forældrene i praksis at føre idealet om almen dannelse og uddannelse ud i livet? Hvordan udmønter deres forventninger sig i hverdagen? Og – sidst men ikke mindst – på hvilke måder hænger dette sammen med de prioriteringer, som forældrene i det daglige foretager i relation til deres børn, når det omhandler tid og forbrug?

Tid brugt på børnene

På baggrund af diskussionen i det foregående er det et centralt spørgsmål, hvordan de interviewede – med tanke på deres egen opvækst – selv søger tidsmæssigt at indrette dagligdagen og familielivet med henblik på at sikre deres egne børn de

bedst mulige betingelser, rammer og vilkår for almen dannelse og uddannelse. Igennem interviewuddrag kastes der i det følgende et lys over denne tematik. På to punkter ser forældrene det som mest afgørende, at de gør en indsats: Det første punkt vedrører forskellige aspekter af familielivet, som har at gøre med en bestemt *tidsmæssig strukturering*, mens det andet punkt vedrører forskellige aspekter af familielivet, som har at gøre med et bestemt *tidsmæssigt nærvær*.

Nedenstående udvalg af hverdagsbeskrivelser falder ind under første punkt: De er således alle eksempler på en bestemt form for tidsstrukturering af familielivet. Som det vil fremgå, har denne strukturering særligt relation til ugens gang – nemlig i form af en bestemt indholdsmæssig opdeling mellem ‘hverdag’ og ‘weekend’. Når det vedrører det enkelte døgn, har struktureringen at gøre med opbygningen af en række bestemte faste rutiner og tidsmæssige rammer i relation til børnene (f.eks. hvad angår sengetider, spisetider eller lektietider).

Bashir (2.g. pakistansk – gift m. Abida, 2.g.):

Det er ikke, fordi vi bebrejder vores forældre den måde, de har opdraget os på – men der er en *del* ting, som vi nok ikke vil gøre på samme måde. For *de* tilhørte jo 1. generation, og i forhold til dem er vi jo kommet til at leve meget mere a la dansk – den *danske* måde at leve på. I vores generation tror jeg f.eks., at vi gør meget mere ud af at have tid med børnene, kvalitetstid – men også gør mere ud af, hvornår man skal lave det ene og det andet. Hvornår kan vi f.eks. tillade os at tage ud i weekender, og hvornår kan vi ikke, og hvornår skal vi også have noget tid for os selv som familie? Men vores forældregeneration tænkte jo ikke så meget i de baner, vel. De holdt sig mere til det mønster, de kendte hjemmefra – at man besøger de og de faste familier. Altså, det vil sige, uanset *hvornår* på ugen, eller hvor *tit!* Uagtet os børn og hvad *vores* ønsker og behov måske var.

Ruzgar (2.g. tyrkisk – gift m. Umay, 2.g.):

I vores lille familie nu er vi sådan lidt tyrkisk, men også lidt dansk. Vi er ikke *helt* en tyrkisk familie længere. Men vi er heller ikke helt dansk. Det, jeg mener, er, at dengang jeg selv var barn, der var det sådan i min egen familie, at man bare besøgte hinanden – og nogle gange *uden* at ringe først. Man bankede bare på døren: “Hej, så er vi kommet”. Og så var man der til kl. elleve, *også* selvom det var mandag eller tirsdag, og vi børn skulle i skole. *Sådan* er vi ikke. Jeg ved fra rigtig mange af mine danske venner, at de er opvokset med, at det *kun* er i weekenderne, at man besøger nogen – for i hverdagen, der skal børnene få sovet, fordi de skal i skole eller børnehave næste dag. *Sådan* er vi. Så i hverdagene får vi næsten slet ikke gæster – vi *inviterer* i hvert fald ikke nogen. Og så i weekenderne, der kan vi bare have *fuld* gas

på med rigtig mange gæster og ja, sådan mere tyrkisk i det. Så vi har lidt af hvert. Og jeg tror faktisk, at mine børns generation, de bliver nok *endnu* mere danske i det.

Umay (2.g. tyrkisk – gift m. Ruzgar, 2.g.):

I hverdagene kommer vi slet ikke ud til nogen, fordi vores børn skal sove kl. syv. Og i weekenderne har det så været oplagt, at det var vores forældre, vi skulle besøge – f.eks. lørdag hos hans og søndag hos mine. Men nu har vi faktisk talt om, at alt dét med vores forældre – dét må altså fra nu af blive *hver anden* weekend, og så hver anden weekend til os selv. For ellers har vi jo aldrig tid i weekenden til os *selv* som familie. Men min svigermor kan da stadig godt finde på at spørge i weekenden: “Jamen, I er jo alligevel bare hjemme, hvorfor kommer I ikke over?” Men der har Ruzgar og jeg så valgt at sige til hinanden: “Hør her, *vi* er en familie. Vi skal da ikke altid være sammen, *alle sammen*. Lad os også lige få tid til at danne vores *egen* familie”.

Amani (2.g. palæstinensisk – gift m. Murwan, 1.g.):

Vi besøger næsten min familie hver weekend. Jeg har jo en stor familie – ikke kun søskende, men også mostre og onkler og deres familier. I mange år har vi faktisk haft en fast familiedag hver lørdag. Men det er mest lørdag, kun. For søndag skal folk som regel bruge på deres egen familie hver især, ligesom vi også selv gør det – tager i biografen sammen, svømmehallen eller ud at spise. Det er jo også vigtigt. Og desuden – søndag skal vores søn jo også op og i børnehave næste dag. Og han bliver jo træt efter sådan en familiedag. Så dét holder vi til weekenderne, på lørdage.

Tahira (2.g. pakistansk – gift m. Alim, 2.g.):

Sommetider i weekenden skal vi besøge vores familier, hvis der er noget, der er planlagt – fødselsdage eller anden komsammen. Men ellers så prøver vi at se, om vi ikke kan lave et eller andet sammen, bare os fire. For sagen er jo, at man meget hurtigt kan have travle hverdage, og så går weekenderne med, at man lige skal have besøgt den ene og den andens familie – tid, som vi kunne have brugt med børnene. Så nu prøver vi at holde fast i, at hvis vi den ene dag i weekenden er til noget med vores familier, *så* er den anden dag bare til vores egen familie.

Alim (2.g. pakistansk – gift m. Tahira, 2.g.):

På samme tid som mine forældre havde meget høje uddannelsesmæssige forventninger til os, så var der jo slet ikke den *ro* og de *rammer* i hjemmet, som skulle til for at leve *op* til disse forventninger – eller bare gøre det muligt at *koncentrere* sig om lektierne. Der var meget fokus på, hvordan vi så ud *udadtil* – det tøj vi havde på og sådan – men alt det der med struktur og rammer derhjemme, det var der ikke noget af. Så hele det *fundament*, der skal til, for at man overhovedet kan *gennemføre*

noget som helst – dét fandtes ikke. Der var det dog anderledes for min kone, i hendes hjem. Når *de* kom hjem fra skole, så kunne det godt være, at forældrene begge var analfabeter og overhovedet ikke kunne hjælpe dem med deres lektier, men der var sat *tid* af – *her* skal der bare læses. Der var hele tiden sørget for nogle *rammer*, og at børnene havde ro. Så i forhold til mine egne børn i dag går jeg *meget* op i, at der er struktur, for så sikrer jeg mig, at der er tid til *alle* de væsentlige indsatsområder, der er i forhold til ens børn.

Ceren (1.g. tyrkisk – gift m. Erdem, 2.g.):

I forhold til vores ældste søn vil jeg gerne have, at der også gælder nogle faste regler og rutiner for ham, ligesom der gør for vores lille dreng. F.eks. så vil jeg ikke have, at han er ude længe om aftenen. I weekenden skal han være hjemme senest ved nittiden og de andre dage kl. otte. Og så vil jeg også gerne have, at han kommer hjem og spiser aftensmad. Nogle gange ringer hans venner og spørger mig: “Hvorfor kommer han ikke ud?” Så siger jeg “fordi klokken er syv, og vi skal spise aftensmad. Skal I ikke også det?” *Min* søn skal ikke rende rundt ude i stedet for at spise. Men alle familier har jo deres egne regler og rutiner – og nogle har så ikke så mange. Og i *de* familier er deres børn tit sent ude. Det er dårligt, for måske kommer de til at blive nogen, der laver ballade. Så *jeg* bestemmer, at min søn skal overholde de rutiner, som vi har i *vores* familie.

Mens ovenstående beskrivelser har handlet om tidsmæssige strukturer og rammer, skal det nu omhandle det andet punkt, som nævntes tidligere: Det følgende udvalg af beskrivelser udgør således alle eksempler på en bestemt bestræbelse blandt forældrene på tidsmæssigt at skabe nærvær med børnene. Som vi skal se, knytter dette nærvær an til forskellige idealer for forældrenes daglige relation til deres børn – såsom tilstedeværelsen af gensidig tilknytning og indbyrdes forståelse.

Bashir (2.g. pakistansk – gift m. Abida, 2.g.):

Min far var selv blevet lidt hårdt opdraget, og det har nok sat sine spor på, hvordan han mente, familielivet skulle leves, da vi var små. Han var meget *lidt* opmærksom på selve vores behov og ønsker som børn. Og sådan skal det ikke være for vores datter. For eksempel – i stedet for bare at sige “nej” hele tiden, så vil vi prøve meget mere at *forklare*, hvorfor vi mener, som vi gør. Jeg ville ønske, at min egen far havde været lidt mere bevidst omkring sådanne ting, da vi var små.

Abida (2.g. pakistansk – gift m. Bashir, 2.g.):

Mine forældre havde ikke så meget indblik i det danske samfund – de kendte ikke så mange danskere, mødtes og snakkede ikke med dem. Sproget var jo en *stor* hæmsko.

Så de var ikke en *del* af det her samfund på samme måde, som *jeg* og *Bashir* er. Også fordi vi selv har gået i folkeskole her – vi *ved*, hvordan tingene er, og hvor vigtigt det f.eks. er, at man har mange af de samme ting som de andre.

For eksempel i forhold til sådan noget med at sige til ens barn: “Jeg elsker dig”. Jeg vidste nok godt, at min mor elskede mig, men hun sagde det ikke til mig. Og det var sådan noget, jeg lagde mærke til, når de danske forældre kom og afleverede deres børn i skolen. Så sagde de “hav en god dag, jeg elsker dig”. Det *så* og *hørte* jeg hver morgen. Så jeg kan huske, at jeg spurgte min mor, hvorfor hun aldrig sagde, at hun elskede mig. Og første gang jeg spurgte, blev hun sur og fornærmet og sagde: “Jamen, *selvfølgelig* gør jeg da det. Det er da ikke noget, jeg behøver at *sige* – det gør *alle* forældre da”. Men så blev jeg ved med at sige det til hende, og efter et stykke tid sagde hun så: “Ja, det er faktisk rigtigt, man skal også *sige* det”. Og i dag kan vi godt sige det til hinanden, men det har været svært.

Vi vil jo komme til at kunne hjælpe vores barn på en *helt* anden måde. Jeg tror, der vil være en *hel* del ting, vi vil kunne gøre *bedre*. Både fordi vi har nogle andre ressourcer at trække på, men også en anden viden og indsigt... Også i forhold til alt sådan noget med at spørge dem efter skole: “Hvordan er din dag gået?” Det gjorde mine forældre heller ikke. Og det er sådan noget, som har betydet *rigtig* meget for mig. Alt sådan noget med at tale om vores følelser og tanker, det var der ikke meget af. Og det er *virkelig* noget af det, som jeg vil bruge *meget* mere tid på – og gøre *meget* bedre – i forhold til mine *egne* børn.

Ruzgar (2.g. tyrkisk – gift m. Umay, 2.g.):

Det, som jeg meget gerne vil gøre rigtig meget anderledes, end mine egne forældre gjorde, er at bruge tid på mine børn. For jeg havde ikke rigtig noget tid med min far. Han arbejdede i tre forskellige job, fordi han ville bygge hus i Tyrkiet. Du ved, investere i fremtiden til når vi engang skulle vende tilbage, sådan som alle dengang troede, at de ville gøre [griner]. Så min far arbejdede rigtig meget. Jeg så ham kun i weekenderne eller om aftenen, hvis jeg sov sent. Jeg har f.eks. aldrig spillet fodboldkamp med min far – *aldrig*. Det føler jeg bare, dét skal mine børn ikke opleve! Jeg er *meget* sammen med dem og *leger* meget med dem. Så dét vil jeg gerne gøre om på. Og det synes jeg også, at jeg gør.

Umay (2.g. tyrkisk – gift m. Ruzgar, 2.g.):

Jeg sammenligner os rigtig meget med en dansk familie. Det vil sige en familie, som bruger noget af weekenden sammen med deres børn, og som f.eks. snakker om, hvad de kunne tænke sig at lave sammen i weekenden. Jeg har f.eks. aldrig været i

biografen med min mor eller far. Det er sådan nogle ting, jeg gerne vil prioritere, for det har jeg selv manglet. Men min far tog faktisk nogen gange på biblioteket med mig. Dét kan jeg huske. Selvom han ikke kunne udtale ordene rigtigt, så sad han faktisk og læste historier op for os. Og så rettede min lillebror ham. Men jeg synes, at det var sødt af min far. Dét glemmer jeg ikke. Og det var bare en *lille* ting. Jeg tror, det er, fordi der manglede *så* meget andet – så når han så gjorde en *lille* ting... så husker man det, for altid! Så derfor betyder det så utroligt meget for mig i dag at bruge rigtig meget tid sammen med mine børn. For det gjorde mine egne forældre ikke, og det har jeg manglet. Og jeg tænker også, at det jo er *os*, der har valgt at få børn – og så skal vi altså også prøve at gøre noget for, at de kommer langt. Både uddannelsesmæssigt, men også som *gode mennesker*. Men det kræver, at man investerer *tid* i dem.

Tahira (2.g. pakistansk – gift m. Alim, 2.g.):

Jeg har savnet utroligt meget at kunne snakke med min mor. Hun kom fra en kultur, hvor man ikke sidder og taler sammen med sine børn og fortæller hinanden ting – altså, der var ikke så mange *samtaler*. Men så har jeg haft en dansk “mor” ved siden af, som jeg kalder hende. I den mindre by, hvor vi boede, var der tre danske kvinder i opgangen, hvis børn var flyttet hjemmefra. Og de tog sig *simpelthen* så godt af min far og mor og af os børn. Så jeg kaldte dem alle sammen for mor, men særligt én af dem. Hende var jeg *meget* tæt med. Jeg havde *altid* en plads hos hende, hvor jeg kunne sidde og snakke – om *alt* det, jeg ikke kunne snakke med min mor om. Så jeg tænker meget på i dag, at jeg rigtig gerne vil gøre det godt for mine børn – det er noget, der *virkelig* betyder noget for mig. For jeg synes, at jeg selv har haft *mange* afsavn med mine forældre, med utroligt mange ting. Så med hensyn til opdragelse, så tackler jeg jo mine børn på en helt anden måde, fordi jeg *rigtig* gerne vil snakke mere med dem. Og jeg vil virkelig gerne have, at de kan fortælle mig *alt*.

Selim (1.g. tyrkisk – gift m. Gülistan, 2.g.):

I min egen barndom arbejdede min far meget. Nogle gange så jeg ham ikke i f.eks. en uge, hvis han var væk på arbejde i en anden by. Derfor tænker jeg meget over i dag, at jeg *kun* har dette her ene liv. Og jeg kunne ikke selv se min far dengang. Så derfor tænker jeg: “Mine børn skal i hvert fald se mig”.

I dette afsnit har vi set på, hvordan de interviewede forsøger at indrette dagligdagen og familielivet tidsmæssigt med henblik på at sikre, at deres børn får de bedst mulige vilkår for at kunne leve op til forventningen om almen dannelse og uddannelse. De interviewede fortæller, hvordan de på forskellig vis har oplevet, at disse vilkår langt fra var optimale i deres egen opvækst. Som eksemplerne ovenfor har vist,

fremhæver de interviewede i den forbindelse nogle vigtige områder med hensyn til hvilke, man bør gøre en indsats i forhold til børnene i dagligdagen: tidsmæssig *strukturering* og tidsmæssigt *nærvær*. Mange af de interviewede fortæller, at de selv ville have haft lettere ved at leve op til deres egne forældres forventninger, hvis netop disse to fundamentet i højere grad havde været til stede i deres egne barndomshjem. Derfor bestræber de sig nu på i det daglige at gøre det anderledes i relationen til deres egne børn.

De to beskrevne fokusområder i løbet af dagen – nærvær med børnene samt faste rammer og rutiner – afføder tilsammen et relativt stort skel imellem hverdag og weekend, når det vedrører familielivets indhold og forældrenes planlægning af det. Her bliver hverdagen det tidsrum, hvor der fokuseres på at skabe tid og rum til børnene i et fremadrettet perspektiv. Hvad enten det drejer sig om at give børnene ro til at lave deres lektier, at høre om deres dag og snakke med dem om eventuelle problemer eller at få dem tidligt i seng, så de er friske til en ny dag i skolen, er alle disse indsatser dele af den samme overordnede bestræbelse: At tilbyde børnene de bedst mulige rammer og betingelser for, at de på sigt kan udvikle sig til netop de “gode, ordentlige og dannede mennesker”, som forældrene håber på. I kontrast hertil opleves alene weekenden – og oftest kun én af dens dage – som det rum, hvor der kan afsættes tid til at søge at leve op til nogle af de mere traditionsbundne sociale forehavender, som på forskellig vis vedrører den bredere familie og slægt uden for husstanden.

I de hushold, hvor der ikke længere indgår børn i folkeskolealderen, men nu alene ældre teenagere, som er socialt selvkørende i den tid, der ligger uden for deres skole og uddannelse, oplever forældrene dog skellet imellem ‘hverdag’ og ‘weekend’ som mindre markant. I denne undersøgelse drejer det sig om hhv. irakiske *Rami/ Faten* (begge 1.g.) og pakistanske *Fawad/ Zainab* (begge 1.g.). Hos disse par er presset på hverdagen yderligere lettet af, at nogle af deres børn er flyttet hjemmefra. Imidlertid er der også blandt forældrene med store børn tale om forskellige tidsmæssige prioriteringer i hverdagen, i kraft af hvilke de søger at sikre børnenes videre udvikling til “gode, ordentlige mennesker”. Også blandt disse forældre kommer dette hensyn særligt til udtryk gennem en bestræbelse på at give sig tid til at være *nærværende* (om end dette i forbindelse med de større børn får mindre indvirkning på selve struktureringen af døgnet eller ugen). Nedenstående beskrivelse, der stammer fra interviewet med Rami, illustrerer denne form for tidsmæssig prioritering blandt de deltagere i undersøgelsen, hvis børn i dag er ældre teenagere:

Jeg kan godt lide at se fjernsyn sammen med mine børn – se en film og hygge med dem. Jeg laver også nogle gange mad til dem for at gøre dem glade. De elsker min

tomatsovs. Og jeg elsker at sidde med dem og diskutere mit liv, og hvordan jeg ser på forskellige ting – verden, politik, religion. Og de vil meget gerne snakke med mig om sådan nogle ting. De kan godt lide at høre om mit liv og om, hvad jeg mener. Nogle gange er vi ikke enige, og så diskuterer vi. Det elsker jeg, og det gør de også.

Sommetider så har de mødt nogle religiøse unge, som har prøvet at påvirke dem, og så snakker vi meget om religion. Det er *vigtigt* at give sig tid til at diskutere sådan nogle ting med dem, så de ikke får dårlige idéer. Ja, så jeg prøver at blive ligesom venner med mine børn – lave en god kontakt med dem. Det har jeg forsøgt at gøre, lige siden de var helt små. Sådan som min egen far opdragede mig, da jeg var barn, kan jeg jo ikke bruge til noget her i Danmark. Det er to forskellige systemer. Her kan ens barn bare flytte eller sige “farvel far”, hvis man bliver uvenner. Sådan er det ikke i Irak. Så her må man i stedet prøve at *tale* meget med dem og så påvirke dem til at lave gode beslutninger på den måde. Så jeg tror, at det er godt at prøve at blive ligesom gode venner med dem. Det er meget vigtigt at bruge tid på det. Det har jeg gjort altid, og det gør jeg stadig.

Penge brugt på børnene

I forrige afsnit undersøgte det, hvordan forældrenes forventninger til deres børns fremtid kommer til udtryk i forskellige tidsmæssige aspekter af dagliglivet. Den samme problematik udgør omdrejningspunktet for dette afsnit, men med fokus på forskellige økonomiske aspekter af dagliglivet og børneopdragelsen. Spørgsmålet er, hvilken sammenhæng der er mellem forældrenes forhåbninger til deres børns almene dannelse og uddannelse og de økonomiske valg og prioriteringer, som de foretager i hverdagen i relation til børnene. Et andet vigtigt spørgsmål er, hvilket forhold til penge og forbrug forældrene mener, deres børn bør opdrages til at have, såfremt de skal kunne udvikle sig til “gode, ordentlige mennesker”, som de håber.

Et særligt træk går i den forbindelse igen blandt de interviewede på tværs af forhold som køn, uddannelsesniveau samt status af 1. eller 2. generation: Samtlige forældre understreger vedrørende forbrug anvendt på børnene, at det er vigtigt, at deres børn “hverken skal have *mere* eller *mindre*, men *det samme* som andre børn”. De følgende eksempler fra interviewene skal illustrere denne gennemgående indstilling blandt forældrene:

Khalid (1.g. irakisk – gift m. Ihsam, 1.g.):

Vores børn ser jo på andre børn – og ser, hvad *de* har. Og de vil selvfølgelig have det samme. Og jeg vil gerne have, at de bliver ligesom andre børn. De skal ikke blive drillet af andre, fordi de f.eks. ikke har en mobiltelefon, eller den, de har, er gammel. Så bliver de ikke glade mennesker. De skal selvfølgelig ikke have ligesom rige

menneskers børn, men de skal heller ikke ligge helt til sidst. Men i midten. Ikke for meget, ikke for lidt – men *ligesom* andre.

Amani (2.g. palæstinensisk – gift m. Murwan, 1.g.):

Vores søn får en del legetøj. Men jeg vil ikke have, at mit barn skal være *mere* forkælet end andre. Men han skal heller ikke være *mindre* forkælet. Det er ikke, fordi han får alt, hvad han peger på – men alligevel så vil jeg heller ikke have, at han skal føle sig anderledes end andre børn.

Erdem (2.g. tyrkisk – gift m. Ceren, 1.g.):

Vores ældste dreng er nærmest blevet modebevidst nu [griner]. Så til ham kan du ikke længere købe noget fra H&M eller noget discounttøj. For i skolen er der meget med image... jeg tror, det har en vis betydning i den alder indbyrdes mellem vennerne. Jeg kan huske, da vi selv kom til Danmark – da købte min far tøj til os fra genbrugsbutikken. Jeg tror først, at jeg fik mit første splinternye par bukser, da jeg blev atten, og som jeg selv havde sparet op til igennem længere tid. Ellers havde det kun været tøj fra genbrug. Jeg husker særligt, at han købte et par sko til mig engang, og de var virkelig... ja, altså man kunne ikke engang se, om det var damesko eller herresko. Og der var mange, der grinte af mig i skolen på grund af de sko. Men det var slet ikke en mulighed at sige til min far, at jeg ikke ville gå i dem. Det *skulle* jeg bare. Sådan noget vil jeg *aldrig* udsætte mine egne børn for. Så hvis der er *noget*, jeg ikke vil spare på, så er det tøj i forhold til børnene. Men selvfølgelig, det skal jo heller ikke være sådan noget med, at han skal gå i Gucci eller sådan. Det skal *ikke* være overdrevet, men inden for normalgrænsen – set i forhold til, hvad de *andre* går rundt i.

På samme måde som i disse beskrivelser lægger alle forældre i undersøgelsen vægt på, at deres børn “ikke skal mangle noget” og “ikke have mindre end andre”, på samme tid som de dog heller ikke finder, at de skal have “mere end andre” – men “det samme”. Dette ideal genfindes i alle de tre typer af hushold, som indgår i undersøgelsen: Dem, hvor begge ægtefæller udgør enten 1. eller 2. generation, og dem, hvor ægtefællerne udgør en kombination heraf. I den følgende diskussion af forældrenes forbrug på deres børn giver det dog alligevel mening i analysen at skelne imellem disse tre typer af hushold. Det skyldes, at idealet om forbrug vedrørende børnene – “ikke for meget, ikke for lidt, men ligesom de andre” – ofte kommer forskelligartet til udtryk i hverdagen, når man ser på de interviewede i henholdsvis 1. og 2. generation. Forældre, som tilhører 2. generation, lægger generelt stor vægt på, at det daglige forbrug i relation til deres børn skal foregå på en sådan måde – og i et sådant omfang – at de samtidig lærer “at forstå pengenes værdi” og “at

sætte pris på det, de har”. Dette synspunkt understreges sjældnere af forældrene i 1. generation. Særligt i de hushold, hvor ægtefællerne udgør en kombination af 1. og 2. generation, betyder denne forskel, at der i dagligdagen kan opstå en række uenigheder forældrene imellem, når det vedrører udgifter anvendt på børnene. Diskussionen nedenfor tager afsæt i de forældre, som udgør 2. generation, mens der efterfølgende gives en række eksempler på uenighederne hos de par, hvor forældrene udgør en kombination af 1. og 2. generation.

De følgende beskrivelser belyser det værdisæt, som forældrene i 2. generation giver udtryk for med hensyn til emnet børn og forbrug. Som eksemplerne viser, er forældrene i denne sammenhæng især optagede af spørgsmålet om, hvordan de generelt sikrer sig, at deres børn “ikke mangler noget” eller “skiller sig ud”, men samtidig at de heller ikke bliver “forkælede” eller “ødelagte” som personer.

Ruzgar (2.g. tyrkisk – gift m. Umay, 2.g.):

Det er selvfølgelig vigtigt at sørge for, at ens børn ikke mangler noget. Men det skal heller ikke være på et niveau, hvor de ikke *værdsætter* nogen ting mere. Derfor vil jeg også gerne have, at når de når den alder, hvor de kan tage et fritidsjob ved siden af skolen, at de så gør dét. Sådan at de kan lære at se, hvordan man *egentligt* tjener penge, og at det ikke bare er... “far, køb lige det her”. De skal være *taknemmelige* for det, de får. Og det kan de kun være, når de selv får lært, at det måske alligevel ikke er *helt* så nemt bare lige at tjene penge.

Umay (2.g. tyrkisk – gift m. Ruzgar, 2.g.):

Hvis der er noget, vores børn har set hos nogle andre børn – Nintendo f.eks. – og som de gerne vil have, jamen, så får de det ikke bare lige. Det er en del af den opdragelse, vi prøver at udføre. De skal ikke have alt, hvad de peger på. For hvis vi vælger at give dem *alt*, hvad de gerne vil have, så bliver de aldrig tilfredse hen ad vejen. Det er ikke så meget pengene, det handler om. Men det er for at give ham nogle rammer. Men samtidig så skal han selvfølgelig ikke skille sig ud. For når jeg ser på min egen skole: De børn, der typisk ikke har nogen venner, det er dem, som kun går i Føtex-tøj. *Det* skal mine børn ikke udsættes for. Men det vigtige er så, at *får* de et par dyre sko, så må man også samtidig komme med nogle pædagogiske pointer. “Jamen, nu har du fået de her dyre sko, så kan du ikke også få det andet, som vi talte om”. For det er ikke rigtigt at give børnene *alt*. For så kommer de aldrig til *selv* at kunne opnå noget som helst senere hen. Så er de blevet ødelagte.

Bashir (2.g. pakistansk – gift m. Abida, 2.g.):

Vores egne forældre var ikke så ressourcestærke. De kunne ikke bare gå ud og købe mærketøj til os. Jeg selv sparede op til mine første par Levi’s-bukser! Mine forældre

var meget sparsommelige, og jeg var meget bevidst om i en tidlig alder ikke at lide dem økonomisk overlast. Men *vi* vil jo i højere grad spendere penge på de ting, som *vores* børn har behov for og ønsker sig. Men selvfølgelig vel vidende at det ikke bare skal være til højre og venstre. Jeg vil sætte en grænse, så de lærer at forstå, at man altså ikke bare kan få alt, hvad man sætter sine fingre på! For det er også vigtigt, at de lærer at forstå med alderen, at der altså også er børn i den her verden, som *aldrig* vil få det lige så godt som dem. Men selvfølgelig skal vores børn jo heller ikke føle – ligesom *jeg* gjorde – at de er dårligere stillet end deres klassekammerater. Og i forhold til mærketøj, der vil vi jo så også forsøge at give vores religiøse tilgang til tingene videre til dem: at det ikke er tøjet, der viser, hvem du er, men dine handlinger og din personlighed.

Amani (2.g. palæstinensisk – gift m. Murwan, 1.g.):

Når min søn bliver ældre, og det angår sådan noget med økonomi – så er jeg nok sådan meget nordisk anlagt. Når han bliver atten år, og hvis han stadig bor hjemme, så skal han betale lidt for det. Selvom det ville min mand nok aldrig acceptere. Han kommer jo udefra med en anden tilgang til tingene. Men *jeg* vil gerne have, at vores søn skal kunne mærke *dét* med at betale: Hvor meget kommer der *ind* på kontoen, og hvor meget skal der *ud* igen. Han skal føle, at der er noget her, der altså skal *kæmpes* for – og at penge *ikke* bare er noget, der kommer fra ens forældre! *Dér* vil jeg gerne have, at han bliver meget selvstændig.

Tahira (2.g. pakistansk – gift m. Alim, 2.g.):

Vi har talt meget om, at man jo ikke bare kan købe *alt* til dem. Så når vores børn får noget, så prøver vi altid at gøre det til en anledning. “Nu er du holdt op med at tisse om natten” eller “nu er det Ramadan”. Hvis der så er noget særligt, som de går og ønsker sig, f.eks. en Barbie-dukke – jamen, så må de vente til *dér*. Og vi gør dem også opmærksomme på, at der er børn, der ikke har særligt meget, og at man skal sætte *pris* på det, man har. Så hvis der er en eller anden mærkevare, de ønsker sig, så må de gøre sig fortjent til den på en eller anden måde. F.eks. havde vores søn været ude at samle ind til Dansk Røde Kors sammen med os, og så gav vi ham en plakat med FC Barcelona, som han *længe* havde ønsket sig. Men sådan at der følger *en historie* med tingene. Og han kan stadig huske, når vi taler om den plakat, *hvorfor* han fik den. Og så bliver vi glade, for det betyder, at han ikke bare har *fået* en eller anden materialistisk ting, men at det *samtidig* er lykkedes os at sætte nogle værdier i spil – og vise dem, at man ikke *bare* sådan bruger penge. Der er folk, der ikke har nogen.

Som det fremgår af beskrivelserne, er flere af de interviewede i 2. generation selv vokset op i hjem, hvor økonomien ofte var stram, og hvor de oplevede, at forældrene generelt praktiserede en vis sparsommelighed. Alim husker det for eksempel sådan: “*I mine forældres generation opfattede de det nærmest som en dødsynd at bruge én ekstra krone – også på børnene – som ikke var nødvendig*”. På grund af den økonomisk dårlige situation, som hyppigt fandtes i deres egne barndomshjem, fremhæver flere, at de dengang ofte måtte gå i genbrugstøj. Det er noget, som flere husker at være blevet drillet med, eller som de på anden vis har følt sig pinligt berørt over i forhold til deres kammerater. På samme måde husker flere, hvordan de – da de var blevet gamle nok til fritidsjob – selv sparede op til nye og dyrere cowboybukser. Selvom en del af de interviewede også i dag fremhæver en række positive ting ved at være vokset op under sådanne stramme økonomiske forhold – såsom at have lært “ikke at bruge penge til højre og til venstre” og “at sætte pris på det, man har” – husker de fleste dog også tilbage på det som en vanskelig tid, ikke mindst i forholdet til kammeraterne. Denne erfaring udgør derfor for dem alle noget, som de ikke ønsker, at deres egne børn i dag skal komme til at opleve. De er således generelt meget opmærksomme på, at deres børn ikke skal komme til “at mangle noget” eller “skille sig ud”, ligesom de selv fra tid til anden har oplevet det.

Samtidig er de interviewede dog meget opmærksomme på, *hvordan* det økonomiske forbrug anvendt på børnene i praksis bør udmønte sig i det daglige – ikke alene hvad angår dets *omfang*, men også *måden*, hvorpå det skal finde sted. Med hensyn til begge dele bestræber forældrene sig på, at der skal være en række overordnede værdier i spil. Heraf gentager særligt disse udtryk sig: “At lære at sætte pris på tingene”, “at være glad for det, man har”, “at være bevidst om de mennesker, der ikke har” og “at det ikke er de ydre ting, der viser, hvem man er, men ens personlighed og handlinger”. Én fremgangsmåde, som går igen i materialet med hensyn til at bringe disse værdier i spil over for børnene, består i at knytte erhvervelsen af f.eks. et nyt stykke tøj eller legetøj sammen med en bestemt anledning – sådan som vi så det i Tahiras eksempel. Herigennem ønsker forældrene at gøre børnene opmærksomme på, at der findes en *grund* til, at de foræres noget, eller at de på den ene eller anden måde har gjort sig fortjent til det, og at de dermed sagt ikke blot betingelsesløst kan få “alt, hvad de peger på”. En anden fremgangsmåde, som går igen, handler om – når børnene når den rette alder – at ville opfordre dem til at tage et fritidsjob ved siden af skolen, for herigennem at lære “hvad det egentlig vil sige at tjene penge” og “at tingene ikke bare er på mors og fars regning”.

Betragter man i denne forbindelse de hushold, hvor ægtefællerne udgør en kombination af 1. og 2. generation, kan der i undersøgelsens materiale ofte findes en række tydelige uenigheder forældrene imellem. Dette gælder for eksempel for

palæstinensiske *Amani* og *Murwan*. Nedenfor beretter de hver især om baggrunden for disse uenigheder:

Murwan (1.g.):

Jeg forkæler vores søn meget. Men det er ikke så godt, siger min kone. Før gav jeg ham masser af ting. Og hvis der f.eks. var en eller anden ting, som jeg gerne ville give ham, og min kone sagde nej, så købte jeg den til ham alligevel – fordi jeg elsker ham så meget. Jeg har lyst til at købe tøj og legetøj til ham hele tiden. Men min kone har sagt til mig, at det *ikke* er så godt, og at dét og dét og dét må jeg kun købe til ham i weekenden. Så nu prøver vi at gøre det på samme måde. For selvfølgelig, hans mor og far skal jo være som én person over for ham – ikke som *to* personer, med hver deres regler. Så vi har lavet en aftale sammen nu. Så f.eks. slik må jeg nu kun købe til ham i weekenden. Så mandag og tirsdag og de andre dage må jeg *ikke* købe noget slik til ham. Men nogle gange så køber jeg stadig *lidt* slik alligevel, bare *lidt*. [Amani bryder ind:] Ja, men det *må* man ikke, Murwan!

Amani (2.g.):

Hvis det stod til min mand, så tog han vores søn i Fætter BR *hver* dag. Men dét er der desværre bare ikke noget, der hedder herhjemme! Derfor er det også *mig*, der styrer økonomien herhjemme. For Murwan kan ikke... altså, hvis han har nogle penge på sig, jamen, så er de jo væk – brugt på vores søn. Så nu har vi så lavet en regel – én gang om måneden tager vi i Fætter BR, og ellers må han få det, han ønsker sig, til sin fødselsdag. For ellers er jeg af den opfattelse, at det *ødelægger* barnet, opdragelsesmæssigt.

Og det samme med slik. Vores søn fik *rigtig* meget slik, da han var lille – for Murwan gav ham slik *hver* dag. Men *sådan* er det ikke mere – nu er det *kun* fredag. Og det har han så vænnet sig til, Murwan. Selvom jeg på et tidspunkt troede, at det *aldrig* skulle komme til at lade sig gøre. Så der er jeg lidt mere den strenge, hvorimod Murwan... når han *ser*, at et barn bliver glad for noget, så vil han bare gøre det samme igen og igen. Og det samme problem har vi haft i forhold til fjernsynsforbrug. Hvis det stod til Murwan, kunne vores dreng jo få lov at se fjernsyn fra morgen til aften! Og spil til Nintendo, hvor de slås og dræber, og der er blod – *dem* køber Murwan jo også bare til ham! Og hvor jeg så må fortælle ham, at hvis der står 8-12 år på pakken, jamen, så skal han altså *ikke* købe dem til ham.

Også i forholdet mellem tyrkiske Gülistan og Selim er der en række uenigheder om hvilke økonomiske rammer for forbrug, der skal gælde for børnene:

Selim (1.g.):

Jeg kan ikke sige nej til mine børn – f.eks. i forhold til legetøj. For jeg tænker... hvordan skal jeg i mit hjerte kunne bære at sige nej? Også *derfor* kommer min konto nogle gange endnu mere i minus [griner]. Selvom min kone siger: “Nej, du skal *ikke* købe legetøj til børnene i denne her måned – de *har* næsten lige fået”. Men jeg kan ikke sige nej til mine børn.

Gülstan (2.g.):

Mine børn skal kunne lære at tænke: “Det der legetøj har vi ikke behov for, for vi har lige fået noget for to dage siden”. Men altså, min mand, han er *meget* dårlig til dét med børn... Hvis de sammen går forbi en legetøjsbutik, og de siger “far...”, så kan han godt finde på bare at købe det til dem. Og i perioder, hvor han så har købt meget til dem, kan jeg mærke på børnene, at de ikke længere sætter pris på tingene. Så leger de bare med det én dag og så slut. Og *jeg* vil også helst have sådan noget legetøj, som ikke *kun* handler om at lege, men som de også kan *lære* noget af – og få noget *ud* af. Men min mand, han tænker *slet* ikke over, om det er noget, de f.eks. bliver *klogere* af eller får *motorik* af. Jeg har f.eks. købt et kortspil til dem med alfabetet. Og så taler vi jo om, mens vi leger, hvad bogstaverne hedder, og hvilke ord der begynder med dem. Det er *spændende* for dem, og de kort har vi leget med i en hel måned nu – *uden* at de har ønsket sig nyt legetøj endnu! Det er *sådan* nogle ting, jeg prøver på. For det er jo nemt nok, ligesom min mand, bare at gå ud og købe et eller andet bras og så sige “værsgo’ – leg med det”.

Ovenstående eksempler på de uenigheder, som kan opstå i relation til børn og forbrug i de hushold, hvor ægtefællerne udgør en kombination af 1. og 2. generation, viser, at den herfødte ægtefælle oplever en vis form for “dobbeltopdragende” rolle: De normer og værdier i forhold til forbrug, som denne part ønsker, at børnene skal opdrages til at få, må også ægtefællen på samme tid indføres i. I begge eksempler oplever den herfødte forælder således, at der ikke kun må opstilles en række regler og grænser over for børnene, men også over for ægtefællen. En overordnet problemstilling i dagligdagen, som f.eks. Amani (2.g. palæstinenser – gift m. Murwan, 1.g.) gør sig følgende overvejelser i forhold til:

Måske tænker fædre bare generelt lidt anderledes end mødre. Men det er nok også det med, at *jeg* er herfra, og *han* kommer udefra. De har jo en helt anden opvækst, der hvor han kommer fra. Så jeg ved ikke, om det bare generelt er mænd, der tænker anderledes, eller om det bare er *udenlandske* mænd. Men jeg tror, at det spiller en stor rolle, at jeg er herfra, og han er dernede fra. For det kan jeg også se på mine veninder. De, der er gift med en udefra – de har de samme problemer. Og de, der

er gift med én, som *også* er herfra – de er meget enige om opdragelsen. Så det har *stor* betydning, tror jeg. Mere end om man er mand eller kvinde. De ægtefæller, der kommer udefra, er jo ikke *vant* til de ting, som man er opvokset med her i Danmark. Men alt i alt er vi da blevet mere enige om opdragelsen nu og om *hvor meget* og *hvad*, der skal købes til ham – men i starten var det *meget* svært. Og altså... hvis jeg tænker tilbage, så havde jeg nok ikke set, at det ville være *så* hårdt at opdrage sine børn sammen med én udefra.

Tilbage står imidlertid at spørge, *hvorfor* det generelt blandt forældrene i 2. generation understreges som så afgørende, at deres børn lærer “at udvikle en fornemmelse for pengenes værdi” og “at sætte pris på det, de har”. Hvad skyldes dette ønske blandt forældrene nærmere? Og på hvilke måder har det at gøre med forældrenes føromtalte bestræbelse på, at børnenes opnår en almen dannelse og udvikler sig til “gode, ordentlige mennesker”?

Følgende to interviewuddrag rummer eksempler på, hvordan forældrene i 2. generation frygter, at det kan gå deres børn ilde, hvis man netop under opvæksten blot “får alt man peger på” af materielle forbrugsgoder:

Erdem (2.g. tyrkisk – gift m. Ceren, 1.g.):

Da min ældste søn blev gammel nok, syntes jeg, at han skulle tage sig et fritidsjob, og det ville han også meget gerne selv. Og *dét* har altid været min indstilling. Hvis man ikke lærer at sætte pris på pengenes værdi, så kan man blive *helt* ødelagt som voksen. Jeg havde engang en kammerat, en tyrker. Hans far havde sin egen taxa og kørte rundt fra kl. fem om morgenen til kl. elleve om aftenen. Min kammerat var hans eneste søn, og han skulle bare *pege på*, hvad han ville have, så fik han det. Og så ejede farmand også nogle restauranter, så pengemæssigt var det ikke noget problem. Han kunne nærmest købe *alt* til ham, hvad han gerne ville have. Da han så blev atten, fik han en splinterny BMW. Det var *dét*, han ønskede sig i fødselsdagsgave, og det var *dét*, han fik! Men hvis du ser ham i dag så vil jeg sige, at han er blevet *fuldstændig* ødelagt. Altså, han har været i misbrug, og han har været ludoman, og han har... Ja, altså, han har ikke haft *modstand* i livet. Det har været for *let* for ham. Et Rolex-ur... det *fik* han da bare! *Uden* at det var hans fødselsdag. Så hvis jeg køber nogle ting til mine børn i dag, så er det, fordi det er vigtige ting, som de skal bruge til noget.

Gülstan (2.g. tyrkisk – gift m. Selim, 1.g.):

Man bør prøve at snakke med sine børn og lære dem, at det ikke nytter noget bare at komme hjem og sige: “Mor, Peter har sådan én, og Khadije har sådan én, så skal jeg også have én”. For når de så bliver ældre og måske *ikke* kommer til at have en god økonomi, hvad så? Så går de i depression lige pludselig, fordi de ikke kan få *dét*,

de vil have. Så man må lære dem det fra *nu* af. For jeg har en kusine, som har fået nærmest *alt* som barn. Og hun kan gå i *øjeblikkelig* depression i dag, hvis hendes mand f.eks. ikke lige gider købe en eller anden sofa til hende, som hun gerne vil have. Så det må *aldrig* være sådan, at ens børn får så meget legetøj, at de bliver afhængige af det – for så kan det ende *rigtig* galt senere hen! Det skader deres fremtid.

Når forældrene finder det vigtigt, at deres børn lærer “at udvikle en fornemmelse for værdien af penge” og “at sætte pris på det, de har”, er det imidlertid ikke alene, fordi deres børn “ikke skal blive ødelagte”. Det har igen også at gøre med forsøget på i dagligdagen at distancere sig fra stereotyper om ‘flygtninge/indvandrerne’. Hvordan dette er tilfældet, illustreres gennem følgende eksempel, der stammer fra interviewet med Umay (2.g. tyrkisk – gift m. Ruzgar, 2.g.):

Når jeg tænker på børnene på min skole, hvor forældrene har minoritetsbaggrund – de børn, som bare får alt, hvad de vil have, *dét* er de børn, som vi har problemer med. De er nogle *rigtig* forkælede børn. Altså, det er problembørn – det er det virkelig. De er *ikke* til at holde ud. *Sådan* vil jeg ikke have, at mine børn bliver. Så de må lære det fra start af – og så må det nogle gange gøre ondt på os at *sig* nej, og nogle gange på dem at *få* et nej, og så må man bare lære at tackle *dét*. For der er f.eks. nogle elever på skolen – de får bare *alt* det tøj, de gerne vil have. Dyrt tøj. Og det er, fordi deres forældre ikke har *tid*. De har måske et pizzeria eller en grønthandler og arbejder hele tiden – så de *betaler* bare. Men *dét* er simpelthen bare ikke godt nok! I de minoritetsfamilier, hvor børnene bliver problembørn, der handler det *kun* om at bruge penge på dem – og ikke om måske også at bruge lidt *tid* på dem.

Umays beskrivelse peger på noget, som går igen blandt de interviewede i 2. generation. På forskellige måder giver de udtryk for at mene, at “problemfamilierne” blandt etniske minoriteter, som de selv søger at distancere sig fra, er familier, hvor forældrene i højere grad prioriterer *at give børnene, hvad de peger på*, end *at bruge tid sammen med dem*. Eller sagt på en anden måde: Ifølge de interviewede er de problematiske familier dem, hvor forældrene ikke opsætter nogle økonomiske rammer for børnene, i samme stund som de heller ikke opsætter nogle tidsmæssige rammer for socialt samvær med dem. Ifølge de interviewede er det i disse familier, at børnene bliver “problembørn”, som “render rundt ude sent om aftenen uden forældrenes opsyn” eller “kører rundt som Mujaffaer i BMW og ligger samfundet til last”. Det er med andre ord *de* børn, som de interviewede på forskellig vis bestræber sig på, ikke en dag skal blive deres *egne* børn. Og det er “de børn”, som de derfor hele tiden har fokus på, at deres egne børn ikke skal slås i hartkorn med.

Forældreskabet og opdragelsen udgør det daglige fokusområde for at nå dette

mål. Centralt for forældreskabet – og for den daglige opdragelse – bliver således opfattelsen af, at det vigtige i relation til børnene ikke kun består i at bruge *penge* på dem, men også i at bruge *tid* på dem. At have overskud som forældre består således først og fremmest i at give sig tid til børnene. Et stort pengeforbrug på børnene ved “blot at give dem, hvad de peger på” opleves derimod som et udtryk for det modsatte – *mangel* på overskud (større undersøgelser har peget på, hvordan det samme ofte er tilfældet blandt etnisk danske forældre, se Bonke 2009). Det er netop denne form for overskud – *tid brugt på børnene* – som de interviewede ikke mener, at der findes nok af i dagligdagen blandt de ‘flygtninge/indvandrere’, hvis børn er, eller vil blive, “problembørn”.

Opmærksomheden over for, at ens børn ikke skal slås i hartkorn med dem, som man oplever som “problembørnene” inden for ‘flygtninge/indvandrere’-kategorien, griber for nogle af interviewpersonerne så dybt ind i hverdagen, at det ikke alene udgør et spørgsmål om at bruge sin *tid* og sine *penge* på børnene på den rigtige måde – det bliver også til et spørgsmål om børnenes almene fremtræden, f.eks. i relation til deres daglige hygiejne eller måde at tale på. Som eksempelvis Janine (2.g. palæstinensisk – gift m. Amin, 1.g.) fortæller:

Jeg oplever, at jeg skal være en dobbelt så god forælder som alle andre. For der kommer generelt hurtigere fokus på mine børn end på danskeres børn. Så sammenlignet med andre børn føler jeg f.eks., at mine børn skal have *dobbelt* så god hygiejne, være *dobbelt* så rene, *dobbelt* så velopdragne, *dobbelt* så lidt højroastede og opføre sig *dobbelt* så pænt i timerne. Ellers bliver de hurtigt stemplede som udlændinge. Det er hårdt, for jeg føler, at der hviler et *kæmpe* forældreansvar på mig, for at dette ikke skal ske – for det er vigtigt for mig, at mine børn vokser op og har det godt i samfundet. Det kræver meget energi af mig i hverdagen, synes jeg, at skulle opdrage dem dobbelt så godt i forhold til alting. Og det er også derfor, at jeg svarede, at hvis jeg pludselig fik noget ekstra tid foræret, så ville jeg vælge at bruge den tid på mig *selv* – for netop at kunne blive *ved* med at have overskud til at skulle være denne dobbelt så gode forælder. Og for at kunne blive ved med hele tiden at gøre det *endnu* bedre, end jeg allerede gør. Det kræver en stor indsats og selvdisciplin, føler jeg. Men jeg klarer det – for mine børns skyld.

Med hensyn til emnet børn og forbrug er det af forskellige grunde vanskeligt at sammenligne de hushold i undersøgelsen, hvor begge ægtefæller tilhører 1. generation, med undersøgelsens to andre typer af hushold. For det første udgør denne gruppe de tre familier i undersøgelsen, som i dagligdagen oplever at have de dårligste økonomiske vilkår (irakiske *Rami/Faten* og *Khalid/Ihsam* samt pakistanske *Zainab/Fawad*). Af den grund findes der som udgangspunkt slet ikke noget egentligt for-

brug – ud over det strengt nødvendige – at tale om. I denne sammenhæng hørte vi for eksempel Khalid sige, at hvis han pludselig fik flere penge mellem hænderne, var det en biografbillet til hans teenagesøn, han ville vælge at bruge pengene på. For det andet findes der i to af disse hushold (*Rami/Faten*, *Fawad/Zainab*) kun ældre børn fra 16 år og opefter, som i dag alle har fritidsjob, gennem hvilke de dækker deres eget forbrug på tøj, elektronik, fritidsaktiviteter m.v. Imidlertid er det også netop disse forældre (til teenagere), der oplever, at børnene nu befinder sig et sted i livet, hvor det *kunne* “gå galt” – hvor de *kunne* komme “i dårligt selskab”. Disse forældres bekymringer over, at deres børn skal “komme i forkert selskab”, er med andre ord ikke længere blot noget, der er knyttet til en fjern fremtid, men til virkeligheden nu og her – lige uden for døren. Som de pågældende forældre selv fremhæver, bor de i boligområder med en høj procentdel af familier med etnisk minoritetsbaggrund, ligesom de fremhæver, at det måske ikke er alle blandt disse, der har lige så godt “styr over deres børn”, som de selv oplever at have. Som vi også skal se nedenfor, kan forsøget på at forebygge, at deres børn skal havne i forkert selskab inden for boligområdet, dog i sig selv være forbundet med en række økonomiske udgifter.

Blandt de forældre i undersøgelsen, som i dag har større børn, og som samtidig bor inden for det, der betegnes som *udsatte boligområder*, findes der en interessant problemstilling, som går igen hos flere: spørgsmålet om at “have sit eget værelse”. Både irakiske *Rami* og *Faten* (begge 1.g.), pakistanske *Zainab* og *Fawad* (begge 1.g.) samt tyrkiske *Erdem* og *Ceren* (2.g./1.g.) – der alle har større teenagebørn og bor i “udsatte boligområder” – kommer ind på vigtigheden af, at deres hjemmeboende børn har eget værelse. Dette gør, finder de, at børnene får lyst til at tage kammerater med hjem, frem for blot at være sammen udenfor, hvor de som forældre hverken kan have opsyn med, hvad de laver, eller hvem de er sammen med. For både *Rami* og *Faten* samt *Zainab* og *Fawad* betyder dette hensyn, at de har truffet en beslutning om at måtte lade nogle af de ældste børn flytte hjemmefra. Således er *Zainab* og *Fawads* to ældste børn (en søn og en datter), der er i begyndelsen af tyverne, flyttet hjemmefra og bor nu sammen med studiekammerater. Flytningen har skabt mulighed for eget værelse til den sidste hjemmeboende søn, som er i attenårsalderen. *Rami* og *Fatens* ældste søn, som er i begyndelsen af tyverne, er ligeledes flyttet hjemmefra sammen med sin danske kæreste. Dette har gjort det muligt for de to yngste hjemmeboende børn, der er fra 16 år og opefter, at få egne værelser. Nedenfor fortæller *Rami* om vigtigheden af, at hans børn kan tage sine kammerater med hjem – ikke kun på deres værelser, men også gerne i dagligstuen:

Nogle gange kommer min datter med sine veninder her, og så spørger jeg dem, om de ikke vil låne stuen i stedet for værelset – så har de bedre plads. Og så bliver hun glad. Så går jeg ind og læser i soveværelset imens, så de har fred for mig. Så sidder de i stuen og ser film og hygger sig. Og så kommer jeg en gang imellem og giver dem chips – sådan forkæler dem lidt. Og det samme gør jeg, når min søn har kammerater med hjemme. Så lader jeg dem også få stuen.

Jeg elsker, når der er venner i huset. For det er ikke kun vigtigt at bruge tid på at lave god kontakt med sine egne børn, men også med deres kammerater! For hvis jeg gør dét, så betyder det, at de gerne vil komme *her*, i mit hjem. Og så ved jeg, hvem mine børn er sammen med – at det ikke er nogen med dårlige idéer for eksempel – og jeg kan følge med i, hvad de laver. I stedet for at de *ikke* vil komme her, og så er sammen andre steder, udenfor. Hvis jeg nu sagde “vi har travlt med noget andet, så jeg vil ikke have, at du kommer her med dine kammerater nu” – jamen, så ved jeg jo ikke, hvor han *så* ville tage hen, og hvad han *så* ville finde på at lave? Men når de er *her*, så har jeg dem under mine øjne. Og så går jeg og hygger om dem. Ligesom en tjener [griner] – kommer med sodavand og spørger, om der er noget andet, de gerne vil have.

Erdem og Cerens teenagesøn har altid haft sit eget værelse, men – ud fra samme bevæggrund som beskrevet ovenfor – har de for nyligt valgt at investere en god del penge i at sætte dette værelse i stand. De oplever, at denne økonomiske prioritering siden har fungeret efter hensigten: Sønnen tager nu oftere venner med hjem, frem for at være sammen med dem andre steder eller udenfor. Som Erdem fortæller:

Da jeg selv var barn, var der ikke plads til, at jeg kunne tage mine venner med hjem. Men det betød så bare, at vi mødtes et andet sted og lavede en *hel* masse, som farmand ikke kunne se. Og i dag tror jeg faktisk, at rigtig mange af de problemer, som findes i indvandrer kvarterer, har at gøre med, at mange unge ikke kan tage deres venner med hjem. Lejlighederne er for små i forhold til antallet af familiemedlemmer, og de unge har derfor ikke deres eget værelse. Og hvad gør man så som ung? For man gider jo ikke tage sin kammerat med hjem, hvis man deler værelse med sin lillesøster eller lillebror, vel. Så mødes man ude i byen i stedet, og *så* er det uden opsyn. Og så kan det godt være, at de *selv* har gode hensigter, men så er der måske én, der er ældre end dem selv, som siger: “Ved du hvad, skal vi ikke lave dét her...” Og så trapper man det op. Og så *ender* det galt.

Så *herhjemme* skal min egen søn altid være velkommen til at have venner på besøg. Og det har han også tit – både danske og tyrkiske venner. Og ikke mindst efter at

vi har lavet hans værelse rigtig flot og brugt mange penge på at sætte det i stand og købe nye møbler, som han selv har valgt. Så nu sidder han derinde på værelset og hygger sig med vennerne. Og så har jeg mulighed for at vide, hvilke typer vennerne er. Så *det* er helt klart en stor del af problemet i indvandrerområder, tror jeg – de unges mangel på eget værelse.

Familielivet som værdi og praksis – fra generation til generation

Det er igennem kapitlet blevet undersøgt, hvilke dybereliggende bevæggrunde der i dagligdagen er i spil i de interviewedes måder at prioritere deres tid og penge på som familie – og herunder, ikke mindst, som forældre. Vi har med andre ord nu set nærmere på ikke blot hvordan, men også hvorfor, undersøgelsens familier anvender deres tid og penge, som de gør. Dette har for det første givet indblik i de værdier, som de interviewede stræber efter at basere deres familieliv og forældreskab på – og herunder ikke mindst hvordan disse værdier konkret kommer til udtryk i hverdagen. For det andet har det givet indblik i, hvordan forskellige normer og værdier knyttet til familielivet ændres over tid blandt etniske minoriteter i det danske samfund, fra den ene generation til den næste. Det er i den forbindelse blevet belyst, hvordan der eksisterer en række bestemte forhold, som de, der i dag udgør 2. generation, generelt vil gøre anderledes, sammenlignet med deres egne forældre, dengang de interviewede selv voksede op. Det drejer sig især om tilrettelæggelsen af familielivets daglige gang, med fokus på relationen mellem forældre og børn, og måderne, hvorpå forældrene i det daglige ønsker at bruge deres tid og penge på og sammen med børnene. I forhold til dette forholder 2. generationen sig – som vi har set – generelt kritisk over for den måde, som de finder, at deres egne forældre håndterede denne relation mellem generationerne på. De oplever generelt at have haft for lidt *tid* og *nærvær* sammen med deres forældre, ligesom de oplever, at der i hjemmet ofte ikke fandtes den *struktur* og de *rammer*, som kunne have gjort det mindre hårdt at leve op til de høje forventninger om uddannelse, som forældrene havde. Dette er således forhold, som samtlige interviewede i 2. generation understreger, at de selv vil håndtere meget anderledes.

Det er selvfølgelig i den forbindelse vigtigt at tage højde for, at vi kun hører den ene part: Vi hører kun de interviewedes stemmer og ikke deres egne forældres. Man ville givetvis have fået andre versioner af de samme problemstillinger fra bedsteforældrene (som omtales kritisk) eller fra børnene (som sættes i centrum). Endvidere kan det siges, at 1. generationen – forældrene – bliver bedømt på deres handlinger, mens 2. generationen fortrinsvis fremlægger deres gode intentioner. Eller sagt på en anden måde: Bedsteforældregenerationens faktiske formåen holdes op mod deres børns, dvs. de interviewedes, stræben. Det er selvsagt ikke altid, at det lykkes at omsætte stræben til faktisk formåen. Der er således tale om de inter-

viewedes selvfrestillinger, hvilket er et vilkår ved undersøgelsen som ved enhver anden interviewundersøgelse. Når kritikken af forældrene står stærkt i undersøgelsen, hænger det også sammen med et andet forhold – nemlig at de emner, som interviewereren spørger ind til, er tid og forbrug. Havde man spurgt ind til andre forhold, havde man muligvis fået positive beretninger på andre områder. Som det illustreres i det følgende, har 2. generationen nemlig ikke kun kritik at rette mod forældrenes formåen dengang, men også en respekt over for dem og deres vilkår. Et afsluttende citat fra Abida viser et eksempel på denne anden side af mønten i de tanker og overvejelser, som 2. generationen i dag gør sig om opvæksten og deres forældre:

Jeg har kæmpe respekt for, hvordan vores forældre klarede det hele dengang, deres vilkår taget i betragtning. De har boet her helt alene, uden at have noget som helst familie. De har skullet skabe et netværk helt fra bunden. De kunne ikke sproget. Og de har ikke haft nogen, der kunne passe deres børn, hvis de skulle noget. De arbejdede begge og havde fysisk hårde job. Og i min familie var vi fem børn – så det har været svært at få hverdagen til at fungere. Og min mor siger det jo også selv i dag – at hun havde en meget travl og hektisk hverdag med arbejde og børn. Så hun *kunne* ikke mange af de ting, som hun egentlig gerne ville sammen med os. Men sådan var vilkårene nu bare. Men alligevel har de kunnet klare sig – på trods af alt dette.

1. generationens tolerancetærskel og energiniveau var *enormt*. Noget større, end hvad *vi* magter i dag. Også når man tænker på, hvad de psykisk har kunnet magte. Der er vi jo mere nogle skvat – vi har jo bare fået mange ting *foræret* her i Danmark. Vi har jo slet ikke skullet igennem en omstillingsproces ligesom dem. Så på den måde er vi jo meget danske – og har *slet* ikke haft samme udfordringer.

Sammenfatning

Rapporten udgør en kvalitativ interviewundersøgelse af etniske minoriteters hverdags- og familieliv i Danmark. Gennem et fokus på *tid* og *forbrug* stiller undersøgelsen skarpt på, hvordan familier med etnisk minoritetsbaggrund søger at indrette dagligdagen på tværs af arbejde, familieliv og fritid, samt hvilke overvejelser og prioriteringer de gør sig i den forbindelse.

Med udgangspunkt i et mindre antal strategisk udvalgte familier med henholdsvis *pakistansk*, *tyrkisk*, *palæstinensisk* og *irakisk* minoritetsbaggrund sigter rapporten til at belyse variation og centrale problemstillinger inden for temaet. Der er således ikke tale om en kvantitativ undersøgelse, som sigter til statistisk repræsentativitet af de interviewede. Rapportens resultater og konklusioner kan derfor ikke nødvendigvis generaliseres til alle familier i det danske samfund med samme etniske minoritetsbaggrunde. Til gengæld giver undersøgelsen i kraft af sin kvalitative tilgang i høj grad plads til de interviewedes egne forståelser og begrundede i relation til de forskellige tids- og forbrugsmæssige valg, de træffer. Rapporten åbner således for et dyberegående indblik i nogle af de mange *begrundelser*, *overvejelser* og *motivationer*, som ligger bag de medvirkende familiers indretning af dagligdagen og hverdagslivet – og de mange prioriteringer, som dette indbefatter. Rapporten viser både de forskellige tilværelser og dagligliv, som familierne lever, men peger også på en række fælles *erfaringer* og *strategier*, som udspringer af at være en familieenhed med etnisk minoritetsbaggrund i Danmark. En kvalitativ indsigt i etniske minoriteters almindelige hverdagsliv, overvejelser og handlemønstre i det daglige er vigtig i en tid, hvor der i den almene politiske og offentlige debat er kraftigt fokus på, hvordan etniske minoriteters levemåder indvirker på deres deltagelse og integration i samfundet. Spørgsmålet om etniske minoriteters samfundsdeltagelse og integration er dog oftest blevet diskuteret og defineret af majoritetsbefolkningen, mens indbyggere med etnisk minoritetsbaggrund ofte ikke selv kommer til orde (Jacobsen *et al.* 2012). I det lys giver undersøgelsen et betydningsfuldt indblik i etniske minoriteters egne hverdagsforståelser af, hvad det vil sige at være del af det danske samfund – forståelser, der kun sjældent er adgang til i den almene integrationsdebat.

I alt ti forældrepar indgår i undersøgelsen; tre med pakistansk baggrund, tre med tyrkisk, to med palæstinensisk og to med irakisk. Valget af disse oprindelsesnationaliteter bunder i, at de udgør fire af de største etniske minoritetsgrupperinger

i Danmark (med ikke-vestlig baggrund). Rapporten bygger på i alt 20 kvalitative interviews udført med begge ægtefæller i de ti medvirkende hushold. Interviewene har varet en-tre timer og er uden anvendelse af tolk gennemført i sommeren 2012. De interviewede var i alderen 25-60 år og har mellem et og fire hjemmeboende børn i alderen 0-20 år. Hvert af husholdene blev besøgt en-tre gange.

De interviewede tegner en ret forskelligartet gruppe med hensyn til flere sociale og økonomiske faktorer. For det første har de forskellig oprindelsesnationalitet, varierende opholdsgrundlag (indvandrere, flygtninge og familiesammenførte) samt forskellig status med hensyn til, hvorvidt de i Danmark tilhører 1. eller 2. generation (dvs. er født/opvokset i Danmark eller først har bosat sig i landet i løbet af deres eget voksenliv). I tre af undersøgelsens ti hushold tilhører begge ægtefæller 2. generation i Danmark, i fire hushold udgør ægtefællerne en kombination af 1. og 2. generation, og i tre hushold tilhører begge ægtefæller 1. generation. For det andet er der i udvælgelsen af husstande søgt en spredning med hensyn til forskellige socioøkonomiske forhold såsom uddannelsesniveau, arbejdsmarkedstilknytning, type af beskæftigelse, geografisk lokalitet, karakter af boligområde (parcelhuskvarter, almennyttigt boligbyggeri, m.v.), ejerforhold (ejer-/lejebolig) samt de hjemmeboende børns alder (småbørn, skolebørn, ældre teenagere). I designet af undersøgelsen har en sådan spredning været efterstræbt for at kunne frembringe en diversitet i materialet, som tillader eventuelle fælles mønstre og temaer at stå tydeligere frem i forhold til forskelle i livsbetingelser og hverdagsvilkår.

I undersøgelsen indgår ikke familier, som kan siges i særlig grad at være socialt belastede eller meget ressourcetsvage – som eksempelvis familier, hvor børnene lever med forskellige former for omsorgssvigt i hjemmet eller måske er dømt for kriminalitet. Familier, der på en sådan måde er belastede, udgør en meget lille del af befolkningen, om end andelen er større blandt etniske minoriteter (Højsgaard Andersen & Tranæs 2011). Endvidere gælder det, at det generelt er vanskeligt at få meget socialt belastede borgere inkluderet i undersøgelser, hvad enten der er tale om etniske danskere eller etniske minoriteter (Deding *et al.* 2008), og dette har således også været et vilkår i forbindelse med denne undersøgelse.

Ser man imidlertid på de forskellige hverdagsforhold hos undersøgelsens familier – f.eks. med hensyn til uddannelsesniveau, arbejdsmarkedstilknytning, økonomisk selvforsørgelse og karakter af boligområde – dækker de et meget bredt spektrum. Disse forhold indgår hyppigt i vurderinger af “graden af etniske minoriteters integration” i sammenligning med andre befolkningsgrupper, og set i *dette* lys skiller familierne sig altså ikke ud i nogen bestemt retning som “de særligt velintegrerede” eller det modsatte. Det vil i Perspektiveringens nedenfor blive diskuteret nærmere, hvordan spørgsmålet om “integration” meningsfuldt kan forstås i forhold til disse familier.

Hvordan vi i det daglige prioriterer vores *tid* og *penge*, er et spørgsmål, som angår enhver familie i ethvert samfund, og som rammer ned i selve kernen af, ikke alene hvordan det daglige familieliv er organiseret og forvaltet, men også hvilke motivationer og værdier, der ligger til grund herfor. Et fokus på tid og forbrug gør det således muligt både at sige noget om, hvilken *aktuel* hverdag de medvirkende familier har, men også hvilken *fremtidig* tilværelse, de interviewede stræber efter – for dem selv og for deres børn. Temaerne *køn* og *generation* udgør to gennemgående perspektiver i analysen, og hovedspørgsmålet er, hvordan familiernes tidsmæssige og økonomiske ressourcer i det daglige er forvaltet og prioriteret, dels mellem ægtefællerne, dels mellem disse og deres børn. I den forbindelse er et centralt tema endvidere, hvilke rammer og værdier forældrene i det daglige søger at videreføre eller forandre – set i lyset af den familiestruktur de selv erindrer at være vokset op inden for. Rapporten kaster derfor også lys over, hvordan forskellige normer og værdier knyttet til familielivet ændres blandt etniske minoriteter over tid – fra én generation til en anden.

Rapportens fremstillingsform er *etnografisk-kvalitativ*, hvilket vil sige, at analysen har en problemafdækkende og fortolkende form, som bygger på et løbende engagement med det empiriske materiale i form af præsentation af interviewuddrag. Den tekstlige form fremstår således deskriptiv, diskuterende og argumenterende gennem kvalitativ brug af illustrerende hverdagsbeskrivelser og underbyggende eksempler fra interviewmaterialet.

Kapitel 1: Indledning – etniske minoriteters hverdagsliv

Kapitlet redegør for rapportens indhold, fokus og relevans samt undersøgelsens design og metoder. Sidstnævnte inkluderer endvidere en metodologisk diskussion af rekrutteringen af interviewpersoner og de udfordringer og spørgsmål, som denne arbejdsproces gav anledning til. I kapitlet gives ligeledes en oversigt over de hushold og interviewede, som indgår i undersøgelsen.

Kapitel 2: Dagligdagens rammer – tid og forbrug

Kapitlet belyser familiernes hverdagspraksis i feltet mellem arbejde, familieliv og fritid. Det analyseres overordnet, hvordan interviewpersonerne bruger deres tid og penge. Hvor meget arbejder de og hvornår, og hvad er deres økonomiske situation? Hvorledes er familielivet organiseret; hvordan forvaltes husholdets økonomi mellem ægtefællerne, hvordan foregår den hjemlige arbejdsdeling kønnene imellem, og hvilke sociale relationer indgår de i til slægtninge uden for husholdet? Hvad laver de i deres fritid, og på hvilke måder deltager de i det omgivende samfund? Og endelig, hvad ville de interviewede gøre, hvis hverdagens betingelser så anderledes ud – hvis de havde *flere* penge eller *mere* tid?

Hvad angår forholdet mellem arbejds- og familieliv, spænder undersøgelsesmateriale over en række forskellige hverdagsscenarier. Nogle interviewpersoner udgør f.eks. højtuddannede, yngre forældre med erhvervskarrierer, små børn og en travl hverdag, som de generelt finder vanskelig tidsmæssigt at få til at hænge sammen. Andre forældre er f.eks. lavtuddannede eller ikke-uddannede og lidt højere oppe i årene, førtidspensionerede som følge af kronisk sygdom og nogle kun med ældre teenagebørn, som i større udstrækning har fået deres egne sociale liv. Med hensyn til de interviewedes oplevelse af deres tid spænder materialet således over et bredt spektrum, hvor yderpunkterne er udgjort af dem, der i dagligdagen oplever henholdsvis at have "for lidt" og "for meget" tid.

Hvad angår de medvirkende familiers hverdagssituation set i et økonomisk perspektiv, spænder materialet ligeledes over et bredt spektrum. Mens nogle af de interviewede aldrig eller kun sjældent oplever, at de ikke har råd til ting, de gerne vil købe, eller aktiviteter, de gerne vil foretage sig, oplever andre dagligt at måtte vende hver en krone for blot at få råd til de faste udgifter. Hvor nogle stort set aldrig finder at måtte bekymre sig om økonomiske anliggender, udgør husstandens økonomiske situation omvendt en vedvarende bekymring for andre, som finder, at der hver dag er ting, familien har behov for, men som den ikke har råd til.

I den daglige forvaltning af husholdets økonomi praktiserer alle ægteparrene en grad af fællesøkonomi, hvilket vil sige, at både den mandlige og kvindelige ægtefælle bidrager til husholdets samlede fællesudgifter. Ingen af parterne kan således alene anvende sin indkomst til personligt forbrug. Praktiseringen af fællesøkonomi udmønter sig på flere forskellige måder i hverdagen. I samtlige tilfælde er det dog kvinden, der i det daglige bestyrer husstandens fælles, almindelige husholdningsforbrug.

Der findes en temmelig stor variation med hensyn til, hvordan de interviewede ville anvende beløbet, hvis de pludselig fik f.eks. fem tusinde kroner mere om måneden. De, der i forvejen har et tilfredsstillende økonomisk overskud (og som i undersøgelsen hovedsageligt tilhører 2. generation), ville generelt bruge de ekstra penge på velgørenhed og flere ferierejser eller på at betale hurtigere af på f.eks. deres huslån. De, som derimod generelt oplever økonomiske vanskeligheder i dagligdagen (og som i undersøgelsen fortrinsvis tilhører 1. generation), fremhæver at kunne tage på restaurant sammen som familie eller forære sine børn en biografbillet eller at kunne gense familiemedlemmer i hjemlandet (eller andre steder) efter en længere årrække uden råd til dette. På tværs af undersøgelsens interviewpersoner – og deres økonomiske formåen – går imidlertid et bestemt forhold igen, nemlig *ønsket om at investere i børnenes fremtid* (f.eks. i form af børneopsparing, privat lektiehjælp m.v.).

Blandt de interviewede ses en stærk arbejdsorientering og arbejdsmotivation på tværs af 1. og 2. generation og køn og blandt beskæftigede og ikke-beskæftigede. De interviewede forbinder generelt arbejdet uden for hjemmet med andet og mere end en økonomisk indtjening. Det karakteristiske er først og fremmest 1) den store *sociale betydnings*, som de interviewede tillægger arbejdet i kraft af det samvær med andre mennesker, som arbejdet giver mulighed for, og 2) den *personlige udvikling*, som de overordnet oplever finder sted i dette møde med andre mennesker og i mødet med de forskellige opgaver og udfordringer, som jobbet rummer. Blandt de interviewpersoner, som tilhører 1. generation, nævnes arbejdet endvidere 3) som en specifik mulighed for *at lære dansk* gennem samværet med danskere og som en mulighed for *at føle sig som en del af samfundet*.

Nogle af kvinderne med mindre børn ville gerne arbejde på nedsat tid i en periode, såfremt det kunne lade sig gøre (dvs. økonomisk eller på den pågældende arbejdsplads). Imidlertid fremhæver samtlige kvinder, at de ikke finder at ville kunne gå hjemme på fuld tid, idet de oplever, at de uden udfordringer uden for hjemmet ville "kede sig", "få lavt selvværd", "blive deprimerede" eller tilmed ikke ville kunne se "mening med livet". Såfremt ægtefællen tjente tilstrækkeligt, beretter kvinderne derfor, at de fortsat ville have et ønske om at holde sig i gang med enten arbejde eller uddannelse uden for hjemmet. Blandt de seks personer i undersøgelsen (fire kvinder og to mænd), som pt. er ledige og ufaglærte, fremstår deres ønsker og/eller konkrete planer om uddannelse markante. Gennem uddannelse (og dermed som faglærte) håber de fremover at ville kunne stå mere sikkert på arbejdsmarkedet, eller de håber at kunne etablere sig som selvstændige.

I undersøgelsen er det samlede billede, at både den mandlige og kvindelige ægtefælle tager del i det arbejde, som på forskellig vis har at gøre med hjemmet og det daglige familieliv. De opgaver, som har relation til børnenes mest centrale hverdagsrutiner (aflevering og afhentning i institution, tandbørstning, godnat-læsning m.v.), udføres generelt ligeligt af de mandlige og kvindelige ægtefæller. Et andet forhold, som går igen, er, at der typisk er en bestemt del af husholdningsarbejdet, som parterne er fælles om at udføre (f.eks. rengøring og indkøb), mens der også er arbejdsopgaver, de hovedsageligt udfører hver især. Her tager kvinderne sig generelt af de mere tidsbundne opgaver (såsom madlavningen), mens mændene mere tager sig af opgaver, der ikke nødvendigvis skal udføres på noget bestemt tidspunkt af dagen eller ugen. Hvad angår selve *overblikket* over de forskellige arbejdsopgaver, peger materialet imidlertid på en relativt ulige fordeling de mandlige og kvindelige ægtefæller imellem, idet der tegner sig et tydeligt billede af kvinderne som dem, der i det daglige står for det almene overblik.

Når det handler om kvindernes tilfredshed med mændenes deltagelse i husarbejdet – såvel som mændenes egen tilfredshed med *at deltage* i dette arbejde – er

det vanskeligt inden for materialets ramme at pege på en eller flere udslagsgivende faktorer. Det begrænsede talmateriale – baseret på i alt ti par – antyder f.eks. intet mønster, for så vidt angår hverken uddannelsesniveau, etnisk/national oprindelse, alder, grad af religiøsitet eller status med hensyn til 1. eller 2. generation. I de par, hvor begge ægtefæller tilhører 1. generation, synes der dog generelt at findes en større overbærenhed blandt kvinderne med hensyn til deres ægtemænds begrænsede deltagelse i husarbejdet. På samme tid er det også denne gruppe af kvinder i materialet, der giver udtryk for den største tilfredshed med den hjemlige arbejdsdeling.

Ved siden af den eventuelle erhvervsbeskæftigelse, udførelsen af husholdningsarbejde og diverse sociale gøremål sammen som familie, tager størstedelen af de interviewede del i en række faste aktiviteter i deres fritid (f.eks. bestyrelsesarbejde, fitness, deltagelse i forskellige kulturelle foreninger m.v.). Det er mest kvinderne, der lægger vægt på, at de i det daglige ikke oplever at have “nok” fritid til sig selv (dvs. ved siden af fritiden sammen som familie). Særligt den form for “tid til sig selv”, som omhandler fitness og socialt samvær med veninder, går igen som noget, kvinderne ville ønske at have (mere) tid til.

Hvad angår sociale relationer til familiemedlemmer uden for husstanden, er der tale om meget forskellige hverdagsituationer, alt afhængigt af om de interviewede udgør 1. eller 2. generation i Danmark. Hvor de interviewede i 2. generation typisk er omgivet af deres forældre og søskende og disses familier, har de interviewede i 1. generation oftest ingen af deres nærmeste slægtninge omkring sig i Danmark. Mens førstnævnte gruppe typisk ses med deres familiemedlemmer ugentligt, ligesom de i mellemtiden har jævnlig telefonkontakt, kan der for den sidstnævnte gruppe til sammenligning gå op til flere år imellem, at de tilbringer tid med deres nærmeste slægtninge (alt afhængig af, hvor ofte deres økonomi tillader dem at foretage de fornødne rejser). For de interviewede i 1. generation er dette et forhold, som ofte indebærer et stort savn i dagligdagen. Dette er ikke mindst tydeligt i de tilfælde, hvor de to ægtefæller udgør en kombination af 1. og 2. generation, og hvor den ene parts savn af nære familiemedlemmer derfor kan lede til en vis uligevægt mellem ægtefællerne, hvad angår hver deres overordnede oplevelse af tilværelsen i Danmark. Blandt gruppen af interviewede i 1. generation fremstår endvidere bekymringen over tilbageladte familiemedlemmers ve og vel centralt, og navnlig dem, hvis familie befinder sig i et krigsramt eller på anden måde uroplaget område, oplever i det daglige at bruge mange ressourcer på at bekymre sig om disse familiemedlemmers sikkerhed.

I gruppen af interviewede, som udgør 2. generation, findes der ligeledes et gennemgående træk med hensyn til deres sociale bånd til familiemedlemmer uden for husstanden. Dette handler om den løbende hjælp til forskellige praktiske anliggender, som størstedelen af de interviewede i 2. generation oplever i hverdagen at

måtte yde deres forældre – særligt i form af forskelligt papirarbejde samt varetagelse af forældrenes kontakt til forskellige instanser såsom kommune eller sundhedsvæsen. I forhold til disse hjælpeydelse giver de interviewede gennemgående udtryk for en vis ambivalens: På den ene side føler de både lyst og pligt til at hjælpe, og på den anden side oplever de tit, at hjælpen udgør en betydelig stressfaktor i en i forvejen ofte travl dagligdag med børn, karriere m.v. Samtidig er der ofte tale om en hjælp i dagligdagen, som i høj grad går begge veje (f.eks. hvad angår hjælp til børnepasning).

Hvis døgnet pludselig fik flere timer, eller ugen en ekstra dag, svarer flest mænd blandt de interviewede, at de ville anvende den ekstra tid på familien, mens flest kvinder svarer, at de ville bruge den på sig selv. Dette udgør rimeligvis en spejling af, hvordan de interviewede oplever, at deres tid er prioriteret i dag – og derfor udgør det også et billede på det, som de i dag savner mere tid til. Svarene på spørgsmålet om, hvad man ville bruge ekstra tid på, afspejler således forskellige idealer for 'det gode liv' blandt de interviewede. Undersøgelsen peger på, at dette ideal gennemgående ikke for de interviewede handler om mere tid til arbejde og dermed større indkomst, men snarere om mere immaterielle og mellemmenneskelige værdier og/eller åndelige værdier.

Kapitel 3: Dagligdagens værdier – familie, børn og forældreskab

På tværs af husholdene i undersøgelsen er det tydeligt, hvordan en stor del af de både tidsmæssige og økonomiske prioriteringer, som forældrene foretager i hverdagen, kan ses direkte at være forbundet til en ganske bestemt målsætning for fremtiden: børnenes opnåelse af *dannelse*, og heri ikke mindst inkluderet *uddannelse*. Mens det ikke er nyt, at forventninger om uddannelse kan spille en fremtrædende rolle blandt forskellige grupper af etniske minoriteter i det danske samfund, bidrager undersøgelsen imidlertid med en kvalitativ indsigt i nogle af de bevæggrunde og overvejelser, som ligger *bag* denne uddannelsesforventning blandt de interviewede. Er det f.eks. udtryk for en dyst om prestige indadtil i det enkelte etniske miljø, eller skyldes det noget andet? Her viser undersøgelsen, at det oftest ikke hovedsageligt er i relation til den pågældendes etniske gruppering, at de interviewede ønsker at kunne vise, at de har klaret sig godt i tilværelsen og i Danmark. Det er derimod i langt højere grad over for *det omgivende danske samfund*, at de har et ønske om at kunne vise en velfungerende tilværelse. Dette perspektivskift viser sig i materialet både blandt dem, der i dag tilhører 2. generation (sammenlignet med deres egen forældregeneration), og blandt dem, der tilhører 1. generation (sammenlignet med tidligere historiske grupper af 1. generationsindvandrere i Danmark).

Undersøgelsen peger på, at de interviewede generelt er meget opmærksomme

på, hvad der udgør de vigtigste gængse stereotyper for en person i kategorien 'flygtninge/indvandrere'. Over for det omgivende danske samfund ønsker de interviewede således på forskellig vis, både bevidst og ubevidst, at *skille sig ud* fra denne generelle og ofte negativt tegnede kategori – og her bliver akkurat børnene (og deres opdragelse) et afgørende område for denne distancering fra stereotypen. Derfor bliver det i høj grad det omgivende danske samfund, der i dag udgør det vigtigste "publikum" for så vidt angår de interviewedes forventninger til deres egne børns almene dannelse og uddannelse.

Undersøgelsen peger endvidere på et andet centralt skift. Mens de interviewede, som i dag udgør 2. generation, i høj grad finder, at deres *forventningsniveau* i forhold til børnenes uddannelse er det samme, som det var for deres egne forældre, synes både deres *bevæggrunde* og *opbakningsmåder* at have ændret sig markant. De interviewede i 2. generation oplever stort set alle, at det under deres egen opvækst alene var overladt til dem selv at leve op til forældrenes uddannelsesforventninger – forældrene havde hverken den fornødne boglige ballast eller dansksproglige kunnen til at kunne støtte børnene i deres skolegang. Dette husker de interviewede generelt tilbage på som vanskeligt og krævende, hvorfor de ser det som deres opgave i dagligdagen at støtte deres børns uddannelse på en helt anden vis, end de oplevede deres egne forældre gjorde det. Det giver sig også udtryk i en større åbenhed over for, at børnene skal træffe egne uddannelsesvalg efter interesser og evner.

Et aspekt, der går igen, når det drejer sig om de interviewedes forventninger til børnenes fremtid og uddannelse, handler om opnåelsen af *almen dannelse* i form af opnåelse af en generel "almenviden", "nysgerrighed" og "lyst til at lære hele livet". Et specifikt forhold, som flere i undersøgelsen fremhæver som en særligt vigtig del af denne almene dannelse, har at gøre med, "hvordan man skal opføre sig i det samfund, vi lever i". Det interessante er, hvordan de interviewede ofte bringer dette emne på banen i en direkte forbindelse til det skel imellem "os" og "dem" (jf. 'danskere' og 'flygtninge/indvandrere'), som de finder, dominerer i samfundet omkring dem – ikke kun blandt etniske danskere, men, pointerer de, også blandt etniske minoriteter selv. For mange af de interviewede (i både 1. og 2. generation) hænger spørgsmålet om, hvad der er "god opførsel", med andre ord ofte direkte sammen med dét at udvikle sig til en person og samfundsborger, som evner at kunne tænke ud over opdelingen i "os" og "dem". Dette er en evne, som de håber, at deres børn vil udvikle gennem netop opnåelsen af *almen dannelse* og *uddannelse*.

De interviewede giver udtryk for, at de søger at støtte denne udvikling hos deres børn gennem tilrettelæggelsen af familiens dagligliv. Det sker dels gennem en bestemt *tidsmæssig strukturering* i form af opbygningen af en række faste rutiner og tidslige rammer i forhold til børnene, dels gennem en bestemt form for *tidsmæssigt*

nærvær, som knytter an til nogle specifikke idealer for forældrenes daglige relation til deres børn. Størstedelen af de interviewede fortæller, at de selv ville have haft lettere ved at leve op til deres egne forældres forventninger om uddannelse, hvis netop disse to fundamenters – tidsmæssig *strukturering* og tidsmæssigt *nærvær* – i højere grad havde gjort sig gældende i deres egne barndomshjem.

Fokuseringen på nærvær med børnene og faste rutiner afføder et relativt skarpt skel imellem hverdag og weekend i de interviewedes planlægning af familielivet og dets indhold. Her bliver hverdagen det tidsrum, hvor der fokuseres på at skabe tid og rum til børnene i et fremadrettet dannelsesperspektiv (hvad enten det drejer sig om at give børnene ro til lektierne, at høre om deres dag og drøfte eventuelle problemer eller at få dem tidligt i seng, så de er friske til en ny dag i skolen). Ifølge de interviewede er det derfor alene i weekenden – og oftest kun én af dens dage – at der kan afsættes tid til at søge at leve op til nogle af de mere traditionsbundne sociale forehavender og sammenkomster, som på forskellig vis vedrører den bredere familie og slægt uden for husstanden.

Med hensyn til forbrug anvendt på børnene understreger samtlige interviewede – på tværs af f.eks. køn og uddannelsesniveau – at det er vigtigt, at deres børn “hverken skal have *mere* eller *mindre*, men *det samme* som andre børn”. I hverdagen kommer dette ideal imidlertid ofte forskelligartet til udtryk, når man ser på de interviewede i henholdsvis 1. og 2. generation. Forældrene i 2. generation lægger generelt stor vægt på, at det daglige forbrug i relation til deres børn skal foregå på en sådan måde – og i et sådant omfang – at de samtidig lærer “at sætte pris på tingene”, således at de ikke bliver “forkælede” eller sågar på sigt “ødelagte” som personer. Dette synspunkt understreges sjældnere af forældrene i 1. generation. I de hushold, hvor ægtefællerne udgør en kombination af 1. og 2. generation, betyder denne forskel, at der i hverdagen ofte opstår en række uenigheder mellem forældrene med hensyn til udgifter anvendt på børnene. Her peger materialet på, hvordan den herfødte ægtefælle ofte oplever at udfylde en form for “dobbeltopdragende” rolle: De normer og værdier i forhold til forbrug, som denne part ønsker, at børnene skal opdrages til at få, må også ægtefællen på samme tid indføres i. Den herfødte forælder oplever dermed ofte, at der ikke kun må opstilles en række regler og grænser over for børnene, men også over for ægtefællen.

På forskellig måde giver de interviewede udtryk for at mene, at de familier med etnisk minoritetsbaggrund, hvori børnene bliver “problembørn”, er dem, hvor forældrene i højere grad prioriterer at give børnene “hvad de peger på”, frem for at bruge tid sammen med dem – dvs. hvor forældrene ikke opsætter nogle *økonomiske* rammer for børnene, i samme stund som de heller ikke opsætter nogle *tidsmæssige* rammer for socialt samvær med dem. Det er med andre ord “de børn”, som de interviewede bestræber sig på ikke en dag skal blive *deres* børn. Og det er

derfor også “de børn”, som de i hverdagen har kraftigt fokus på som forældre, at deres egne børn ikke skal slås i hartkorn med. For de interviewede kommer særligt børnenes *almene dannelse* og *uddannelse* til at udgøre det daglige fokusområde for at nå dette mål. Akkurat dette – forventningen om (ud)dannelse og håbet om, at deres børn ikke skal ende som “*problembørn*” – bliver i undersøgelsen det omdrejningspunkt, som betyder, at de interviewede familier til trods for deres meget forskellige sociale og økonomiske livsvilkår alle kan siges at være fælles om et ganske centralt hverdagsforhold.

Perspektivering – nogle ord om genkendelighed og ‘integration’

Det er ikke utænkeligt, at man som læser sidder tilbage med en oplevelse af, at de etniske minoritetsfamilier, vi har mødt igennem denne rapport, fremstår som meget genkendelige i forhold til den danske befolkning i almindelighed. De interviewede tillægger det f.eks. samme centrale betydning at være beskæftiget uden for hjemmet, som kan findes generelt i Danmark; de indgår i de samme overvejelser og nogle gange konflikter med hensyn til arbejdsdelingen i hjemmet; og om den næste generation gør de sig de samme almene forhåbninger – nemlig at børnene skal udvikle sig til “gode, ordentlige mennesker”, der ikke “falder i dårligt selskab”. Denne opmærksomhed på børnene er et anliggende, som kan siges at udgøre kernen i ethvert forældreskab anskuet som et forhold mellem generationerne, og på linje med forældre flest søger derfor også de interviewede i denne undersøgelse løbende i dagligdagen at gøre forskellige indsatser for, at dette fremtidsmål skal lykkes. Disse indsatser kommer i dagligdagen ikke mindst til udtryk ved forældrenes bestemte tidsmæssige og økonomiske forvaltning af relationen til deres børn. Alt i alt fremstår de interviewedes overvejelser og beslutninger om tid og forbrug på de fleste punkter som ret typiske og almindelige udtryk for, hvordan de fleste familier i Danmark formentlig indretter sig i forhold til deres respektive muligheder på arbejdsmarkedet, i forhold til deres børns alder og skolegang, i forhold til deres økonomiske formåen osv. Alene på enkelte og afgrænsede områder – især i forholdet til den ældre, herboende generation eller slægten i udlandet og i visse religiøse anliggender (f.eks. fast betaling af velgørenhed) – synes den etniske minoritetsbaggrund at spille en rolle.

At undersøgelsens familier kan fremstå som meget genkendelige eller som i vidt omfang “almindelige” eksempler på familier i det danske samfund generelt – og derfor også ville kunne betegnes som “velintegrerede” – kan som diskuteret i Sammenfatningen ovenfor ikke med rimelighed tilskrives, at sammensætningen af familier i undersøgelsen i udgangspunktet skulle være nævneværdig “skæv” i nogen bestemt retning, set i forhold til *gængse* sociale og økonomiske kriterier for vurdering af integration. Vi kan naturligvis ikke vide, om lige netop de familier, vi har fundet, på anden måde skulle være specielle og usædvanlige i sammenligning med etniske minoritetsfamilier generelt. Der kan naturligvis være holdninger, som ikke er repræsenteret i undersøgelsen. Alt taler dog for, at en stor del af den etniske minoritetsbefolkning er repræsenteret i materialet. Hvis det slående er det genkendelige og almin-

delige ved familierne, hænger det måske snarere sammen med, at de derved danner kontrast til gængse billeder af etniske minoriteter i den danske medie-offentlighed (Hussain *et al.* 1997, Jacobsen *et al.* 2012). Netop dette spørgsmål leder frem til det næste spørgsmål, som det her er relevant at rejse: For hvad vil det egentligt sige at være “godt” eller “dårligt” integreret? Og hvad er “integration” i det hele taget?

Det har ikke været et formål med undersøgelsen at kaste et blik ind i etniske minoritetsfamiliers hverdagsliv for at vurdere graden af deres integration (hvordan man nu ville definere og måle dette). På den anden side må det erkendes, at enhver diskussion af etniske minoriteters forhold uvægerligt synes at bidrage til overvejelser om ‘integration’, som fortsat udgør den grundlæggende, politiske dagsorden, der er sat for området.

Integration udgør et begreb – eller, om man vil, en proces, en værdi, en forventning eller et krav – som de fleste mennesker i Danmark er bekendt med, refererer til og har en holdning til, hvad enten de er forskere, politikere eller almindelige borgere. Hvad enten etniske minoriteter i en given sammenhæng er omtalt som problem eller ressource, står integrationsbegrebet centralt i diskussionen af deres samfundsmæssige situation og almene livsvilkår. Selvom integrationsbegrebet er almindeligt udbredt, er det imidlertid ikke altid klart, hvad ‘integration’ nærmere betyder eller indebærer.

I både den politiske og offentlige debat og inden for forskning diskuteres og vurderes integration ud fra mange forskellige synsvinkler og parametre. Centralt i den forbindelse er ikke mindst et økonomisk perspektiv, der vedrører f.eks. uddannelsesniveau, arbejdsmarkedstilknytning, graden af selvforsørgelse, karakter af boligområde m.v. (se f.eks. Husted & Heinesen 2007; Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2005a; 2005b). Ofte debatteres og undersøges integration også ud fra et mere *socialt* perspektiv, f.eks. hvad angår omfanget af etniske minoriteters kontakt til etniske danskere i fritiden eller på arbejdspladsen. Integration kan også være vurderet i et *demokratisk* perspektiv i forhold til etniske minoriteters politiske deltagelse, f.eks. i nationale eller kommunale valg. Endvidere diskuteres integration til tider i et mere *kultur-* og *normorienteret* perspektiv, f.eks. med hensyn til graden af etniske minoriteters tilslutning til bestemte værdier – såsom demokrati, ytringsfrihed eller ligestilling mellem kønnene – der i den forbindelse antages at være særligt ‘danske’. Ser man på de såkaldte “syv kriterier for en vellykket integration”, som den daværende regering satte i værk i 2006, indgår samtlige ovenstående perspektiver i et officielt forsøg på at definere, hvad ‘integration’ nærmere er (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2006).¹¹

11. Det samme gælder for det nationale såkaldte *Integrationsbarometer*, som den nuværende regering lancerede i slutningen af 2012 (www.integrationsbarometer.dk).

I tillæg til disse forsøg på at bestemme målestokke for “integration” optræder der med mellemrum i både den politiske og bredere offentlige debat en række andre og mere implicite kriterier for integration, såsom hvilket sprog der tales i hjemmet, om børnene går i daginstitution, eller hvilken religiøs overbevisning forældrene har, og ikke mindst i hvilket omfang og på hvilken måde denne religion praktiseres i det daglige.

Denne undersøgelse har vist, at det omgivende danske samfunds optagethed af integration – med alle de forskellige betydninger og fokuspunkter, der er nævnt her – optræder som et centralt hensyn og en vigtig livsomstændighed for de interviewede etniske minoritetsfamilier. Selvom undersøgelsen grundlæggende har haft en anden interesse – nemlig tid og forbrug i familierne – har det vist sig, at også beslutninger på dette område ofte sker under indflydelse af hensynet til, hvordan familien fremtræder (for sig selv og andre) i et “integrationspolitisk skær”. Det danske samfunds stærke integrationsfokus er i høj grad indoptaget som en vigtig faktor i familiernes selvforståelse og dagligdag.

Igennem de sidste to årtier har flere samfundsvidenskabelige forskere kritiseret integrationsbegrebet for dets uklarhed, når det anvendes i såvel politisk som forskningsmæssig sammenhæng (se f.eks. Diken 1998; Ejrnæs 2002; Emerek 2003; Horst 1991; Jöhncke 2007; Olwig & Pærregaard 2007; Schierup 1993), og det er blevet understreget, at uklarheden i den politiske anvendelse af begrebet også overføres til forskningen (Ejrnæs 2002). I mange undersøgelser gøres etniske minoriteters kulturelle baggrund således til en central faktor, der menes at kunne forklare graden af integration, men uden at selve begrebet integration samtidig gøres til genstand for en tilsvarende problematisering eller blot eksplicit søges defineret (ibid.: 8). Dette forhold er selvklart problematisk i forskningsmæssig sammenhæng, hvor begrebets præcise betydning netop er afgørende. Derfor kan integration ofte komme til at betyde noget forskelligt i forskellige undersøgelser, alt imens det bliver vanskeligt at kaste lys over, hvordan forskellige former for integration i det daglige spiller sammen – eller hvordan det, der er u hensigtsmæssigt i forhold til én form for integration, måske ikke er det i forhold til en anden form for integration. For selvom det skulle lade sig gøre nærmere at præcisere begrebets betydning, forholder det sig ikke nødvendigvis altid sådan, at en given person eller familie med etnisk minoritetsbaggrund på nogen enkel måde lader sig bestemme som enten “godt” eller “dårligt” integreret – eller en grad derimellem, for den sags skyld.

Lad os i denne sammenhæng kort opholde os ved f.eks. det irakiske ægtepar Ihsam og Khalid (begge 1.g.), som vi har mødt i denne rapport, og som sammen med deres tre børn er bosat i et parcelhuskvarter i et mindre nordjysk lokalsamfund. Ingen af dem har en erhvervskompetencegivende uddannelse, og begge er i

dag ledige og forsørget gennem overførselsindkomst, idet de har vanskeligt ved at finde nyt ufaglært arbejde inden for den givne region. Med andre ord: Havde Ihsam og Khalid indgået i en større kvantitativ integrationsundersøgelse omhandlende eksempelvis selvforsørgelse (se f.eks. Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2005b) – hvilende på registerdata eller data indsamlet gennem spørgeskemaundersøgelser – havde de typisk i analysen været rubriceret som “dårligt” eller “mindre godt integrerede” ud fra den antagelse, at selvforsørgelse er en central målestok for integration. Hvad man imidlertid let kunne overse med dette undersøgelsesfokus, er eksempelvis den høje grad af deltagelse og sociale velvillighed, som parret udviser med hensyn til deres lokale omgivelser – herunder ikke mindst at nævne Ihsams lokalfrivillige arbejde for at “integrere” nyankomne flygtninge, samt de mange nye “familierelationer”, som parret målrettet har skabt til naboer og andre danskere lokalt.

Et andet eksempel på, hvordan forskellige former for integration i det daglige spiller sammen, kan udgøres af det tyrkiske ægtepar Ruzgar og Umay (begge 2.g.), som vi ligeledes har mødt i rapporten, og som er bosat i et parcelhus i udkanten af København. I deres eksempel er det tydeligt, hvordan man er nødt til også at nuancere et kulturelt og socialt integrationsperspektiv. Ruzgar og Umay er begge praktiserende muslimer og arbejder på (ikke-religiøse) privatskoler, hvor der udelukkende går elever med en anden etnisk baggrund end dansk. Når deres egne børn når skolealderen, er de skrevet op til at gå på lignende skoler. I en større kvantitativ undersøgelse – f.eks. af sammenhængen mellem ‘integration’ og skolevalg – ville det have været vanskeligt at opnå nogen nærmere viden om de overvejelser og bevægrunde, som måtte ligge til grund for et sådant skolevalg. Ruzgar og Umay finder, at der i folkeskolen hurtigt opstår et skel blandt eleverne mellem “danskere” og “udlændinge”, såfremt klassens sammensætning består af omtrent lige store andele af elever med hhv. etnisk dansk og etnisk minoritetsbaggrund. Det er et forhold, som kvalitative studier også har peget på (se Gilliam 2008). Som diskuteret i denne rapport ønsker forældrene generelt, at deres børn skal udvikle sig til personer, der evner at tænke ud over et sådant skel imellem “os” og “dem”. For Ruzgar og Umay er én strategi i denne henseende derfor at fravælge den lokale folkeskole til fordel for et andet skoleregi, hvori de oplever, at der ikke er et fokus på at være ‘*danskere*’ eller ‘*ikke-danskere*’, men blot på – som Ruzgar forklarer – “at være i gang med at dygtiggøre sig for senere at kunne tage del i det omgivende samfund som gode, ordentlige *borgere*” (hvilket formentlig vil svare til de fleste forældres begrundelse for deres valg af privatskole).

I samme forbindelse ville en kvantitativ integrationsundersøgelse ligeledes have vanskeligt ved at generere indsigt i forekomsten af eventuelle *sideløbende* strategier. Det vil sige strategier, som falder uden for emnet for den pågældende undersøgelse

(her skolevalg), men som dog alligevel måtte være del af samme overordnede målsætning (her at børnene skal kunne tænke ud over kategoriseringen i “os” og “dem”). For Ruzgar og Umay består en sådan sideløbende strategi blandt andet i bevidst at have gået efter at bosætte sig i et parcelhuskvarter omgivet af etnisk danske familier. Dette valg har de truffet ud fra et ønske – som mange familier nok deler – om, at deres børn skal færdes og vokse op blandt ressourcerstærke nabofamilier; dvs. til forskel fra at vokse op i et boligområde med en høj procentdel af resourcesvage danskere og etniske minoriteter, som ofte – mener Ruzgar og Umay – netop ikke formår at tænke ud over “os” og “dem”. Det er en tænkning, som de ikke ønsker, skal danne ramme om deres egne børns opvækst. Således er både deres skolevalg og valg af beboelsesområde del af samme overordnede målsætning, nemlig børnenes fremtidige udvikling til “gode, ordentlige borgere, der tager del i det omgivende samfund”.

Som disse eksempler med Ihsam og Khalid såvel som Ruzgar og Umay illustrerer, er det ikke nødvendigvis ligetil at vurdere “graden af integration” for den enkelte familie, fordi der indgår så mange faktorer og kan ligge mange forskelligartede overvejelser bag de konkrete valg, som træffes. Ved netop ikke at tage specifikt udgangspunkt i spørgsmålet om ‘integration’ har nærværende undersøgelse kunnet åbne et vindue til forskellige grænsefelter, overlapsfænomener, nuancer og forekomster af sammensatte overvejelser og forståelser hos etniske minoritetsfamilier i det danske samfund.

Denne rapport lagde ud med at spørge, hvorvidt – og i så fald hvordan – det slår igennem i hverdagslivet at være familie med etnisk minoritetsbaggrund i det danske samfund med hensyn til forskellige aspekter af dagligdagen knyttet til tid og forbrug. Spørgsmålet om, hvorvidt dette er tilfældet, må besvares med et ‘ja’ – men i mange henseender på en måske overraskende måde.

Som vi har set, er der i et vist omfang nogle særlige forhold vedrørende tid og forbrug, som knytter sig til de interviewedes kulturelle og traditionsmæssige baggrunde. Når det drejer sig om det daglige familieliv, skal her særligt fremhæves to sådanne forhold: *For det første* (for dem, der tilhører 2. generation) er der visse særlige hjælpeforpligtelser over for deres aldrende forældre i Danmark. *For det andet* (for dem, der har børn i skolealderen og yngre) en bestemt tidsmæssig strukturering af ugen, hvor hverdagene bliver det sociale rum, der er helliget børnenes almene (ud)dannelse i et fremadrettet perspektiv, mens alene weekenden giver rum til at fokusere på mere traditionsbundne forpligtelser, som knytter an til forskellige former for socialt samvær med familie og slægt uden for husholdet (for dem, der i Danmark har en sådan). Ud over ovennævnte forhold slår den etniske minoritetsstatus grundlæggende igennem på to måder blandt undersøgelsens interviewede hushold:

1) Den særlige måde, hvorpå forældrene håndterer generationsforholdet til deres egne børn med hensyn til forskellige former for *tidsligt nærvær* og *økonomisk forbrug*, og den hastighed, hvormed denne håndtering skifter fra 1. til 2. generation. Dette forhold bliver ikke kun tydeligt i kraft af den måde, hvorpå de interviewede i 2. generation beskriver deres egen barndom i sammenligning med den familiepraksis og børneopdragelse, som de selv praktiserer i dag. Det bliver også tydeligt i kraft af de konflikter med hensyn til familielivet og børnenes opdragelse, som opstår i de hushold, hvor ægtefællerne udgør en kombination af 1. og 2. generation – eller det, der er blevet betegnet som “halvandengenerationspar” (Kavli & Nadim 2009).

Generelt er familielivet på den ene side præget af forældrenes egen opvækst og forskellige traditioner (ikke mindst med hensyn til de sociale relationer til den øvrige familie uden for husholdet og hvordan disse bør håndteres). På den anden side får opvæksten i Danmark og det danske velfærdssamfund afgørende betydning, og der kan ses en tydelig bevægelse hen imod danske normer og værdier i det daglige familieliv og dets indretning. Der sker derfor en væsentlig tilnærmelse over tid til den familiepraksis – og børneopdragelse – som i hverdagen dominerer blandt samfundets danske majoritetsbefolkning. Krav og forventninger fra arbejdsmarkedet om uddannelse, arbejdstider og karriere og krav og forventninger fra institutioner i børnenes opvækst – daginstitutioner og skoler – slår i længden kraftigt igennem i familielivet og sætter andre hensyn mere i baggrunden. Eftersom disse krav og forventninger er kulturelle og sociale i vel lige så høj grad som økonomiske, kan man sige, at der sker en både pragmatisk og værdimæssig tilpasning til samfundet som helhed.

2) Der er gentagne eksempler i undersøgelsen på, hvordan *integrationsdebatten* i Danmark og den opmærksomhed, som undersøgelsens familier på den baggrund er underlagt, direkte og i detaljen indvirker på deres hverdagsliv. Dette gælder derfor også i forhold til mange af de valg, som de træffer i dagligdagen med hensyn til *tid* og *forbrug* – herunder ikke mindst i relation til den daglige børneopdragelse. “Integrationshensynet” og det omgivende samfunds årvågne blik på dem som familier i den forbindelse er en indoptaget del af interviewpersonernes selvforståelse og hverdagslige strategier. Dette er ikke en tematik, som undersøgelsen på forhånd havde til interesse at udforske, men er udtryk for en empirisk opdagelse fremkommet i analysen af det indsamlede materiale.

Mens debatten om integration på mange områder kan ses indlejret i de daglige overvejelser og strategier, kan de interviewedes ‘integration’ imidlertid ikke måles og vurderes på nogen entydig måde. I den sammenhæng er der i den konkrete dagligdag mange forskelligartede og samtidige parametre i spil, og den enkelte families og det enkelte individs ‘integration’ kan i tilværelsens store og hele være

kombineret på mange, og ofte overraskende, måder. Desuden er et overraskende forhold måske ikke mindst, hvor generelt genkendelige og “almindelige” de interviewede forældres handlemønstre, overvejelser og ambitioner generelt fremstår – sammenlignet med et tilsvarende socioøkonomisk udsnit af familier med etnisk dansk baggrund.

Etniske minoriteters hverdags- og familieliv i Danmark er i denne undersøgelse tonet frem som en proces, der udspiller sig i interaktionen mellem et majoritetssamfund og forskellige grupper af etniske minoriteter. Rapporten har således på den ene side peget på forskellige diskurser i samfundet, når det vedrører kategorien ‘etniske minoriteter’, og på den anden side har den kastet lys over etniske minoriteters individuelle og familiemæssige selvopfattelser, overvejelser og strategier i relation til disse diskurser om dem selv. Netop hvordan forskellige politiske og offentlige diskussioner om ‘etniske minoriteter’ og deres ‘integration’ i detaljen indvirker på etniske minoritetsfamiliers hverdagsliv – og herunder hvilke holdninger og handlinger de i det daglige giver konkret anledning til – udgør en tematik, som ikke kun sjældent er berørt i mediemæssig sammenhæng. Det er også en tematik, som generelt er underbelyst i forskningsmæssig sammenhæng. Ikke desto mindre udgør akkurat dette et afgørende vidensområde, hvis den “integration”, som vi alle taler om (men som ingen måske helt ved, hvad præcist er), fortsat skal kunne finde sted – i alle dens mange både velkendte og overraskende former og afskygninger.

Bilag 1

Interviewguide

Note: Spørgsmål, der i marginen er markeret med en prik, udgør faste spørgsmål, der i hvert enkelt interview er søgt formuleret ens.

Baggrund:

- Navn og alder.
- Antal hjemmeboende børn, deres alder og køn.
- Baggrundsdata: Født i Danmark / hvor længe bosat i Danmark (1.g / 2.g). Opholdsbaggrund (arbejds migrant, flygtningestatus, familiesammenført). Hvor længe har parret været gift?
- Statsborgerskab.
- Har interviewpersonen slægtninge i Danmark (f.eks. forældre, søskende og deres familier, forældres søskende og fætre/kusiner), og hvor bor disse? Har interviewpersonen slægtninge uden for Danmark?

Arbejde/uddannelse:

- Grundskolegang i Danmark / oprindelsesland, hvor mange år?
- Uddannelsesbaggrund: Faglært/ufaglært. Ingen-, kort-, mellemlang- eller lang videregående uddannelse, og hvor er uddannelsen fra (Danmark, hjemland, tredjeland)?
- Beskæftigelse (i arbejde, selvstændig, ikke i arbejde (ledig/i aktivering/barsel/sygemeldt), ude af arbejdsmarkedet (hjemmegående, førtidspensioneret, invalidepensionist, studerende)). Fuld tid/deltid.
- Hvilke job har interviewpersonen tidligere haft? (også i hjemlandet, hvis tale om 1.g.).
- Hvor længe har interviewpersonen haft sit nuværende job. Betydningen af netværk for at få dette job? Hvilket netværk?
- Karakteren af arbejdets indhold.
- Hvornår er arbejdstiden placeret (f.eks. skæve tidspunkter), arbejder vedkommende alene / sammen med andre (og hvem)? Hvor mange timer vurderer interviewpersonen at arbejde om ugen?

- Hvilken indflydelse oplever interviewpersonen, at ovenstående forhold har på familielivet og samfundsdeltagelsen (ved f.eks. arbejde på skæve tidspunkter)? Hvilken indflydelse oplever interviewpersonen, at ægtefællens arbejdsliv/arbejdstider har på samme?
- Hvad betyder dét at have / ikke at have et arbejde?
- Hvor lang transporttid er der til og fra arbejde hver dag (inkl. tiden, der evt. går med at bringe og hente børn på vejen)?
- “Beskriv en typisk hverdag – hvornår står du op, og hvad foretager du dig videre derfra, indtil du går i seng?” På samme måde beskrives en typisk weekenddag.

Fritid (i og uden for hjemmesfæren):

- Hvordan bruges fritiden og sammen med hvem?
- Faste fritidsinteresser/-aktiviteter.
- Deltagelse i foreningsliv (herunder etniske foreninger/klubber).
- Hvordan søges der “koblet fra” og fra hvad? (f.eks. arbejde, familie, børn).
- Fritid brugt på f.eks. religion, naboskab, havearbejde, computeraktiviteter/sociale medier, lokalområdet (projekter, netværk).
- Besøg/gæster (ude og hjemme, hvem, hvornår og hvor tit).
- Tid brugt på diaspora-aktiviteter/-projekter.
- Politisk aktivitet i Danmark (både i relation til det danske samfund og i relation til hjemlandet).
- Evt. tid brugt på sygdom.
- “Er du generelt tilfreds med omfanget af din fritid”?

Gældende for alle punkter: *Ud fra hvilke begrundelser, overvejelser og prioriteringer?*

Familien og det udvidede familienetværk:

Børnene:

- Skole- og institutionsliv: vuggestue, børnehave, skole (folkeskole/privat), fritidshjem, klub, gymnasium m.v.
- Har alle børn i husholdet gået i vuggestue og børnehave, og fra hvilken alder?
- Hvilke (faste) fritidsaktiviteter deltager børnene i?

Gældende for alle punkter: *Ud fra hvilke begrundelser, overvejelser og prioriteringer?*

Forældrene:

- Arbejdsdelingen i hjemmet: Hvem bestemmer over / koordinerer dette? Er der opdeltede ansvarsområder? (f.eks. indkøb, madlavning, tøjvask, rengøring, papirarbejde, reparations- og havearbejde, følge med i børnenes uddannelses-, skole- og

daginstitutionsliv, putning, madpakker osv.). Hvorfor? Kulturelle mønstre; den ene forældres arbejdstider m.v.

- Tid brugt på børn og hvordan (leg, lektier, fritidsaktiviteter, deltagelse i skole-/institution-/forældrearrangementer m.v.). Hvem bestemmer/beslutter vedrørende disse forhold?
- Har børnene pligter/ansvarsområder, og i så fald hvilke? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Tid brugt på hinanden forældrene imellem.
- Weekender og ferier.
- Besøges familien i udlandet / hjemlandet, og hvor tit?
- Tid brugt på den udvidede familie (samvær, hjælpetjenester). Hvilken betydning oplever interviewpersonen, at disse relationer har i dagligdagen?
- Har interviewpersonen kontakt med (samtlige af) sine slægtninge i Danmark? Hvad er forholdet til svigerfamilien? Telefon/Skype/mails til slægtninge i udlandet/hjemlandet. Hvor tit?
- "Hvor tilfreds er du overordnet med din tidsmæssige situation i hverdagen?"
- "Hvad ville du bruge tiden på, hvis du pludselig fik mere tid?" (uddybes).

Gældende for alle punkter: *Ud fra hvilke begrundelser, overvejelser og prioriteringer?*

Forbrug, økonomi og boligområde:

- Hvor længe har interviewpersonen boet på adressen (og hvorhenne før dette)? Antal m², ejer/lejer.
- Region/by/boligområde: Hvordan kom interviewpersonen til at bo i det givne boligområde/ den givne by? Er interviewpersonen glad for at bo der? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Evt.: Hvad betyder det for vedkommende at eje boligen (versus at bo til leje)?
- Rigelige/ikke-rigelige ressourcer ("hvor nemt/svært er det generelt at få pengene til at slå til"). Hvor meget tilbage til forbrug (mad, tøj, telefon/satellit-tv, fritid, rejser, andre aktiviteter, gaver, opsparing m.v.), når alle faste udgifter er betalt?
- Sparer interviewpersonen/parret op, og i så fald til hvad?
- Forbrugsmønster: Hvor købes f.eks. ind og hvor tit, og hvor meget tid bruges på dette (og af hvem)? Jagt på tilbud?
- Køber parret sommetider forbrugsvarer på afbetaling?
- Forståelsen af ejerskabet/ansvaret/bestemmelsesretten i forhold til husholdets indkomst. Individuel økonomi, delvis fælles økonomi, fælles økonomi. Hvordan? Har parterne f.eks. fælles konti? Har hver part et rådighedsbeløb? Skal parterne adspørge hinanden vedrørende køb af personlige forbrugsgoder? Hvem bestemmer/beslutter, om en given fælles forbrugsgode kan/skal købes?

- Penge brugt på børn og på hvilken måde. Hvem bestemmer/beslutter vedrørende dette?
- Har parret oprettet børneopsparing? Havde interviewpersonen selv børneopsparing?
- Ville interviewpersonen kunne låne penge af nogen, hvis det blev nødvendigt? (f.eks. venner eller slægtninge).
- “Hvor tilfreds er du overordnet med jeres økonomiske hverdagsituation som familie?”
- “Hvad ville du bruge pengene til, hvis du pludselig fik flere penge?” (uddybes).

Gældende for alle punkter: *Ud fra hvilke begrundelser, overvejelser og prioriteringer?*

Opsamling:

- Hvor let/svært har familien ved at få tiden til at række i det daglige? (det overordnede samspil mellem arbejde, familie og fritid).
- Oplever interviewpersonen sommetider at være stresset, hvor ofte / i hvilken grad? Hvad stresser?
- Ville interviewpersonen gerne arbejde mere og have flere penge til rådighed eller arbejde mindre og have færre penge til rådighed?
- Kvinderne: Ville interviewpersonen gerne gå hjemme (ikke være i arbejde), hvis husstandens økonomi var tilstrækkelig? (herigennem kan både betydningen af arbejdslivet og familielivet uddybes).
- I forhold til interviewpersonens egen forældregeneration: Hvad gentager sig og gentager sig ikke – f.eks. med hensyn til arbejde/uddannelse, værdier i forhold til tid og forbrug, arbejdsdeling i hjemmet, værdier for børneopdragelse og køn, m.v.?
- Hvilke forventninger har interviewpersonen til børnenes fremtid? Hvilken betydning har uddannelse og hvorfor?
- “Hvilke overvejelser gør du dig i forhold til dine børns opvækst sammenlignet med din egen opvækst?” (f.eks. i relation til uddannelse, pligter, arbejdsdeling, køn, forbrug m.v.).
- “Når det gælder opdragelsen af dine børn, hvilke ting vil du gøre på samme måde eller anderledes, end dine egne forældre gjorde?”

Litteraturliste

Bonke, Jens

1997, *Hans ægteskab/hendes ægteskab. Økonomiske beslutninger i familier og hjemmeservice.*

København: Socialforskningsinstituttet (SFI).

2002, *Tid og velfærd.* København: Socialforskningsinstituttet (SFI).

2009, *Forældres brug af tid og penge på deres børn.* Rockwool Fondens Forskningsenhed. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

2012, *Har vi tid til velfærd? Om danskernes brug af deres tid ude og hjemme.* Rockwool Fondens Forskningsenhed. København: Gyldendal.

2013, 'Pooling of income and sharing of consumption within households.' *Review of the Economic of the Household.* DOI 10.1007/s11150-013-9184-y.

Bonke, Jens & Jane Greve

2013, *Bruger skolebørn tiden hensigtsmæssigt? Om søvn, spisning, motion, samvær og trivsel.*

Rockwool Fondens Forskningsenhed. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Danmarks Statistik

2011, *Indvandrere i Danmark.* København: Danmarks Statistik.

Deding, Mette & Vibeke Jacobsen

2006, *Indvandreres arbejdsliv og familieliv.* København: Socialforskningsinstituttet (SFI).

Deding, Mette, Mette Lausten & Angelo Andersen

2006, *Børnefamiliers balance mellem familie- og arbejdsliv.* København: Socialforskningsinstituttet (SFI).

Deding, Mette, Torben Fridberg & Vibeke Jakobsen

2008, 'Non-response in a survey among immigrants in Denmark.' *Survey Research Methods* 2 (3): 107-121.

Dencik, Lars, Per S. Jørgensen & Dion Sommer

2008, *Familie og børn i en opbrudstid.* København: Hans Reitzels Forlag.

Diken, Bülent

1998, *Strangers, Ambivalence and Social Theory.* Aldershot: Ashgate.

Ejrnæs, Morten

2002, *Etniske minoriteters tilpasning til livet i Danmark – forholdet mellem majoritetssamfundet og etniske minoriteter.* AMID Working Paper Series 18/2002. Aalborg: Aalborg Universitet.

Emerek, Ruth

2003, *Integration – eller inklusion? Den danske diskussion om integration.* AMID Working Paper Series 31/2003. Aalborg: Aalborg Universitet.

Gilliam, Laura

2008, *De umulige børn og det ordentlige menneske. Identitet, ballade og muslimske fællesskaber blandt etniske minoritetsbørn.* Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Goul Andersen, Jørgen

2002, 'Coping with long-term unemployment: Economic security, labour market, integration and well-being. Results from a Danish panel study, 1994-1999'. *International Journal of Social Welfare*, 11 (2): 178-190.

2008a, *Holdninger til uddannelse og arbejde blandt unge indvandrere, danskere og deres forældre*. Rockwool Fondens Forskningsenhed (RFF). Arbejdsrapport 20. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

2008b, 'Orientering til uddannelse og arbejde blandt unge indvandrere og forældregenerationen'. I Torben Tranæs (red.): *Indvandrerne og det danske uddannelsessystem*. København: Gyldendal. S. 65-110.

Hammersley, Martyn & Paul Atkinson

1995, *Ethnography: Principles in practice*. London: Routledge.

Henkel, Heiko

2011, 'Contesting Danish Civility: The Cartoon Crisis as Transitional Drama'. I Karen F. Olwig & Karsten Pærregaard (red.): *The Question of Integration: Immigration, Exclusion and the Danish Welfare State*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. S. 129-148.

Hervik, Peter

1999, *Den generende forskellighed: danske svar på den stigende multikulturalisme*. København: Hans Reitzels Forlag.

2004, 'The Danish cultural world of unbridgeable differences', *Ethnos* 69 (2): 247-267.

Horst, Christian

1991, 'Marginalisering og etnicisme'. *Dansk Sociologi*, 2 (4): 66-86.

Hussain, Mustafa, Ferruh Yilmaz & Tim O'Connor

1997, *Medierne, minoriteterne og majoriteten: en undersøgelse af nyhedsmedier og den folkelige diskurs i Danmark*. København: Nævnet for Etnisk Ligestilling.

Husted, Leif & Eskil Heinesen

2007, *Benchmarkinganalyse af integrationen i kommunerne målt ved udlændinges beskæftigelse 1999-2004*. København: Amterne og Kommunernes Forskningsinstitut (AKF).

Højsgaard Andersen, Lars & Torben Tranæs

2011, *Etniske minoriteters overrepræsentation i strafferetlige domme*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Jacobsen, Sara J., Tina G. Jensen, Kathrine Vitus & Kristina Weibel

2012, *Analysis of Danish media setting and framing of Muslims, Islam and racism*. København: Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (SFI).

Jensen, Bent & Torben Tranæs

2008, 'PISA Etnisk 2005: Kvalifikationer i læsning, matematik og naturfag'. I Torben Tranæs (red.): *Indvandrerne og det danske uddannelsessystem*. København: Gyldendal. S. 47-62.

Jensen, Tina G.

2007, 'Hvor går man hen, når man 'går ud'? Forestillede og praktiserede fællesskaber blandt omvendte danske muslimer'. I Karen F. Olwig & Karsten Pærregaard (red.): *Integration. Antropologiske perspektiver*. København: Museum Tusulanums Forlag. S. 37-62.

Jöhncke, Steffen

2007, 'Velfærdsstaten som integrationsprojekt'. I Karen F. Olwig & Karsten Pærregaard (red.): *Integration. Antropologiske perspektiver*. København: Museum Tusulanums Forlag. S. 173-189.

Kavli, Hanne C. & Marjan Nadim

2009, *Familiepraksis og ligestilling i innvandrede familier*. Oslo: Institutt for arbeidslivs- og velferdsforskning (Fafo).

Kleif, Helle B., Jacob Ladenburg, Nuri C. Mateu & Chantal P. Nielsen

2012, *Overuddannelse blandt etniske minoritetsborgere i Københavns Kommune: en kvantitativ og kvalitativ kortlægning*. København: Det Nationale Institut for Kommuner og Regioners Analyse og Forskning (KORA).

Larsen, Birgitte R.

2011, *Ind i Danmark: skabelse af sted og tilhørsforhold blandt nyankomne flygtningefamilier bosat i mindre danske lokalsamfund*. Ph.d.-afhandling. København: Institut for Antropologi, Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet.

Linnert, Jeppe T.

2010, *Interweavings: A cultural phenomenology of everyday consumption and social atmosphere within Danish middle-class families*. Ph.d.-afhandling. Odense: Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Syddansk Universitet.

Madsen, Benedicte

1989, *Den intensive del af forskningsprojektet 'Tid og forbrug': baggrund, procedure og interviewguide*. København: Danmarks Statistik.

1990, 'Working time and leisure time: A social-psychological analysis based on 20 in-depth interviews with members of typical households'. I Gunnar V. Mogensen (red.): *Time and consumption: time uses and consumption in Denmark in recent decades*. København: Danmarks Statistik.

Madsen, Benedicte og Mette Nayberg

1992, *Hvornår vil vi arbejde? En socialpsykologisk undersøgelse af danskernes syn på arbejde og fritid*. København: Spektrum.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration

2005a, *Effekten ved kommunernes integrationsindsats målt ved udlændinges beskæftigelse*. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

2005b, *Effekten ved kommunernes integrationsindsats målt ved udlændinges selvforsørgelse*. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

2006, *Udviklingen i udlændinges integration i det danske samfund*. Tænketanken om udfordringer for integration i Danmark. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Mogensen, Gunnar V. (red.)

1990, *Time and consumption: time uses and consumption in Denmark in recent decades*. København: Danmarks Statistik.

Nielsen, Chantal P.

2011, 'Immigrant over-education: Evidence from Denmark'. *Journal of Population Economy*, 24: 499-520.

Olwig, Karen F. & Karsten Pærregaard

2007, *Integration. Antropologiske perspektiver*. København: Museum Tusulanums Forlag.

Pedersen, Marianne Holm & Rytter, Mikkel (red.)

2011, *Islam og muslimer i Danmark. Religion, Identitet og sikkerhed efter 11. september*. København: Museum Tusulanums Forlag.

Rytter, Mikkel

2012, 'Money or education? Improvement strategies among Pakistani families in Denmark'. I Karen F. Olwig, Birgitte R. Larsen & Mikkel Rytter (red.): *Migration, family and the welfare state: Integrating migrants and refugees in Scandinavia*. London: Routledge.

Schierup, Carl-Ulrik

1993, *På kulturens slagmark: Mindretal og større tal taler om Danmark*. Esbjerg: Sydjysk Universitetscenter.

Schmidt, Erik I., Eszter Körmendi, Gunnar V. Mogensen & Jon Vibe-Pedersen

1989, *24 timer i døgnet: tidsanvendelse og forbrugsmønstre siden 60'erne*. Herning: Forlaget System.

Schmidt, Garbi

2002, *Tidsanvendelse blandt pakistanere, tyrkere og somaliere: et integrationsperspektiv*. København: Socialforskningsinstituttet (SFI).

2007, *Muslim i Danmark – muslim i verden. En analyse af muslimske ungdomsforeninger og muslimsk identitet i årene op til Muhammad-krisen*. København: Socialforskningsinstituttet (SFI).

Schultz-Nielsen, Marie Louise

2002, 'Hvorfor er så mange indvandrere uden beskæftigelse?'. I Gunnar V. Mogensen & Poul Chr. Matthiessen (red.): *Indvandrerne og arbejdsmarkedet*. København: Danmarks Statistik.

Schultz-Nielsen, Marie Louise & Torben Tranæs

2009, *Ægteskabsmønstret for unge med indvandrerbaggrund: Konsekvenser af ændringer i udlændingeloven i 2000 og 2002*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Stjer, Christian & Flemming Mikkelsen

2009, *Integrationsstatus – 10 års fremgang, og hvad nu?: 10 års systematisk måling fra 1999-2008*. København: Catinét.

Stenius, Henrik

1997, 'The good life is a life of conformity: the impact of Lutheran tradition on Nordic political culture'. I Øystein Sørensen & Bo Stråth (red.): *The cultural construction of Norden*. Oslo: Oslo Universitetsforlag. S.161-171.

Vedsted-Hansen, Jens

2006, 'Grundbegreber og hovedsondringer i udlændingeretten'. I Lone B. Christensen et al.: *Udlændingeret*. København: Jurist- og Økonomforbundet. S. 3-17.

Whyte, Susan R., Alber Erdmute & Sjaak van der Geest (red.)

2008, 'Generational connections and conflicts in Africa: An introduction'. I Erdmute Alber, Sjaak van der Geest & Susan R. Whyte (red.): *Generations in Africa: Connections and Conflicts*. Berlin: Lit.

Forfatterportræt

Birgitte Romme Larsen. Født 1975. Cand.scient.anth., ph.d. Siden 2006 ansat som ph.d.-stipendiat, post.doc. og ekstern lektor ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet, med forskning og undervisning i flygtninge og indvandreres integration i Skandinavien som arbejdsområde. Under sin ph.d. har Birgitte Romme Larsen forsket i nyankomne kvoteflygtnings hverdagsliv og sociale inklusion i mindre danske lokalsamfund med særligt vægt på familien som institution, herunder børnene og de unges rolle som bindeled mellem familien og det omgivende danske samfund. Ved siden af ph.d.-afhandlingen *Ind i Danmark*, forfattet på dansk, har Birgitte Romme Larsen publiceret en række artikler i internationale tidsskrifter inden for områderne migration og sociale relationer, samt i en dansk og svensk sammenhæng bidraget med kapitler til to antologier omhandlende migration og børn/unge.

Litteratur fra Rockwool Fondens Forskningsenhed 2010-13

2010

Når man anbringer et barn: baggrund, stabilitet i anbringelsen og det videre liv

Af Signe Hald Andersen (red.) med bidrag af Frank Ebsen, Mette Ejrnæs, Morten Ejrnæs, Peter Fallesen og Signe Frederiksen

(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Danskerne og det sorte arbejde

Af Camilla Hvidtfeldt, Bent Jensen og Claus Larsen

(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Disentangling the Heterogeneous Relationship between Background Characteristics and a Child's Placement Risk

Af Signe Hald Andersen og Peter Fallesen

(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

A Good Place to Live. On how Municipality Level Characteristics Explain Municipality Level Variation in Children's Placement Risk

Af Signe Hald Andersen

(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Helbred, trivsel og overvægt blandt danskere

Af Jens Bonke og Jane Greve

(Gyldendal, København)

2011

Borgerne og lovene 2010

Af Jørgen Goul Andersen

(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Etniske minoriteters overrepræsentation i strafferetlige domme

Af Lars Højsgaard Andersen og Torben Tranæs

(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Søvn – ægteskab, indkomst og helbred

Af Jens Bonke. Med bidrag af Morten Møller

(Gyldendal, København)

Vi der bor i Danmark. Hvem er vi? Og hvordan lever vi?

Af Bent Jensen og Torben Tranæs

(Gyldendal. København)

Indvandringens betydning for de offentlige finanser i Danmark

Af Christer Gerdes, Marie Louise Schultz-Nielsen og Eskil Wadensjö

(Syddansk Universitetsforlag. Odense)

The Price of Prejudice

Af Morten Hedegaard og Jean-Robert Tyran

(Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Immigration and Welfare State Cash Benefits – The Danish Case

Af Peder J. Pedersen

(Syddansk Universitetsforlag. Odense)

A Panel Study of Immigrant Poverty Dynamics and Income Mobility – Denmark, 1984-2007

Af Peder J. Pedersen

(Syddansk Universitetsforlag. Odense)

The significance of Immigration for Public Finances in Denmark

Af Christer Gerdes, Marie Louise Schultz-Nielsen og Eskil Wadensjö

(Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Economic Drivers of Migration and Climate Change in LDCs

Af Helene Bie Lilleør og Katleen Van den Broeck

(Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Danmarks Kvalifikationsbalance

Af Nikolaj Malchow-Møller, Jakob Roland Munch og Jan Rose Skaksen

(Gyldendal. København)

2012

Unemployment and Crime: Experimental Evidence on the Causal Effects of Intensified ALMPs on Crime Rates among Unemployed Individuals

Af Signe Hald Andersen

(Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Serving Time or Serving the Community? Exploiting a Policy Reform to Assess the Causal Effects of Community Service on Income, Social Benefit Dependency and Recidivism

Af Signe Hald Andersen

(Syddansk Universitetsforlag. Odense)

Losing the Stigma of Incarceration: Does Serving a Sentence with Electronic Monitoring Causally Improve Post-release Labor Market Outcomes?

Af Lars Højsgaard Andersen og Signe Hald Andersen
(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

The Effect of Workfare on Crime: Youth Diligence and Law Obedience

Af Peter Fallesen, Lars Pico Geerdsen, Susumu Imai og Torben Tranæs
(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Does Incarceration Length Affect Labor Market Outcomes for Violent Offenders?

Af Rasmus Landersø
(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Starthjælpens betydning for flygtninges levevilkår og beskæftigelse

Af Lars Højsgaard Andersen, Hans Hansen, Marie Louise Schultz-Nielsen og Torben Tranæs
(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Hvad har vi gjort ved tiden? En forskningsoversigt over tidsanvendelsesstudier før og nu

Af Jens Bonke og Bent Jensen
(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Har vi tid til velfærd? – om danskernes brug af deres tid ude og hjemme

Af Jens Bonke med bidrag af Bent Jensen
(Gyldendal, København)

Sort arbejde i Tyskland

Af Lars P. Feld og Claus Larsen
(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Undeclared Work, Deterrence and Social Norms. The Case of Germany

Af Lars P. Feld og Claus Larsen
(Springer, Berlin, Heidelberg)

Et liv i periferien. Levevilkår og samfundsdeltagelse blandt danskere med svære sindslidelser

Af Jane Greve (red.), Johannes Clausen, Frank Ebsen og Louise Herrup Nielsen
(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Estimating the Effect of Emigration from Poland on Polish Wages

By Christian Dustmann, Tommaso Frattini og Anna Rosso
(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Emigration from Poland and the Wages for Those who Stayed Behind

Af Christian Dustmann, Tommaso Frattini og Anna Rosso
(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

2013

Bruger skolebørn tiden hensigtsmæssigt? Om søvn, spisning, motion, samvær og trivsel

Af Jens Bonke og Jane Greve

(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Farmers' Choice. Evaluating an Approach to Agricultural Technology Adoption in Tanzania

Redigeret af Helene Bie Lilleør og Ulrik Lund Sørensen

(Practical Action Publishing, Warwickshire)

Når man anbringer et barn II – Årsager, effekter af anbringelsesforanstaltninger og konsekvenser

Af Signe Hald Andersen og Peter Fallesen med bidrag af Mette Ejrnæs, Natalia Emanuel, Astrid

Estrup Enemark, Bjarne Madsen og Christopher Wildeman

(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Does Higher Education Reduce Body Weight?

Evidence Using a Reform of the Student Grant Scheme

Af Jane Greve og Cecilie D. Weatherall

(Rockwool Fondens Forskningsenhed, København)

Beskæftigelseeffekten af fremrykket aktivering

Af Johannes Kaalby Clausen og Torben Tranæs

(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

How Scary is it? – Review of Literature on the Threat Effect of Active Labor Market Programs

Af Signe Hald Andersen

(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

The Wage Effect of a Social Experiment on Intensified Active Labor Market Policies

Af Signe Hald Andersen

(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

The Motivation Effect of Active Labor Market Policy on Wages

Af Johannes K. Clausen, Lars Pico Geerdsen og Torben Tranæs

(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Labour Market Programmes and the Equity-efficiency Trade-off

Af Trine Filges, John Kennes, Birthe Larsen og Torben Tranæs

(Rockwool Fondens Forskningsenhed, København)

Hvorfor Aktivering? Et essay om den aktive arbejdsmarkedspolitik i Danmark

Af Torben Tranæs

(Syddansk Universitetsforlag, Odense)

Beyond the field: Impact of Farmer Field Schools on Food Security and Poverty Alleviation
Af Helene Bie Lilleør og Ulrik Lund-Sørensen
(Rockwool Fondens Forskningsenhed. København)

Children's Health-related Life-styles: How Parental Child Care Affects them
Af Jens Bonke and Jane Greve
(Rockwool Fondens Forskningsenhed. København)

